

Pilarov
KALEIDOSKOP
hrvatskoga društva

(u povodu obilježavanja 30. obljetnice Instituta Pilar)

Pilarov kaleidoskop hrvatskoga društva
(u povodu obilježavanja 30. obljetnice Instituta Pilar)

Nakladnik:
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Marulićev trg 19, Zagreb; www.pilar.hr

Za nakladnika:
Prof. dr. sc. Željko Holjevac, ravnatelj

Urednik:
Dr. sc. Dražen Živić, pomoćnik ravnatelja

Izvršna urednica:
[Mirjana Paić-Jurinić](#)

Grafički i tehnički urednik:
[Zlatko Rebernjak](#)

Lektura:
[Mirna Vaupotić Murati](#)

Korektura:
[Vlatka Venos](#)

Prijelom i priprema za tisk:
[Grafički studio Forma ultima](#)

Ilustracije:
[Branka Kaminski](#)

Tisk:
[Tiskara Zelina, 2021.](#)

ISBN 978-953-8404-07-8

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 001117765

Copyright © Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2021.

Pilarov KALEIDOSKOP hrvatskoga društva

(u povodu obilježavanja 30. obljetnice Instituta Pilar)

**INSTITUT DRUŠTVENIH ZNANOSTI
IVO PILAR**

Zagreb, studeni 2021.

Sadržaj

- 7 **Predgovor**
— Željko HOLJEVAC
- I.**
- 13 **O Institutu**
— Vlado ŠAKIĆ
- II.**
- 29 **Dr. Ivo Pilar (1874.—1933.): između znanosti i politike**
— Tomislav JONJIĆ i Zlatko MATIJEVIĆ
- III. Pilarov kaleidoskop hrvatskoga društva**
- 35 **Humanističke znanosti u kaleidoskopu Instituta Pilar**
— Vine MIHALJEVIĆ
- 43 **Društvena kohezija i društvena promjena**
— Renata FRANC
- 49 **Društvene inovacije, upravljanje i razvoj**
— Drago ČENGIĆ i Jadranka ŠVARC
- 57 **Kvaliteta života i individualne razlike**
— Ljiljana KALITERNA LIPOVČAN i Goran MILAS
- 65 **Obitelj, djeca, mлади**
— Zora RABOTEG-ŠARIĆ i Renata GLAVAK TKALIĆ
- 73 **Obrazovanje**
— Josip BURUŠIĆ
- 81 **Stanovništvo, naselja i mobilnost**
— Nenad POKOS i Goran-Marko MILETIĆ
- IV.**
- 89 **Međunarodna suradnja i Europski istraživački prostor**
— Inga TOMIĆ-KOLUDROVIĆ i Benjamin PERASOVIĆ
- V.**
- 99 **Područni centri Instituta i lokalni razvoj**
— Dražen ŽIVIĆ
- VI.**
- 111 **Uprava i zaposlenici Instituta**

Predgovor

— Željko HOLJEVAC, ravnatelj Instituta

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar utemeljen je 26. studenoga 1991. odlukom Skupštine Sveučilišta u Zagrebu kao Institut za primijenjena društvena istraživanja u sastavu Sveučilišta u Zagrebu. Stupanjem na snagu Zakona o ustanovama 1993. postao je javna ustanova, izdvojena iz sastava Sveučilišta u Zagrebu, a prema Zakonu o znanstvenoistraživačkoj djelatnosti i visokom obrazovanju od 1994. javni je institut čiji je osnivač Republika Hrvatska. Upravno vijeće Instituta donijelo je 18. veljače 1997. odluku o njegovu preimenovanju u Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Nazvan je po hrvatskom znanstveniku i publicistu širokih interesa dr. Ivi Pilaru (1874.—1933.), koji se tijekom života afirmirao kao pravnik u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, pisac jedinstvene knjige o južnoslavenskom pitanju (1918.), pionir povjesne sociologije i političkoga zemljopisa ili geopolitike u Hrvatskoj, teoretičar hrvatske građanske modernizacije i politički angažirani javni pregalac. Pisac studije o secesiji (1898.) i oštroumni analitičar na putanji klatna između znanosti i politike, Pilar je bio neko vrijeme predsjednik Sociološkoga društva u Zagrebu, a bio je i prvi predsjednik Vegetarskoga društva i to u početcima organiziranja vegetarijanskoga pokreta u Hrvatskoj i svijetu.

Danas, 30 godina od osnutka, Institut Pilar je sa 106 zaposlenika u administrativnom središtu u Zagrebu i područnim centrima u Dubrovniku, Gospiću, Osijeku, Puli, Splitu, Varaždinu, Visu i Vukovaru

najveći i središnji javni institut u području društvenih znanosti u Hrvatskoj. Zajedničkim radom sociologa, psihologa, povjesničara, demografa i ostalih znanstvenika u Institutu se njeguje prepoznatljiv multidisciplinarni pristup istraživanjima društvenih i humanističkih fenomena. Od 1991. do danas Institut je primjenom suvremene znanstvene metodologije i viso-

Sa 106 zaposlenika u administrativnom središtu u Zagrebu i područnim centrima u Dubrovniku, Gospiću, Osijeku, Puli, Splitu, Varaždinu, Visu i Vukovaru Institut Pilar najveći je i središnji javni institut u području društvenih znanosti u Hrvatskoj.

kih etičkih načela u projektnoj i ostaloj znanstvenoistraživačkoj djelatnosti dolažio do znanstveno potkrijepljenih i provjerljivih činjenica u službi javnoga interesa na načine koji respektiraju nacionalni i kulturni identitet i koji koriste hrvatskom društvu. Empirijski generirano i tematski raznoliko društveno i humanističko znanje kojim se participira u Europskom istraživačkom prostoru (ERA) i ostaloj međunarodnoj suradnji te istodobno priponaže razvojnim procesima u Hrvatskoj na nacionalnoj i područnoj (lokalnoj) razini misija je Instituta od osnutka do danas.

Pilarov kaleidoskop hrvatskoga društva portretira istraživačke prioritete i teme Instituta u prošlosti i sadašnjosti. Uz humanističku stranicu o kulturama i identi-

tetima koji su povezani s hrvatskim društvom, iseljeništvom, manjinama i Domovinskim ratom u povijesnim, religijskim, etnološkim, antropološkim, filozofskim i srodnim obzorima, u Institutu se provode ispitivanja javnoga mnijenja i društvenih stavova te se proučavaju društveni kontinuiteti i promjene u rasponu od uloge institucija u društvenoj koheziji i različitim oblicima sudjelovanja u životu zajednice preko međugrupnih odnosa, tolerancije, predrasuda, diskriminacije, socijalne isključenosti, supkulturnih praksi, marginalnih skupina, ljudskih prava i rodnih dimenzija do politike i sporta.

Značajan dio projektne aktivnosti u Institutu povezan je s društvenim inovacijama, upravljanjem i razvojem u prizmi ekonomske sociologije, modernizacijske teorije, sociologije poduzetništva, urbane i ruralne sociologije, socijalne ekologije, održivoga razvoja, sociologije kulture,

INSTITUT

PILAR

sociologije znanosti i sociologije turizma. Istražuje se kvaliteta života posebnih društvenih skupina i opće populacije, a proučavaju se i međuljudske razlike. Znanstvena zauzetost za obitelj, djecu i mlade vidljiva je u rasponu od sagledavanja posljedica izloženosti djece i mladih ratnim događanjima na njihov psi-

chosocijalni razvoj preko istraživanja učinaka stilova roditeljskog odgoja i odnosa s vršnjacima na psihosocijalnu prilagodbu djece i adolescenata te istraživanja rizičnih i antisocijalnih ponašanja i uporabe sredstava ovisnosti do vrednovanja bračnih odnosa, kvalitete braka i obitelji kao i psihosocijalne dobrobiti djece i mladih u obiteljskom i školskom okruženju. Mjesto koje u društvu zauzima obrazovanje predstavlja također intelektualni izazov za angažman Instituta u razmatranju i znanstvenom doprinosu razradi niza paradigm, modela, scenarija i politika s ciljem povećanja znanja primjenjivog na usavršavanje sustava osnovnog, srednjeg i visokog školstva. Institut je imao zapaženu ulogu u vrednovanju pojedinih promjena u hrvatskome školstvu, a pružio je i značajan istraživački doprinos preciziranju pojedinih aspekata povezanih s optimiziranjem obrazovnoga sustava u kontekstu suvremenih društvenih potreba. I istraživanja problematike stanovništva, naselja, prostora i mobilnosti od samih početaka Instituta pridonose u značajnoj mjeri boljoj procjeni trendova i osmišljavanju mogućnosti u tome području.

Mnoštvo različitih tema u dinamičnoj isprepletenosti, poput mnoštva različitih slika koje se u kaleidoskopu brzo smjenjuju, rezultat je sustavne znanstvenoistraživačke djelatnosti Instituta koja se s jedne strane ostvaruje radom na međunarodnim i nacionalnim kompetitivnim projektima, tržišnim projektima, internim institutskim projektima i ostalim projektima kao i sudjelovanjem u COST akcijama, a s druge di-seminacijom rezultata istraživanja na domaćim i međunarodnim skupovima, okruglim stolovima i tribinama, ne zanemarujući ni sudjelovanje u visokoškolskoj nastavi na preddiplomskim, diplomskim i poslijediplomskim studijima, popularizaciju znanosti putem predstavljanja publikacija i rezultata istraživanja te nastupe u javnosti i stručne aktivnosti. Institut je u

posljednja tri desetljeća pokretao zapažena istraživanja kao npr. Pilarov barometar hrvatskoga društva, a organizirao je i svoje tradicionalne konferencije kao npr. Vukovar '91. I na nacionalnoj i na međunarodnoj razini prepoznati su znanstveni ugled i kompetitivne prednosti Instituta kao što su kreiranje i diseminacija znanja, međunarodne mogućnosti za mlade istraživače i studente doktorskih studija, multi- i interdisciplinarnost u istraživanjima i uključenost u europske i međunarodne istraživačke projekte. S druge strane, mrežom područnih centara Instituta potiče se projektna aktivnost na realizaciji tema značajnih za lokalni razvoj u nacionalnom i međunarodnom kontekstu, pruža znanstveni doprinos kreiranju politika lokalnog i regionalnog razvoja i ostvaruje transfer znanstvenoistraživačkih spoznaja na područnoj (lokalnoj) razini.

Unutar nakladničke djelatnosti Instituta ističu se *Društvena istraživanja*, časopis koji se referira u važnim bibliografskim bazama. Izlazi i časopis za društvene i humanističke studije *Pilar*, objavljuje se časopis za društvene i humanističke znanosti *Mostariensia* u suradnji sa Sveučilištem u Mostaru, a Institut je i nakladnik časopisa *Histria antiqua*. U nakladi Instituta izlaze zbornici, studije, elaborati, posebna izdaja i ostale publikacije, npr. opsežni *Leksikon hrvatskoga iseljeništva i manjina* (objavljen 2020. u suradnji s Hrvatskom maticom iseljenika, unatoč pandemiji Covid-19 i zagrebačkom potresu koji je znatno oštetio zgradu Instituta). Projektni tim iz Instituta sudjeluje u Znanstvenom centru izvrsnosti za školsku efektivnost i menadžment pri Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Znanstvenici objavljaju svoje radove u izvrsnim časopisima u Hr-

Osnovno je polazište znanstvenoistraživačkoga rada u Institutu Pilar prije 30 godina bilo da je hrvatsko društvo neistraženo društvo. Danas se može reći da je hrvatsko društvo, zahvaljujući uvelike i javnom djelovanju Instituta pod motom »Istraživanjem do činjenica«, u mnogim svojim segmentima prilično istraženo, a pred nama su novi izazovi i nove mogućnosti.

vatskoj i svijetu, a s Institutom surađuju mnogi eminentni stručnjaci i institucije iz domaće i inozemne akademске zajednice.

Osnovno je polazište znanstvenoistraživačkoga rada u Institutu Pilar prije 30 godina bilo da je hrvatsko društvo neistraženo društvo. Danas se može reći da je hrvatsko društvo, zahvaljujući uvelike i javnom djelovanju Instituta pod motom »Istraživanjem do činjenica«, u mnogim svojim segmentima prilično istraženo, a pred nama su novi izazovi i nove mogućnosti. Stoga su strateški ciljevi Instituta: povećati nacionalnu i međunarodnu vidljivost i uključenost u europski istraživački prostor, povećati transfer znanja u svrhu razvoja gospodarstva i društva u cjelini, povećati transfer znanstvenoistraživačkih spoznaja visokoškolskome sustavu i poticati razvoj područnih centara Instituta. Tri desetljeća raznovrsnih iskustava, konstantan rast kvalitete i kvantitete istraživanja, otvorenost za suradnju i profiliranje s fokusom na identitet, koheziju, održivost, mobilnost, inovacije i razvoj jamstvo su održive sadašnjosti i pouzdane budućnosti Instituta kao akademске adrese na kojoj se provode vrhunska istraživanja i na kojoj se izvršnost ohrabruje i potiče.

U Zagrebu, 26. studenoga 2021.

INSTITUT
PI
XXXL
AR

I.

O INSTITUTU

— Vlado ŠAKIĆ

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar znanstvena je institucija osnovana u okviru Zagrebačkoga sveučilišta 1991. godine, neposredno nakon prvih demokratskih izbora i ostvarenoga hrvatskog državnog osamostaljenja.

Utemeljenje Instituta u okviru Zagrebačkoga sveučilišta jamčilo je autonoman razvoj i paralelno razvijanje znanstvenih i nastavnih kompetencija znanstvenika Instituta. Osim toga, u prvome nazivu instituta — Institut za primijenjena društvena istraživanja — uočljiva je namjera utemeljiteljā za istraživanjima s naglaskom na primjenjivost rezultata, a u motu koji su utemeljitelji otpočetka koristili — »istraživanjem do činjenica« — željelo se istaknuti empirijsku orientaciju kao bitan temelj na kojem se planirao razvoj i istraživačka praksa.

Prema ustrojbenom, programskom, funkcionalnom te kriteriju odabira i razvoja osoblja, tridesetogodišnji razvoj Instituta — iz današnje perspektive — čini se najlogičnijim podijeliti u tri faze. *Prva faza* obuhvaća razdoblje od utemeljenja do 1996. godine. U toj fazi Institut je nosio naziv Institut za primijenjena društvena istraživanja i u njoj su izvršeni temeljni ustrojbeni koraci, pokrenuti programi i projekti znanstvene djelatnosti te zaposleno prvo znanstveno i administrativno osoblje. *Druga faza* obuhvaća razdoblje od 1997. do 2012. godine, kada je Institut pod novim nazivom — Institut društvenih znanosti Ivo Pilar — ostvario i umnogome nadmašio sve utemeljiteljske planove i za-

misli, te se razvio u središnju znanstvenu instituciju u društvenim znanostima u Hrvatskoj, s respektabilnim međunarodnim postignućima i ugledom. *Treća faza* obuhvaća razdoblje od 2013. do 2020. godine, kada je Institut, u otežanim društvenim i gospodarskim uvjetima, posebno u kontekstu zapošljavanja, stabilizirao i unaprijedio funkcionalnu organizaciju te većinu programskih djelatnosti, a usporenje razvijao prijam nužnog znanstvenog osoblja, osobito znanstvenih novaka.

Prije osvrta na tri razvojne faze valja kratko ponoviti i opća načela na kojima je Institut osnovan te njegovu programsku i organizacijsku orientaciju. Naime, ti su sadržaji sastavnicom svih strateških dokumenata Instituta od utemeljenja do danas.

Dvije su polazne teze korištene kao orijentacijski i motivacijski čimbenici razvoja Instituta. Prva glasi »hrvatsko društvo jest neistraženo društvo«, a druga »istraživanjem do činjenica«. Simbiotički, te dvije teze predmijevale su koncepciju orijentaciju Instituta prema multidisciplinarnoj i interdisciplinarnoj perspektivi te empirijskom pristupu, pri čemu se težilo metodološkoj i znanstvenoj izvrsnosti, produktivnosti, javnome utjecaju, racionalnosti znanstvene organizacije i etičnosti.

Prva faza (1991.—1996.)

Prvi formalni čin povezan s utemeljenjem Instituta bila je Odluka tadašnjeg rektora Zagrebačkoga sveučilišta o imenovanju Osnivačkog odbora, u srpnju 1991. godine. U sljedećih nekoliko mjeseci Osnivački

odbor pripremio je Elaborat o osnivanju, koji je sadržavao sve relevantne informacije o ustrojstvu Instituta, programima, djelatnosti, planiranoome zapošljavanju i razvoju osoblja, te ga uputio Senatu Zagrebačkoga sveučilišta. Na sjednici Senata 26. studenoga 1991. Elaborat je prihvaćen, te je donesena Odluka o osnivanju Instituta za primijenjena društvena istraživanja.

INSTITUT ZA PRIMIJENJENA
DRUŠTVENA ISTRAŽIVANJA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Prvi znak Instituta

Potpisao ju je tadašnji predsjednik Skupštine sveučilišta (Senata), pok. prof. dr. Jure Radić. U registar znanstvenih ustanova Institut je upisan 23. prosinca 1991. godine pod registarskim brojem 194.

Institut je od Ministarstva znanosti i tehnologije dobio na korištenje 1. kat zgrade na Marulićevom trgu 19, koji je temeljito preuređen za početak rada (radne sobe,

prostorije za upravu, vijećnica, prostor za knjižnicu, pomoćne radne i društvene prostorije).

Tijekom 1992. godine Institut je ustrojen sukladno osnivačkom Elaboratu i ustrojstvu temeljenom na tadašnjem zakonodavstvu. Institutom su od siječnja 1992. godine upravljali ravnatelj i upravno vijeće, a u srpnju je osnovano prvo znanstveno vijeće. Osnovan je i prvi područni centar Instituta, u Splitu. U funkcionalnome smislu među važnijim događajima te i iduće godine valja spomenuti pokretanje istraživačkog programa Instituta, osnivanje časopisa *Društvena istraživanja*, pokretanje tribine »Znanstveni četvrtak« te brojna medijska predstavljanja Instituta i znanstvenoistraživačkoga programa. Tačak početak djelovanja prepoznat je u akademskoj i široj javnosti, što je utemeljiteljima i znanstvenicima Instituta bila dodatna motivacija za angažiranje širokoga kruga vanjskih suradnika na spomenutim programima i aktivnostima.

U kolovozu 1993. na snagu je stupio novi Zakon o ustanovama, po kojemu su sveučilišni instituti postali javni instituti

Zgrada na Marulićevu
trgu sjedište je Instituta od
samog osnutka

Republike Hrvatske. Takav status Institut ima do danas.

Početkom 1994. godine, koristeći promjenu zakona i novi status Instituta, tadašnji ministar znanosti i tehnologije promijenio je upravljačku strukturu Instituta radi preusmjerenja programskih i organizacijskih načela i postignuća, koja su bila javno prepoznata i ostvarivala prva javna priznanja. To je izazvalo svojevrsnu pobunu znanstvenikâ i krizu upravljanja, koja je završila potkraj 1995. godine, kada je novi ministar znanosti i tehnologije svojim odlukama i imenovanjima uspostavio stanje temeljeno na postignućima u prve dvije godine. Iako je taj događaj usporio početni razvoj Instituta, a nekoliko kvalitetnih djelatnika napustilo Institut, to nije oslabilo motivaciju stare/nove upravljačke strukture da Institut nastavi razvijati u istome smjeru. U sljedećih godinu dana, do 1996. godine, Institut je obnovio programska i konceptijska usmjerenja, nastavio osnaživati multidisciplinarni i interdisciplinarni empirijski pristup te u skladu s time prijam i razvoj zaposlenih.

Godina 1996. može se označiti završetkom prve razvojne faze Instituta i početkom nove. Naime, osim što je upravljačka struktura stabilizirala sve djelatnosti Instituta te završila ustrojstvo, programe i konцепцијu prema utemeljiteljskim zamislima, obnovila javno predstavljanje institutskih postignuća i umrežavanje s uglednim znanstvenicima iz Hrvatske i hrvatske dijaspore, pokrenula prve međunarodne projekte i aktivnosti, te se godine raspravljalo i o budućim razvojnim koracima i programima, te je načinjen plan daljnog razvoja Instituta.

Evo osvrta na najvažnija postignuća prve faze:

1. Na ustrojbenome planu kao važnije događaje i postignuća valja spomenuti smještaj i organizaciju smještaja središnjice Instituta na adresi Marulićev trg 19, osnivanje knjižnice, osnivanje područnih

centara u Splitu, Puli i Osijeku te promjenu sveučilišnog statusa Instituta u javni institut Republike Hrvatske.

2. Na programske planu tri su važna postignuća. *Prvo*, usmjerivanje istraživačke prakse u tri smjera: prema programima i projektima financiranim od Ministarstva znanosti, prema projektima za treće naručitelje (tržišnim projektima) i prema međunarodnim projektima. Među nacionalnim projektima dominantne teme odnosile su se na ratni i prognanički kontekst, javno mnjenje i demokratsku transiciju, religijska istraživanja, istraživanja hrvatske dijaspore i istraživanja hrvatskih regionalnih posebnosti. Na međunarodnom planu, u okviru europskog programa COST, u kojem su dvoje znanstveni-

Tribine »Znanstveni četvrtak« pobuđivale su velik interes javnosti a Institutu prisrbile značajan ugled. Na njima su se kroz relevantne teme »u duhu vremena« predstavljali ugledni intelektualci iz Hrvatske i svijeta (npr. Alain Finkielkraut, M. McAdams, Carl Gustaf Ströhm...)

ka Instituta bili članovi Tehničkog odbora, Institut je sudjelovao u dvije akcije. *Dруго*, pokrenuta je javna i promidžbena djelatnost Instituta. Posebno valja istaknuti dva ciklusa tribina pod nazivom »Znanstveni četvrtak«, koje su pobuđivale velik interes javnosti te time Institutu kao javnoj instituciji prisrbile značajan ugled. Na njima su se kroz različite relevantne teme »u duhu vremena« predstavljali ugledni intelektualci iz Hrvatske i svijeta (npr. Alain Finkielkraut, M. McAdams, Carl Gustaf Ströhm i dr.). U navedenome razdoblju održano je 39 tribina s deset govornika iz Europe i svijeta. Osim tribina održana su i četiri međunarodna znanstvena skupa te sedam okruglih stolova. *Treće*, pokrenuta je nakladnička djelatnost. Svakako

Časopis *Društvena istraživanja* već nakon dvije godine izlaženja dospio je razinu referiranja članaka u tada najprestižnijoj svjetskoj bazi podataka, Current Contents

najvažnije postignuće jest pokretanje časopisa *Društvena istraživanja*, koji je već nakon dvije godine izlaženja dospio na referiranju članaka u tada najprestižnijoj svjetskoj bazi podataka, Current Contents. Takav status časopis je zadržao do danas. U navedeno razdoblju izašlo je 26 brojeva. Valja istaknuti da je za tematski broj »Rat protiv Hrvatske« iz 1993. godine gost-urednik dobio nagradu Ministarstva obrane te Ministarstva znanosti i tehnologije za unaprjeđenje obrane Republike Hrvatske.

3. Na planu odabira i razvoja zaposlenika najvažniji čin bio je prijam prvih 29 znanstvenika i 5 administrativnih djelatnika. Taj je broj do 1996. godine narastao na 43. Dominantna je bila orijentacija na so-

ciole, psihologe i povjesničare, a uz njih zapošljavani su demografi, religiozni, antropolozi, filozofi itd. Većinu znanstvenog osoblja činili su znanstveni novaci. Takvim pristupom postupno je ostvarivana utemeljiteljska zamisao o razvoju znanstvenika na novim načelima te multidisciplinarnim i interdisciplinarnim temeljima. U prvoj fazi razvoja pet je znanstvenika/znanstvenica doktoriralo, a šest magistriralo. Troje znanstvenika Instituta dobilo je državne nagrade za znanost.

Druga faza (1997.–2012.)

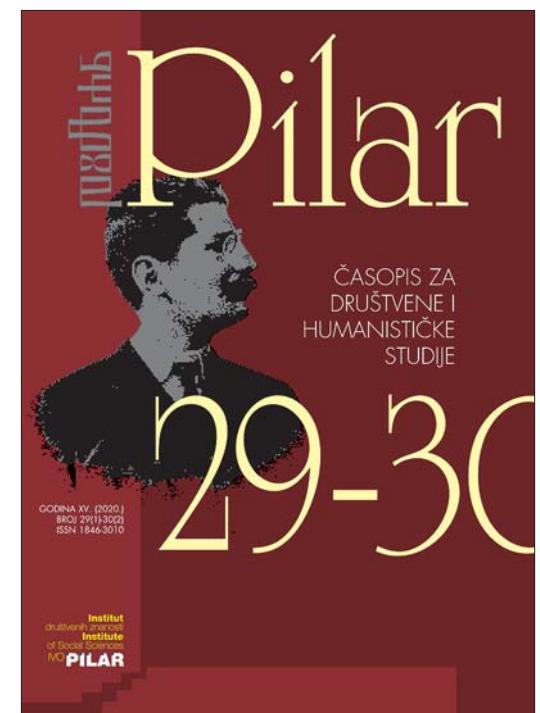
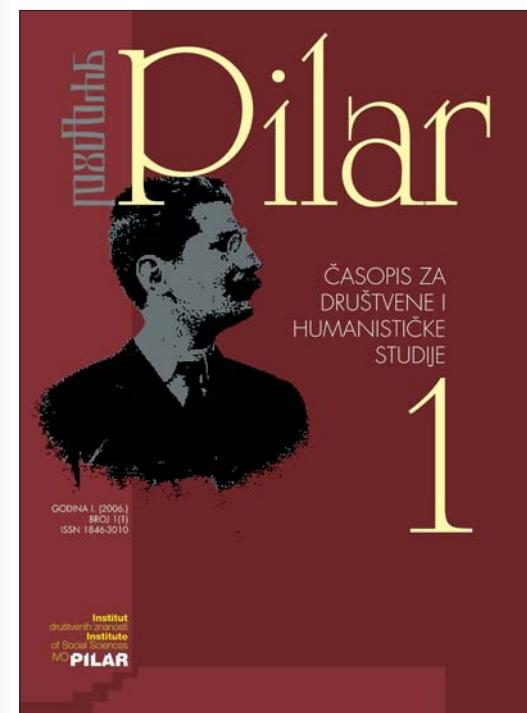
Razdoblje od 1997. do 2012. godine najvažnije je i najproduktivnije razvojno razdoblje, u kojem su dokraj ostvarene sve utemeljiteljske zamisli, a na nastavnom i međunarodnom planu te odabiru i razvoju zaposlenika značajno su proširene i nadograđene. Posebno valja istaknuti sljedeća postignuća:

1. Na ustrojenom planu u ožujku 1997. godine, a na tragu glavnih postignuća iz prve razvojne faze, »duha vremena« u kojemu posebice treba istaknuti oslobođenje okupiranih područja Republike

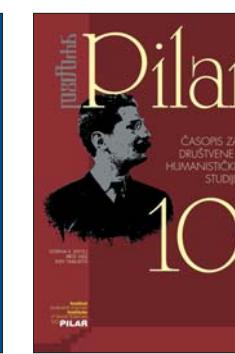
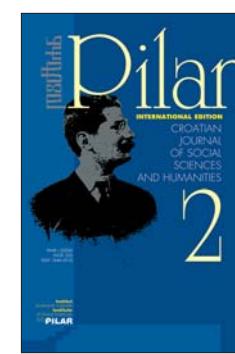
Hrvatske i početak mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja te budućih planova razvoja, Institut je promijenio naziv u Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Ime dr. Ive Pilara izabrano je zbog njegove iznimne povijesne uloge kao hrvatskoga geopolitičara, znanstvenika i intelektualca. U spomen na njegov lik i djelo, uz brojne promotivne aktivnosti, Institut je izdao dva godišnjaka i pokrenuo *Pilar*, časopis za društvene i humanističke studije, kojega je do danas izdano 30 brojeva.

2. Na istome su tragu u drugoj fazi osnovani novi područni centri: u Vukovaru (2006.), Gospiću i Dubrovniku (2007.) te Varaždinu (2011.). Također, značajno su povećani prostorni kapaciteti Instituta u srednjnjici na Marulićevom trgu 19 uselje-

noistraživačku djelatnost financiranu od Ministarstva znanosti i tehnologije. U okviru te djelatnosti provedena su i završena tri istraživačka programa — *prvi program* u razdoblju od 1997. do 2001. godine, pod skupnim nazivom »Struktura i integracija«, koji je obuhvaćao 13 znanstvenih projekata sa širokom lepezom tema koje su se odnosile na različite društvene procese i čimbenike relevantne za poslijeratno hrvatsko društvo i nastavak demokratskih procesa; *drugi program* u razdoblju od 2002. do 2006. godine, koji je obuhvaćao 18 različitih tema, od kojih se manji dio, u tematskome smislu, odnosio na nastavak istraživačke tradicije iz prvoga programa, a veći dio na nove teme, poglavito kao odgovor na društveni razvoj i novi kontekst

Časopis *Pilar* pokrenut je 2006. godine kao polugodišnjak i do danas je izdano 30 brojeva

njem u dodatne prostore na drugome katu i u potkovlju.

3. Na programske i funkcionalnome planu, u drugoj su se fazi dogodile brojne promjene i postignuća koja su Institutu priskrbila velik ugled na lokalnome, nacionalnome i međunarodnome planu. Šest je programa znanstvenih djelatnosti nužno istaknuti. Prvi se odnosi na znanstve-

te značajno povećanje broja i kompetencija znanstvenoga osoblja; *treći program* u razdoblju od 2007. do 2011. godine, koji je bio najkompleksniji i sastojao se od četiri manja programa te pet samostalnih projekata. Programi su nosili nazive »Hrvatsko društvo danas: psihološki aspekti« (sastojao se od pet projekata), »Odnosi ruralnih i urbanih sudsionika u suvremenom hr-

Institut je organizirao ili sudjelovao u organizaciji niza nacionalnih i

međunarodnih znanstvenih skupova, tribina i okruglih stolova.

Posebno važnu ulogu predstavljalo je pokretanje dvaju godišnjih znanstveno-stručnih skupova: *Annales Pilar* i *Vukovar '91*, koji su postali ne samo

tradicionalni nego su po svojim znanstvenim dosezima, a osobito po znanstvenoj produkciji koja je uslijedila, prepoznatljivi u akademskoj, ali i široj javnosti, kako u Hrvatskoj tako i u inozemstvu. *Treći program* koji valja istaknuti jest nakladnička djelatnost.

kalnoj razini, a dio i na međunarodnoj razini, posebice oni koji su se realizirali u procesu pridruživanja Republike Hrvatske Europskoj uniji. Na međunarodnom planu znanstvenici Instituta sudjelovali su u većem broju COST-akcija te drugih projekata, u kojima su većinom bili i voditelji.

Drugi program koji je važno istaknuti jest javna i promidžbena djelatnost. Institut je organizirao ili sudjelovao u organizaciji 28 nacionalnih i 28 međunarodnih znanstvenih skupova, a osim toga u Institutu su održane 53 tribine i okrugli stolovi. Posebno važnu ulogu u tom smislu predstavljalo je pokretanje dvaju godišnjih znanstveno-stručnih skupova: *Annales Pilar* i *Vukovar '91*, koji su postali ne samo tradicionalni nego su po svojim znanstvenim dosezima, a osobito po znanstvenoj produkciji koja je uslijedila, prepoznatljivi u akademskoj, ali i široj javnosti, kako u Hrvatskoj tako i u inozemstvu. *Treći program* koji valja istaknuti jest nakladnička djelatnost.

Časopis *Društvena istraživanja* izdan je u 65 brojeva, od kojih su 42 bila tematska. Časopis je u tome razdoblju postao najprestižnijim hrvatskim časopisom u području društvenih znanosti. Tematski broj časopisa »Fertilitet i zaposlenost žena« iz 2011. godine dobio je nagradu »Mijo Mirković« Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Kako je već navedeno, u toj je fazi pokrenut i časopis *Pilar*, a izdano je prvi 14 brojeva. Od ostalih publikacija svakako treba istaknuti pokretanje biblioteka Zbornici i Studije 1998. godine,

Do danas su izdana ukupno 153 broja časopisa *Društvena istraživanja*

koje do danas imaju prepoznatljivu lokalnu, nacionalnu i međunarodnu dimenziju u objavlјivanju znanstvenih i stručnih radova sa znanstvenih skupova te kao autorske monografije. U okviru navedenih edicija u drugoj razvojnoj fazi izdane su 42 knjige iz biblioteke Zbornici i njih 16 iz biblioteke Studije. *Četvrti program* odnosi se na funkcionalno unaprjeđenje sveukupnih znanstvenih i stručnih djelatnosti 2007. godine osnivanjem 18 funkcionalnih centara, s voditeljima koji su u okviru Instituta i izvan njega postali prepoznati i ugledni znanstvenici u područjima u kojima su centri osnovani. Takva organizacija pridonijet će u idućim godinama većoj prepoznatljivosti, učinkovitosti i ugledu Instituta na lokalnoj, nacionalnoj i globalnoj razini. *Peti program* povezan s drugom fazom koji se posebno ističe jest razvijanje nastavne djelatnosti i uključivanje znanstvenikâ Instituta u različite oblike nastavne djelatnosti na visokim učilištima, a posebno na Zagrebačkom sveučilištu. Institut je od 1997. godine — kao jedna od utemeljiteljskih institucija Hrvatskih studija — samostalno razvio dva studijska programa, studije sociologije i psihologije, i

koji su s radom započeli 1997. odnosno 1998. godine, a u druge programe nekoliko se znanstvenika uključilo kao predavači. Takva praksa sve brojnijeg sudjelovanja znanstvenika i znanstvenih novaka na tim studijskim programima, ali i na drugima u okviru Zagrebačkog i drugih hrvatskih sveučilišta, postat će trajno opredjeljenje i redovita djelatnost Instituta. Tako su se znanstvenici uza znanstvena napredovanja osposobljavali i napredovali i kao sveučilišni nastavnici sve do danas. Posebno valja istaknuti da je dvoje znanstvenika Instituta bilo i članovima Povjerenstva za osnivanje Hrvatskoga katoličkog sveučilišta. To će također postati značajna institucija za razvijanje nastavne djelatnosti Instituta, a nekoliko znanstvenika

Instituta i trajno će prijeći na to Sveučilište.

Šesti program koji se ističe odnosi se na studijska putovanja, koja su planirana kao dio promotivne, edukativne i turističke uloge te uloge osnaživanja međusobne suradnje znanstvenikâ Instituta. U tom smislu organizirani posjeti brojnim lokalnim i regionalnim sredinama u Hrvatskoj,

Praksa sve brojnijeg sudjelovanja znanstvenika i znanstvenih novaka na studijskim programima u okviru Zagrebačkog i drugih hrvatskih sveučilišta, postala je trajno opredjeljenje i redovita djelatnost Instituta.

zatim središtema u Europi, a posebno Bosni i Hercegovini, Srednjoj Europi i Mediteranu te SAD-u i Izraelu. Na tim su putovanjima, uz ostalo, znanstvenici posjećivali znanstvene i nastavne ustanove te se upoznavali s njihovim radom i uspostavljali korisne kontakte.

4. Na planu odabira i razvoja zapošljavanja u drugoj su se fazi dogodile velike i najvažnije promjene i pomaci u smjeru strateških usmjerenja i utemeljiteljskih zamisli. Radi ilustracije, valja navesti podatak da je u Institutu potkraj 1996. godine bilo zaposleno 39 djelatnika, a potkraj 2012. godine 122 djelatnika, pri čemu broj administrativnog i stručnog osoblja u cijelom razdoblju nije prelazio brojku od 12 djelatnika. Nekoliko je čimbenika koje valja istaknuti u ovome kontekstu. Prvi se odnosi na postignuti ritam znanstvenog napredovanja, tj. stjecanja doktorskih i magisterskih stupnjeva te znanstvenih zvanja već u prvoj fazi. Naime, od 29 članova znanstvenog osoblja iz prve faze doktoriralo je njih 5, a magistriralo 6. Taj je tempo u drugoj fazi nastavljen i ubrzan, tako da je do 2012. od 105 članova znanstvenog osoblja doktoriralo njih 52, a 25

magistriralo. Tako je na kraju druge faze u Institutu bilo zaposleno 73 doktora znanosti, 3 magistra znanosti te 29 znanstvenih novaka. Prema znanstvenim zvanjima bilo je 20 znanstvenih savjetnika, 16 viših znanstvenih suradnika, 20 znanstvenih suradnika, 15 viših asistenata i 32 asistenta. Osim njih zaposlena su i 4 stručna savjetnika i/ili suradnika. U tadašnjim statistikama na nacionalnoj razini znanstveni novaci Instituta umnogome su prednjačili u rangiranju temeljenom na omjerima upisanih i obranjenih doktorata i magisterija te u rokovima dovršetka procesa njihova stjecanja (43% na nacionalnoj razini, 93% u Institutu). Ključan razlog takvog rasta i razvoja znanstvenog osoblja brz je ritam porasta projektnih aktivnosti Instituta, funkcionalne organizacije Instituta te paralelnog uključivanja znanstvenika Instituta u sveučilišnu nastavu na različitim razinama. Drugi čimbenik koji je važno istaknuti jest da je odabir znanstvenog osoblja prema znanstvenim poljima jasno pokazivao multidisciplinarnu i interdisciplinarnu orientaciju Instituta, ali i ukazivao na ostvarene kapacitete za obavljanje najkompleksnijih projekata na nacionalnoj razini te sudjelovanja u takvim projektima na međunarodnoj razini. U poslovnom izvještu iz 2012. godine ističe se da je među znanstvenim osobljem bilo zastupljeno 18 različitih polja iz društvenog i humanističkog te jedno iz medicinskog područja. Brojčano, najviše je bilo sociologa i psihologa, zatim povjesničara, socijalnih geografa i demografa, stručnjaka religijskih znanosti, filozofije, interdisciplinarnog polja te nekoliko njih iz polja politologije, antropologije, informacijskih znanosti, ekonomije, etnologije, znanosti o književnosti, filologije, medicine i edukacijsko-reabilitacijskih znanosti. Treći čimbenik koji je važan za stjecanje opće slike rasta Instituta u drugoj fazi povezan je s činjenicom da je u 7 područnih centara bilo zaposleno 22 znanstvenika i znanstvena no-

vaka, što je činilo 20 posto ukupne znanstvene populacije Instituta. Tijekom te i treće faze područni će centri postati u struktturnom, funkcionalnom i programskom pogledu nezaobilazna razvojna i produktivna sastavnica Instituta, osobito na lokalnoj i regionalnoj razini. Na tragu navedenih postignuća i dosegnute razvojne razine, tijekom druge faze 11 znanstvenika dobilo je državne nagrade za znanost, a petero značajna društvena priznanja za svoj rad.

Treća faza (2013.—2020.)

U treću fazu razvoja Institut je ušao s planovima daljnog razvoja na postignutoj ustrojbenoj, programskoj i funkcionalnoj razini iz druge faze te razvijenom znanstvenom osoblju koje je jamčilo daljnji rast Instituta. Radi ilustracije tadašnje pozicije Instituta u nacionalnom i međunarodnom kontekstu, svakako treba spomenuti svečano obilježavanje dvadesete godišnjice Instituta 2011. godine, u Preporodnoj dvorani HAZU-a, kojoj su nazočili predstavnici cjelokupne akademske, kulturne i političke elite te aklamacijom pozdravili svečani govor ravnatelja Instituta. Vrijedi navesti nekoliko naglasaka iz toga govora koji se odnose na opća postignuća i strateška usmjerenja na završetku druge i na početku treće razvojne faze:

Važno je spomenuti uporišta na kojima smo izgradivali Institut u prvih 20 godina:

Empirijska utemeljenost — Svi znanstveni programi i projekti temelje se na empirijskome pristupu, uz primjenu suvremenih metodoloških postupaka, teorija i teorijskih perspektiva.

Multidisciplinarnost — Timovi koji provode znanstvene programe i projekte te ostale vrste znanstvene i stručne djelatnosti, većinom su sastavljeni od znanstvenika iz dvaju ili više znanstvenih polja u okviru društvenih i humanističkih znanosti, a po potrebi i iz drugih znanstvenih područja.

Interdisciplinarnost — U teorijskom okviru, metodološkim postupcima i interpretaciji rezultata tijekom provedbe znanstvenih projekata koriste se spoznaje iz svih relevantnih znanstvenih disciplina povezane s glavnim problemima istraživanja.

Usporedivost — U okviru provedbe svih oblika znanstvene djelatnosti posebna pozornost poklanja se usporedivosti sa sličnim oblicima djelatnosti, teorijskim okvirima, metodološkim postupcima i rezultatima u Hrvatskoj i inozemstvu.

Primjenjivost — Usporedno s praćenjem, provedbom, razvijanjem i provjeravanjem temeljnih znanstvenih istraživanja i teorija, u Institutu se provode brojne znanstvene djelatnosti i istraživanja koja

Institut Pilar djeluje na sljedećim uporištim: empirijska utemeljenost, multidisciplinarnost, interdisciplinarnost, usporedivost, primjenjivost, tematska raznolikost, izvrsnost, otvorenost za suradnju, dostupnost znanstvenih informacija, časnost.

imaju naglašenu dimenziju praktične primjene. To se posebno odnosi na ugovorene projekte za treće naručitelje.

Tematska raznolikost — Svi oblici znanstvene djelatnosti u Institutu pokrivaju širok raspon suvremenih tema u okviru društvenih i humanističkih znanosti, što je razvidno iz naziva funkcionalnih centara te popisa provedenih programa i projekata.

Izvrsnost — Svi oblici znanstvene djelatnosti u Institutu podvrgavaju se provjeri kvalitete prije njihova javnog objavljivanja.

Otvorenost za suradnju — U okviru svih djelatnosti na institucijskoj i pojedinačnoj razini potiče se i organizira suradnja sa znanstvenim institucijama, znan-

stvenicima i drugim relevantnim institucijama i pojedincima u Hrvatskoj i inozemstvu, te se u skladu s time sklapaju ugovori.

Dostupnost znanstvenih informacija — Uz redovitu dostupnost znanstvenih postignuća Instituta, sve objavljene publikacije i radovi dostupni su i putem mrežne stranice, tj. portala Instituta.

Časnost — Cjelokupna znanstvena djelatnost Instituta temelji se na načelima časnosti i konstruktivnosti te usmjerenosti prema javnome dobru.

Spomenuta uporišta ugradivana su u sve djelatnosti Instituta od samoga osnutka.

Sa sveučilištima u međunarodnom i u hrvatskom kontekstu Institut sklapa partnerske ugovore o suradnji, posebice u kreiranju i izvedbi svih vrsta studijskih programa i znanstvenih istraživanja.

Institut Pilar jedina je institucija u Republici Hrvatskoj — u okviru društvenog i humanističkog znanstvenog područja — koja zapošljava znanstvenike iz 16 različitih polja.

Znanstvenici Instituta Pilar surađuju — u različitim znanstvenim djelatnostima, u manjem ili većem opsegu i u područjima u kojima postoji tematsko preklapanje i zajednički interes — s gotovo svim znanstvenim institucijama u Republici Hrvatskoj u području društvenih i humanističkih znanosti. Ta suradnja postoji na institucijskoj razini kao i na razini suradnje s pojedinim znanstvenicima.

Sažeto, Institut Pilar dvadeset godina sustavno i kontinuirano, u okviru svih predstavljenih znanstvenih programa i projekata, provodi empirijska istraživanja koja se odnose na hrvatsko društvo, kulturu, političke procese te druge relevantne aspekte hrvatskog razvijanja, modernizacije i procesa euroatlantskih integracija.

A sada nekoliko riječi i o budućnosti: Društveno i humanističko područje znanosti usporeno se razvijalo u novim

okolnostima nakon uspostave demokratskog poretku i hrvatske neovisnosti u odnosu na druga područja znanosti zbog dvaju sklopova činjenica. Prvi se odnosi na totalitarno naslijede, čiji su negativni tragovi znatno više prepoznatljivi u tim nego u ostalim područjima znanosti. Ti se tragovi ponajprije odnose na nedostatak vrhunskih znanstvenika koji se mogu uključivati u evropske projekte u spomenutim područjima te na nedovoljnu finansijsku potporu za razvoj takvog znanstvenog potencijala.

To se odnosi na opći status tih područja u nacionalnom znanstvenom okviru te finansijsku i drugu potporu koja bi omogućila ubrzan razvoj ovih područja prema europskim standardima. Budući da je Institut, kako je navedeno, autonomno usmjerivao sve svoje potencijale i djelatnosti prema tim standardima, posebno je osjetljiv na ograničavanje razvoja područja društvenih i humanističkih znanosti na nacionalnoj razini, jer se to izravno i neizravno odražava na razvoj Instituta.

Stoga, imajući u vidu postignutu razvojnu razinu i prijetnje s kojima se suočavamo, a o kojima danas neću govoriti, ciljevi kojima u budućnosti težimo povezani su i s općim društvenim kontekstom koji na nacionalnoj razini obilježuje ekonomska kriza, s izravnim nepovoljnim posljedicama za status i financiranje znanstvenih programa, projekata i svih ostalih oblika znanstvene djelatnosti. Na europskoj razini najznačajniji je događaj skoro pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji. U tome kontekstu jače usmjerivanje prema programima i projektima koji se financiraju iz europskih fondova te projektima za treće naručitelje u Hrvatskoj, uza stratešku orientaciju, nameće se i kao nužda. U okviru nacionalne strategije znanstvenici Instituta zalažu se i zalagat će se za poboljšanje statusa i relevantnosti znanstvenih istraživanja općenito, a posebice onih u društvenom i humanističkom području, te

za značajno veće ulaganje proračunskih sredstava u istraživanja koja mogu pomoći boljem rješavanju problema s kojima se suočava suvremeno hrvatsko društvo.

Institut se od svoga osnutka razvijao kao moderna nacionalna znanstvena institucija u području društvenih i humanističkih znanosti te dospio razinu međunarodno ugledne institucije. Razvijajući Institut kroz navedene znanstvene djelatnosti, znanstvenici Instituta značajno su pridonijeli i razvoju navedenih područja te afirmaciji znanosti kao temelja društvenog i ekonomskog razvijanja i modernizacije.

U razdoblju od 2013. do 2020. godine razvoj se primarno temeljio na kapacitetima i uporištima Instituta, spomenutima u govoru, jer je zakonska i organizacijska razina znanstvenoga sustava, poglavito u području novih zapošljavanja, postala vrlo restriktivna, što je dio programskih djelatnosti usporilo u razvoju na nacionalnoj razini. Budući da je Institut razvio kapacitete za razvoj na međunarodnoj i lokalnoj razini, posebno u drugoj fazi, to će značajno obilježiti i njegov razvoj u trećoj fazi.

Slijedi osvrt na glavna postignuća:

1. U trećoj fazi na funkcionalno-ustrojenom planu najvažniji pomak dogodio se u promjeni organizacije znanstvenoistraživačke djelatnosti uvođenjem tematskih područja umjesto funkcionalnih centara. Umjesto organizacije u kojoj je primarna bila vidljivost istraživačkih kapaciteta Instituta, posebno na tematskom planu i planu razvoja znanstvenika 2014. godine, organizacija programskih djelatnosti usmjerena je na tematske cjeline koje sadrže istraživačke prioritete uskladene sa strategijom razvoja Instituta. Valja naglasiti da je organizacija koja se temeljila na funkcionalnim centrima uglavnom ostvarila svrhu i zamišljene ciljeve, što je vidljivo iz postignuća funkcionalnih centara u okviru tema koje su pokrivali. Na tom su tragu i iskustvu istraživački prioriteti or-

Institut se od osnutka razvijao kao moderna nacionalna znanstvena institucija u području društvenih i humanističkih znanosti te dospio razinu međunarodno ugledne institucije.

Znanstvenici Instituta značajno su pridonijeli afirmaciji znanosti kao temelja društvenog i ekonomskog razvijanja i modernizacije.

ganizirani u šest tematskih cjelina, a temeljeni su na općim načelima vidljivim u strategiji Instituta. Navodimo i njihove nazive: »Kulture i identiteti«; »Društvena kohezija i društvena promjena«; »Društvene inovacije, upravljanje i razvoj«; »Kvaliteta života i individualne razlike«; »Obitelj, djeca i mladi«; »Obrazovanje«; »Stanovništvo, naselja i mobilnost«.

2. Na programskome planu valja istaknuti dva postignuća. Prvo se odnosi na značajan porast svih oblika međunarodne suradnje, a posebno sudjelovanja u znanstvenim projektima, skupovima i publiciranju radova u okviru znanstvenih programa EU-a. Institut je sudjelovao u 35 različitih vrsta projekata i 52 akcije COST-a te na 50 znanstvenih skupova i 46 okruglih stolova i tribina. Radi opće orientacije, valja spomenuti da broj međunarodnih projekata i skupova u trećoj fazi premašuje polovicu svih projekata i skupova od osnutka Instituta. Glavni razlog takvim postignućima vidljiv je u kontinuiranom razvoju kapaciteta Instituta i kompetencija znanstvenika te strateških usmjerenja Instituta, osobito u drugoj fazi. Drugo se odnosi na porast djelatnosti područnih centara u organiziranju i sudjelovanju u većini programskih djelatnosti, a posebice u organiziranju i sudjelovanju u projektima te znanstvenim i stručnim skupovima u lokalnom i regionalnom okruženju, što je značajno pridonijelo većoj vidljivosti Instituta na nacionalnoj razini.

3. Na planu razvoja zaposlenih znanstvenika u trećoj fazi vidljiva su dva različita razdoblja. *Prvo*, od 2013. do 2017. godine odnosi se na razdoblje u kojem je došlo do bitnog osipanja znanstvenog osoblja, te *drugo*, od 2018. do 2020., kada se stanje stabiliziralo te su se stvorili uvjeti za nastavak razvoja znanstvenog osoblja prema strateškim usmjerenjima. U trećoj fazi iz Instituta je otišao 71 djelatnik, a zaposlilo se njih 47. Među znanstvenicima koji su otišli, prevladavali su postdoktorandi koji se nisu mogli trajno zaposliti na znanstvena radna mjesta, a slijedili su ih umirovljeni znanstvenici, kojih je bilo 10. Među novim zaposlenicima najviše je bilo asistenata i postdoktoranada.

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar jedini je javni znanstveni institut u području društvenih znanosti osnovan u Republici Hrvatskoj nakon uspostave hrvatske državne samostalnosti.

Razvidno je iz predloženih podataka da se u trećoj fazi Institut suočio sa značajnim osipanjem i slabljenjem kapaciteta znanstvenog osoblja, što je prijetilo ugromom kvalitetnog obavljanja mnogih programskih djelatnosti. Glavni razlog takve situacije, kako je navedeno, proizašao je iz politike zapošljavanja i ukupne znanstvene politike koja se nije dovoljno brzo prilagođavala procesima u području znanosti i visokog obrazovanja nakon pridruživanja Hrvatske EU-u. Takva znanstvena politika

s nacionalne razine, zbog strateških usmjerenja i postignuća koja su uključivala kontinuirano zapošljavanje znanstvenih novaka na brojnim projektima kao bitnu sastavnicu, u Institutu je proizvela navedenu krizu. Oporavak i revitalizacija započela je 2018. godine, temeljena na prilagodbi Instituta takvom stanju, zapošljavanju većeg broja znanstvenih novaka na kompetitivnim projektima kao i na zapošljavanju temeljem »oslobodenih« koeficijenata znanstvenika koji su iz različitih razloga otišli iz Instituta. Na kraju treće faze u Institutu je bilo zaposleno 106 djelatnika/djelatnica, a sve programske aktivnosti nastavile su se normalno razvijati.

U trećoj fazi doktoriralo je 23 znanstvenika, a znanstvenici Instituta dobili su četiri državne nagrade za znanost, jedno odlikovanje te 30 drugih nagrada, priznanja, plaketa, zahvalnica i sl.

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar jedini je javni znanstveni institut u području društvenih znanosti osnovan u Republici Hrvatskoj nakon uspostave hrvatske državne samostalnosti. To je utemeljiteljima i znanstvenicima Instituta otvorilo mogućnost da otpočetka planiraju razvoj i provode programe koji se temelje na suvremenim znanstvenim standardima i prilagođeni su novom društvenom kontekstu i procesima. Nakon trideset godina — na temelju predloženih činjenica i podataka — razvidno je da su znanstvenici i djelatnici Instituta na nacionalnome, međunarodnome i lokalnome planu, u suradnji s brojnim partnerima, ostvarili postignuća i vidljivost koja Institut svrstava u središnju znanstvenu instituciju u društvenim znanostima u Republici Hrvatskoj, s velikim međunarodnim ugledom. ♦

IIb Centar za istraživanje demokracije, dobru upravu i lokalni razvoj
(voditeljica S. Poljanec-Borić)

IIc Centar za istraživanje integralne održivosti i održivog razvoja
(voditelj D. Šimleša)

IP Centar za istraživanje javnoga mnijenja i masovnih medija
(voditeljica I. Ferić)

IIH Centar za istraživanje kvalitete življenja
(voditeljica Lj. Kaliterina Lipovčan)

Ia Centar za istraživanje međuljudskih razlika
(voditelj G. Milas)

IIII Centar za istraživanje mira, ratnih sukoba i terorizma
(voditelj J. Jurčević)

IIH Centar za istraživanje obitelji, djece i mladih
(voditeljica Z. Raboteg-Šarić)

II Centar za istraživanje poduzetništva
(voditelj D. Čengić)

IP Centar za istraživanje socijalnog identiteta i socijalnih devijacija
(voditelj V. Šakić)

IIII Centar za istraživanje života i djela dr. I. Pilara
(voditelj Z. Hasanbegović)

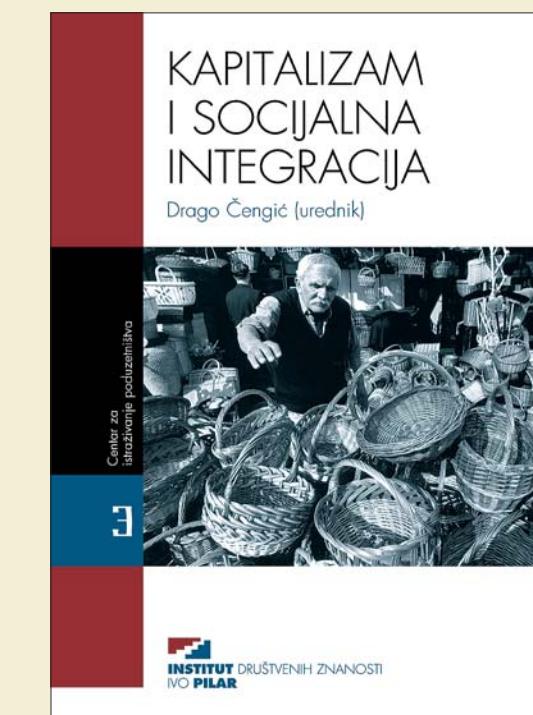
Funkcionalni centri Instituta Pilar (2007.—2013.)

4 Centar za kulturne studije
(voditeljica S. Čolić)

9a Centar za populacijske studije
(voditelj N. Pokos)

5 Centar za religijske studije
(voditelj V. Mihaljević)

8 Centar za tehnološke studije i inovacijski sustav
(voditeljica J. Švarc)

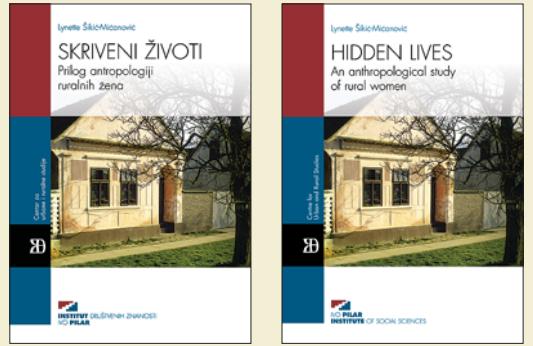
U Biblioteci funkcionalnih centara izašlo je četrnaest knjiga

Valja naglasiti da je organizacija koja se temeljila na funkcionalnim centrima uglavnom ostvarila svrhu i zamišljene ciljeve, što je vidljivo iz postignuća funkcionalnih centara u okviru tema koje su pokrivali.

- Centar za urbane i ruralne studije (voditeljica L. Šikić-Mišanović)
- Centar za urbanu i lokalnu povijest (voditeljica M. Altic)
- Centar za istraživanje znanja, obrazovanja i ljudskog kapitala (voditelj J. Burušić)
- Centar za arheološka istraživanja — Pula (v. d. voditeljice K. Džin)

II.

DR. IVO PILAR (1874.–1933.): IZMEĐU ZNANOSTI I POLITIKE

— Tomislav JONJIĆ i Zlatko MATIJEVIĆ

*Činjenice imaju to neugodno svojstvo,
da postoje i dalje bez obzira na to,
da li ih se priznaje ili ne.*

Ivo Pilar

Dr. Ivo Pilar, pravnik i političar, rođen je 19. lipnja 1874. u Zagrebu od oca Gjure, sveučilišnog profesora, te majke Klementine, kćeri Gjure Crnadka, poduzetnika, zastupnika u Hrvatskome saboru i podnačelnika glavnoga hrvatskoga grada. Ozračje uglednoga građanskog obiteljskoga kruga presudno je utjecalo na njegovu formalnu naobrazbu i kasniji intelektualni i društveni angažman. Nakon što je u rodnom gradu pohađao osnovnu školu i klasičnu gimnaziju, u Beču je završio studij prava. Pilarova svestranost očitovala se na brojnim kulturnim i znanstvenim područjima (likovna kritika, književnost, prevoditeljstvo, religiologija, politička geografija, historiografija, antropologija, politologija, filozofija, socijalna psihologija i drugo).

Pilar je predmetu svoga interesa uvijek pristupao racionalno i interdisciplinarno. Pritom je jasno pokazivao težnju da rezultate svojih istraživanja iskoristi za potrebe vlastitih političkih ciljeva. Gledano u tom kontekstu, njegovo izvanpolitičko djelovanje — iako naizgled sasvim nepolitičko — često je imalo političke motive i nakane.

Pilarovi literarni pokušaji javljaju se u okviru hrvatske moderne, u kontekstu njezine uklopljenosti u europska umjetnička kretanja. Zahvaljujući studiji *Secesija* (1898.), s obzirom na njezino programatsko i ideološko značenje te činjenicu

da je u Beču bio u krugu pokretača modernističkog časopisa *Mladost*, postao je jednim od ideologa mladoga naraštaja. Neke od elemenata svojih mlađenačkih pogleda zadržat će do kraja života, što će znatno odrediti njegova politička nastojanja u kompleksnim uvjetima nestanka Austro-Ugarske Monarhije s političkog zemljovid-a Europe i nastanka južnoslavenske državne zajednice, Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslavije.

Nakon završenih studija Pilar se ne vraća u Zagreb, nego na prijelomu stoljeća dolazi u Bosnu i Hercegovinu, dvije rubne pokrajine Osmanskoga Carstva, koje je Monarhija, temeljem odluke velikih sila na Berlinskome kongresu (1878.), okupirala, bez diranja u formalni sultanov suverenitet, radi uvođenja »mira i reda«, ali i izgradnje modernih institucija.

Nastanivši se u Sarajevu, iz kojega se 1905. odselio u Tuzlu radi otvaranja odvjetničke pisarnice, Pilar stupa u javni život tamošnjih Hrvata (Kolo sarajevskih književnika, Matica hrvatska, potom i Hrvatsko kulturno društvo »Napredak«). U Sarajevu je 1902. godine sklopio brak s Jelenom, kćeri Adalberta Sheka pl. Vugrovečkog, visokopozicioniranoga državnog činovnika, s kojom je imao sinove Vladu i Branka te kćeri Miru i Veru. Došavši u novu sredinu, oštro podijeljenu vjerskim i nacionalnim razlikama, Pilar ubrzo postaje svjestan činjenice da onodobna velikosrpska propaganda, koju su podupirale vlade Srbije i Crne Gore, ali i srpska gospodarsko-kulturna i politička elita iz Mo-

narhije, teži za stvaranjem Velike Srbije te da je uklanjanje svih nesrba, u predmijenjanim srpskim zemljama, pravi smisao »svesrspske« ideologije (Pilarov termin). Na temelju studija povijesti i političke geografije (geopolitike), kojoj je bio jedan od rodonačelnika u hrvatskim zemljama, došao je do zaključka da je vojno-politička suradnja apeninske kraljevine (Italija) i Srbije neizbjegna te da podjednako ugrožava teritorijalni integritet i opstanak kako Monarhije tako i Hrvatske. U tom se kontekstu angažirao na promicanju zamisli o aneksiji Bosne i Hercegovine, do koje je došlo 1908. godine. To je trebao biti prvi korak prema njihovu ujedinjenju s ostalim hrvatskim zemljama, koje su i same, nakon sklanjanja Austro-ugarske nagodbe

Ivo Pilar afirmirao se kao istaknuti ideolog protujugoslavenstva u svakom njegovu obliku, ali ne i protusrpstva, kako mu se to nekritički i zlonamjerno pripisivalo i još uvijek pripisuje.

(1867.), bile razdijeljene između cisaljanske (Dalmacija i Istra) i translajtanske (banska Hrvatska) pole Monarhije.

Pilarove ideološke zasade o stvaranju moderne hrvatske nacije bile su u opreci s tradicionalnim shvaćanjem katoličke hijerarhije, koja se upravo u to doba pokušavala organizirano suprotstaviti sekularizaciji društva. U tome se nalazila klica Pilarova sukoba sa sarajevskim (vrhbosanskim) nadbiskupom Josipom Stadlerom, koji je nastojao djelovati ne samo kao vjerski nego i kao politički predvodnik Hrvata katoličke vjeroispovijesti u Bosni i Hercegovini. Pilar se zanosio mišlu da bi se Stadlerovu utjecaju mogao suprotstaviti organiziranjem Hrvatske napredne stranke u Bosni i Hercegovini. Od zamisli je

odustao vrlo brzo, čim se uvjerio da su na prednjaci u banskoj Hrvatskoj voljni pristat u velikosrpske pretenzije na te pokrajine. Naprednjačke su ideje našle formalni izraz u politici »novog kursa« i formiranju Hrvatsko-srpske koalicije (1905.). Za Pilara je to bio znak da zajedno s dijelom hrvatske svjetovnjačke inteligencije u Bosni i Hercegovini osnuje političku organizaciju neovisnu o strankama iz banske Hrvatske i Dalmacije. Bio je jedan od pokretača, ideologa i ključnih autora temeljnih dokumenata Hrvatske narodne zajednice (1906.), u početku samo kulturno-gospodarske, a kasnije i političke organizacije bosansko-hercegovačkih Hrvata. Osnutak nove organizacije izazvao je Stadlerovo negodovanje, i to više iz svjetonazorsko-vjerskih i osobnih nego iz nacionalno-političkih razloga. U predstojećim sukobima između Stadlera i Zajednice, Pilar je imao zapaženo mjesto istaknuvši se kao jedan od žećih oponenata nadbiskupovim političkim stajalištima. Ipak, tijekom Prvoga svjetskog rata (1914.–1918.) pokazao se spremnim prevladati prijašnje nesuglasice i surađivati s nadbiskupom u interesu hrvatskih nacionalnih probitaka.

Kao niži časnik austrougarske vojske, Pilar je obavljao dužnosti vezane uz vojno sudovanje. Iako se kao djelatna vojna osoba nije smio baviti politikom, on će se aktivno uključiti u nastojanja koja su težila održanju Monarhije i onemogućivanju stvaranja južnoslavenske države u imaginarnom balkanskom geopolitičkom prostoru. Za tu je svrhu potaknuo sarajevskog nadbiskupa da posredovanjem pape Benedikta XV. pokuša spriječiti ulazak Italije u svjetski rat na strani sila Antante, pa dosljedno tome i Srbije. Kad se taj pokušaj izjalovio, Pilar će poduzeti više akcija koje su imale cilj ujedinjenja hrvatskih zemalja, u koje je uključivao i Bosnu i Hercegovinu, i osiguranje njihova povoljnoga državno-pravnog položaja u Monarhiji (»prikriveni trijализam«, kvadrilizam, federalizam).

Napisao je više promemorija i elaborata o hrvatskome pitanju namijenjenih visokim državnim dužnosnicima, pa i samome caru i kralju Karlu I. (IV.). Pod pseudonimom Dr. Juričić objavio je knjigu *Svjetski rat i Hrvati. Pokus orientacije hrvatskoga naroda još prije svršetka rata*, koja je doživjela dva ratna izdanja (Zagreb, 1915.; 1917.). U posljednjoj ratnoj godini iz tiska je izšla njegova brošura *Politički zemljopis hrvatskih zemalja. Geopolitička studija* (Sarajevo, 1918.). Pilarovo životno djelo, *Die Südlawische Frage und der Weltkrieg. Übersichtliche Darstellung des Gesamt-Problems* (Beč, 1918.), kao oštromerna analiza geopolitičkih, povjesnih, etnopsiholoških i vjersko-kulturnih sila pokretnica u povijesti hrvatskog i srpskog naroda, u obje je jugoslavenske države smatrano vrlo nepočudnim štivom. Knjiga nudi posve drukčiju sliku srpskog i russkog pravoslavlja, kao jedne od bitnih sastavnica njihovih imperialističkih težnji. Temeljem svojih radova Pilar se afirmirao kao istaknuti ideolog protujugoslavenstva u svakom njegovu obliku, ali ne i protusrpstva, kako mu se to nekritički i zlonamjerno pripisivalo i još uvijek pripisuje.

Nakon završetka rata Pilar se s obitelji vratio u Zagreb (1920.), gdje nastavlja privatni i profesionalni život (odvjetništvo) te kulturno, znanstveno i prikriveno političko djelovanje. Na montiranom sudskom procesu, u kojem se našao na optuženičkoj klupi zajedno s Milanom pl. Šufflayem, Pilar je u konačnici osuđen na uvjetnu kaznu zatvora (1921./1922.).

Ivo Pilar

SVJETSKI RAT I HRVATI

INSTITUT
DRUŠTVENIH ZNANOSTI
NO PILAR
DRUŽBA
BRACA HRVATSKOG ZMAJA

Svjetski rat i Hrvati,
naslovica izdanja iz 2014.
godine u novopokrenutoj
Biblioteći Pilar

Ivo Pilar

JUŽNOSLAVENSKO PITANJE I SVJETSKI RAT

INSTITUT
DRUŠTVENIH ZNANOSTI
NO PILAR
ŠKOLSKA KNJIGA

Naslovica originalnog
izdanja *Južnoslavenskoga
pitana* (Beč, 1918.) i
naslovica novog,
kritičkog izdanja (Zagreb,
2021.)

Postupno se uključujući u javni život, Pilar objavljuje knjigu *Borba za vrijednost svoga »ja«. Pokus filozofije slavenskog individualizma* (Zagreb, 1922.), koja je nezabilazna u svakom istraživanju povijesti hrvatske filozofije, sociologije i psihologije. Bez nje nije moguće ispravno shvatiti stanje duha hrvatske inteligencije u doba sloma Monarhije i nastanka jugoslavenske države, a posve nemoguće razumjeti Pilarove motive i uvjerenja te način njegova razmišljanja i djelovanja. Nekoliko godina poslije Pilar će postati predsjednikom Sociološkog društva u Zagrebu i suutemeljitelj njegove Antropološke sekcije. Bio je to njegov odgovor na nastojanja režima i režimu bliske inteligencije da se vladajuća jugoslavenska ideologija dodatno ojača tezom da »Jugoslaveni predstavljaju zasebnu, po mnogočemu superiornu rasu«. Ta rasna i nerijetko otvoreno rasistička konцепцијa ponukala je Pilara da napiše niz socioloških eseja i rasprava. Nije dvojio o tome da je rasni sastav jugoslavenskog pučanstva identičan ili vrlo sličan te da i Hrvati i Srbi pripadaju istome rasnom konglomeratu. No ustrajao je u uvjerenju da je rasni sastav pučanstva od sporedne važnosti. Drugim riječima, ono što je presudno utjecalo na formiranje naroda i države jest, prema Pilarovu shvaćanju, politički razvitak (napose država), vjerska pripadnost stanovništva i osobni izbor svakog pojedinca.

Pilar se posljednjih pet godina života, u kojima nastaju njegovi brojni politički spi-

si namijenjeni ponajprije nekim od vodećih ličnosti hrvatske politike (Ante Trumbić), intenzivnije uključio u politička previranja, te se, u doba šestosiječanske diktature kralja Aleksandra, približio zabranjenoj Hrvatskoj seljačkoj stranci, nudeći njezinu predsjedniku Vladku Mačeku svoju svekoliku pomoć u nastojanju da se tu političku grupaciju osposobi za moguće preuzimanje vlasti. Protiveći se revolucionarnim metodama u politici, predlagao je organizirano djelovanje na povezivanju Bosne i Hercegovine i Dalmacije, s ciljem približavanja i ujedinjenja hrvatskih zemalja te postupno pretvaranje centralističke jugoslavenske države u federaciju, što bi u konačnici omogućilo hrvatskome narodu da u povoljnem međunarodno-političkom trenutku ostvari vlastitu državnu neovisnost. U tome je duhu bila napisana i njegova posljednja knjiga, *Immer wieder Serbien. Jugoslawiens Schicksalsstunde* (Berlin, 1933.), u kojoj je posredno dokazivao nemogućnost opstanka jugoslavenske države, držeći je pritom jednim od glavnih čimbenika nestabilnosti u Europi.

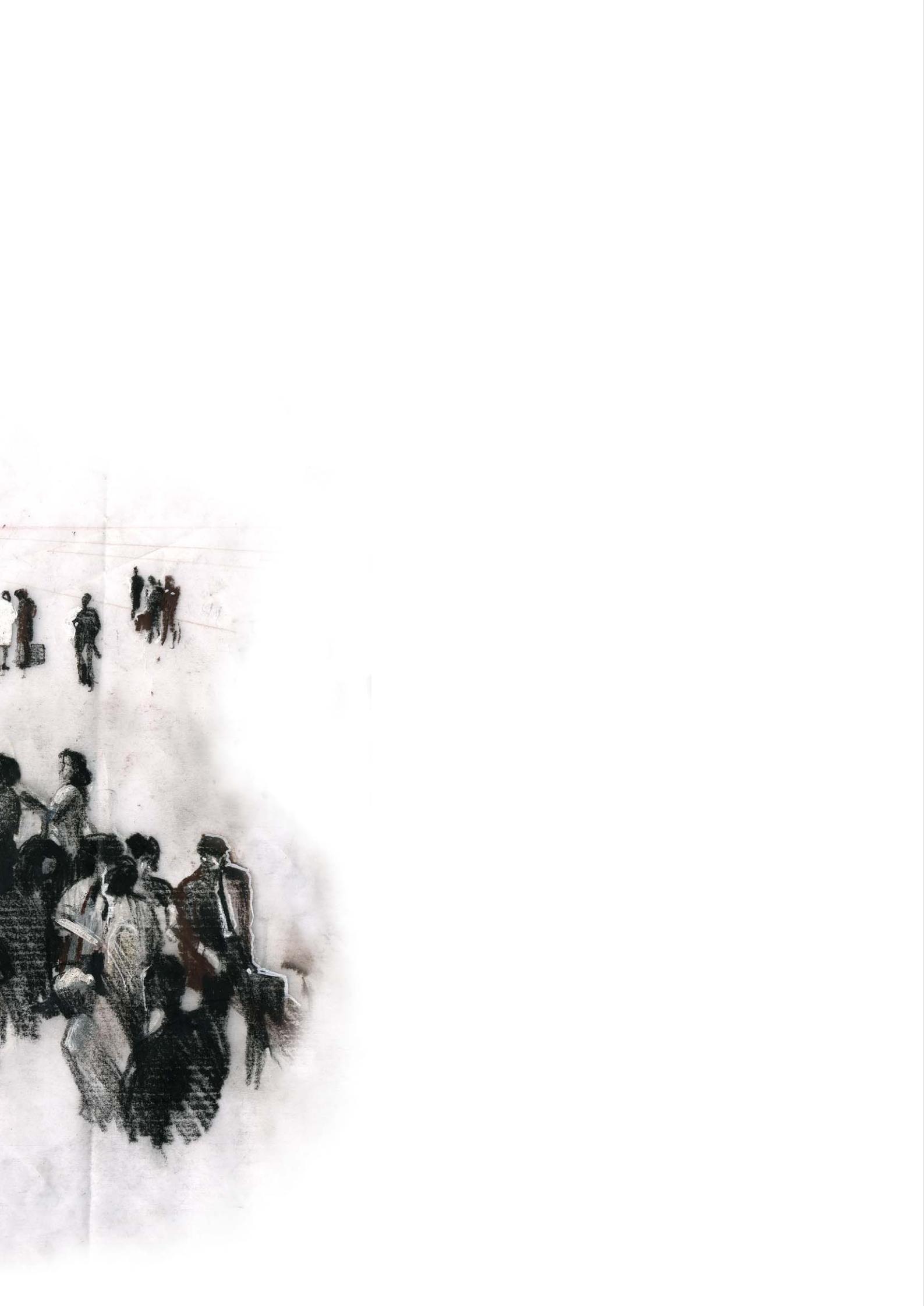
Pilarov životni put okončan je, pod još uvijek nerazjašnjenim okolnostima, 3. rujna 1933. u obiteljskoj kući u Zagrebu.

Dr. Ivo Pilar jest, bez dvojbe, jedan od najoštroumijih analitičara povijesnih i političkih procesa na jugoistoku europskoga kontinenta, ali i jedan od najvažnijih hrvatskih mislilaca i intelektualaca prve polovine 20. stoljeća. ♦

III.

Pilarov KALEIDOSKOP hrvatskoga društva

HUMANISTIČKE ZNANOSTI U KALEIDOSKOPU INSTITUTA PILAR

— Vine MIHALJEVIĆ

Uvod

Kaleidoskop (od grčkih riječi *καλός* — lijep + *εἴδος* — slika + *σκοπέω* — promatrati) označuje mijenjanje boja unutar kaleidoskopa koje se događa sa mim njegovim okretom. U ovome tekstu okrećemo kaleidoskop Instituta Pilar prema području humanističkih znanosti, u kojemu se otkriva bogat humanistički koridor. Humanističke znanosti bitna su sastavnica utemeljenja i razvoja Instituta Pilar, a humanističke teme znatno obilježuju cjelokupna znanstvena istraživanja koja su proveli znanstvenici i znanstveni novaci u Institutu Pilar. U ovome se prikazu narativno, informativno i sintetički predstavljaju glavni aspekti humanističke stranice (teme) koja je posvećena znanstveno-istraživačkoj djelatnosti u području humanističkih disciplina u Institutu Pilar. Ponajprije, riječ je o pojmovnom određivanju humanizma i znanosti, zatim o nekim vidovima povijesnog osvrta na znanstvenu humanističku zapadnoeuropsku baštinu, njezinu ulogu i značenje u utemeljenju i razvoju Instituta Pilar, o određenim znanstvenim humanističkim postignućima njegovih znanstvenika važnima za hrvatsko društvo te perspektivi dalnjeg razvoja humanističkih disciplina u Institutu Pilar.

Epistemologija

Za razumijevanje humanističke stranice Instituta Pilar potrebno je imati na umu njezin pojam te ponajprije određivanje znanja i njegovog izvora, odnosno pojma

znanosti u kontekstu zapadnoeuropeiske duhovne, kulturne, društvene i znanstvene baštine na kojoj je utemeljen Institut Pilar. Humanističke znanosti, etimološki od latinskih riječi *humanum* — ljudski, uljundan i *scientia* — znanost, znanstvene su discipline čija je glavna tema znanstvenog proučavanja čovjek i njegove vrijednosti, čovjek koji postavlja pitanja o smislu vlas-

Humanističke znanosti bitna su sastavnica utemeljenja i razvoja Instituta Pilar, a humanističke teme znatno obilježuju brojna znanstvena istraživanja koja su proveli njegovi znanstvenici i znanstveni novaci.

titog bitka i postojanja, smislu prirode, svemira kao i pitanja o temelju svih stvari.

Pojam »humanizam« više značan je i u širem značenju odnosi se na niz različitih povijesnih fenomena i razdoblja koja ćemo ovdje samo ilustrativno i djelomično spomenuti. Tako u grčkom razdoblju humanizam, humanitet, označavao je *filantropiju* — dobrostivost, naklonost nadređenih, prijateljstvo, zatim književno i moralno obrazovanje i odgoj (*paideia*) te u skladu s izvornim značenjem *humanus* označuje ljudsku narav koja je podložna smrti, za razliku od božanske naravi, koja je vječna.

Humanizam potom označuje intelektualni i kulturni pokret koji je prethodio i odredio renesansu u razdoblju od 14. do

16. stoljeća. Razdoblje humanizma i renesanse jest obnova, proučavanje i oponašanje klasične grčke i rimske kulture, književnosti, arhitekture, umjetnosti, klasičnih jezika i prirodnih znanosti. U renesansi, u modernom razdoblju, osporava se skolastika, jačaju prirodne znanosti — fizika, biologija, koje utječu i na društvene znanosti i filozofiju. Razvoj prirodnih znanosti određuje i poimanje znanosti. U modernom se razdoblju filozofija, koja je u srednjem vijeku bila *ancilla theologiae*, odvaja od skolastičke teologije i proglašava autonomiju razuma, slobode i mišljenja, te na temeljima antike nastaje humanistička, renesansna književnost, umjetnost, znanstveni izumi i religijska reforma.

Drugi pojam koji je potrebno objasniti jest znanje. *Znanje, znanost* etimološki dolazi od grčke riječi ἐπιτήνη (deduktivno-logička spoznaja koja uvijek vrijedi), na latinskom *scientia*, a označuje cjelovitost sustava ljudskoga znanja u osnovi kojega je glavno čovjekovo pitanje: što je temelj svih stvari? Traženje odgovora na to pitanje te ljubav prema mudrosti, težnja za znanjem, za spoznajom, obilježavali su čovjeka i njegovo iskustvo pripadnosti društvenoj zajednici i prirodi. Ta čovjekova ljubav prema znanju na grčkome je izražena riječju filozofija koja je obuhvaćala univerzalno ljudsko znanje. Prvi znanstvenici bili su filozofi te nije bilo razlike između filozofije i znanosti. Filozofija je davala odgovore na pitanja o temelju svih stvari i, jasno, pitanje znanosti ima svoju povijest u grčkoj filozofiji. Napomenimo npr. Protagoru koji tvrdi kako čovjek spoznaje na temelju osjetilnih opažaja i ne vidi stvari onakvima kakve jesu, nego kako ih u tom trenutku opaža. To je mišljenje Protagora izrazio u poznatoj rečenici: »Čovjek je mjerilo svih stvari.« Sokrat tvrdi kako je znanje krepost, a znanost je moguća kao praktični uvid, kao spoznaja etičkog života. Zajedničko svim stvarima jest pojam (*lo-*

gos), a znanje je pojmovno mišljenje i više je od osjetilnog razumijevanja svijeta. Bit znanosti jest, kako ističe Sokrat, traganje za pojmovima, a osnovni odnos znanstvene spoznaje jest podređivanje posebnoga općenitome induktivnom metodom.

Nakon metafizičkog kozmolоškog i antropološkog razdoblja slijedi sustavno razdoblje grčke filozofije, koje je u određivanju ljudskog znanja i izvora znanja posebice usmjereni prema praktičnoj upotrebi znanosti. Sustavno znanje cjelokupne filozofske znanosti dobilo je tek u Aristotela oblik organizirane raščlambe znanosti na pojedine discipline, a klasifikacija znanosti postaje osnovnim metodološkim problemom filozofije i znanosti. Aristotel je podučavao kako je bit znanosti nauk o oblicima i zakonima znanstvenog mišljenja. U svojoj *Logici* ističe kako je prvi cilj pokazati put, metodologiju, kojim se može postići znanstvena spoznaja, a logika je pak vještina znanstvenog istraživanja, spoznavanja i dokazivanja. U pojmu »izvođenje« (dedukcija) usredotočena je Aristotelova znanstvena teorija. Znanstveno dokazati, tj. dokazati ono što opće vrijedi, jest izvođenje posebnog iz općeg — odatle nastaje i aristotelovski pojam znanosti.

U modernizmu se mijenja pristup prema znanosti. Uz Decartesov *cogito ergo sum* i njegovu *Raspravu o metodi* te načelo metodičke skepsis kao početka znanstvenoga istraživanja, pojavljuje se empirizam, koji zastupa Francis Bacon, koji se, uz Descartesa, smatra začetnikom moderne filozofije. Bacon temelji sustav znanosti na duhovnim moćima: znanost *memorije*, kojoj odgovara povijest; *umne* znanosti koje odgovaraju filozofiji te znanosti *mäste* koje odgovaraju književnosti. Filozofiju dijeli na opću, koja govori o općim pojmovima i načelima svih znanosti, i na pravu filozofiju koja govori o Bogu, o prirodi i o čovjeku (*Deus, natura, homo*). Prema Baconu, filozofija o prirodi jest najvažnija, i nju želi reformirati. U svome djelu *No-*

vum organum predstavio je novu logiku, u kojoj iznosi novu znanstvenu metodu — indukciju. Cilj znanosti praktični je cilj, naime: nije cilj razumjeti prirodu, već biti njezin gospodar. Čovjekova znanost jest mjerilo njegove moći. Radi toga je potrebno proučavati uzroke pojava, do kojih se ne dolazi silogističkom nego eksperimentalnom metodom; ne dedukcijom, nego indukcijom.

U njemačkome idealizmu Leibniz ističe kako je izvor spoznaje razum (racionizam), Locke temelji izvor spoznaje na iskustvu (empirizam), a prema Kantu izvor spoznaje jesu *a priori* transcendentalni uvjeti (estetski i analitički uvjeti te transcendentalna dijalektika). Kant pronalazi izvor znanosti u subjektu — u duhu, a teoretski razum omogućuje znanost. Kantov idealistički panteizam slijedi Hegel, koji zastupa nauk apsolutnog idealizma. Apsolutna je samo ideja koja se ostvaruje u prirodi i obogaćena vraća se sebi, u samu sebe, interiorizira se u duhu. Apsolutno postoji kao ideja, kao priroda i kao duh, a što odgovara Hegelovu filozofskome sustavu: logika, filozofija prirode i filozofija duha. U filozofiji duha ideja se vraća u samu sebe i dolazi do spoznaje sebe i zove se duh te prolazi kroz tri stadija: subjektivni (psihiologija), objektivni (znanost o objektivnom duhu) i apsolutni duh (znanost o apsolutnom duhu). U psihologiji se stupnjevitno dolazi do spoznaja po kojima individualni duh postaje svjestan svoje identičnosti s univerzalnim duhom. U znanosti o objektivnom duhu riječ je o društvu, a u znanosti o apsolutnom duhu riječ je o umjetnosti, religiji i filozofiji.

Suvremena znanost u 19. stoljeću je tehnologija u funkciji eksperimenta u fiziči i kemiji te u funkciji industrijskog razvoja i napretka. U 20. stoljeću nastavljaju se eksperimenti pozitivnih znanosti, ali se ponovno promišlja o nizu predodžbi klasične znanosti. U eksperimentalnim znanostima postavlja se filozofsko pitanje, ko-

je se ne može svesti na empiriju u fizici, kemiji, biologiji, stoga se suvremena rasprava o znanosti vraća na probleme njezina odnosa naspram čovjeka i društva.

Glede hrvatske suvremene filozofije, hrvatski filozof i fizičar Stipe Kutleša ističe kako je ideja hrvatske nacionalne filozofije bila veoma zanemarena u doba ideo- logije marksizma i komunizma kada se nastojalo umanjiti vrijednost hrvatske filozofske baštine. U tom je razdoblju promicana tzv. jugoslavenska filozofija, koju je ideju osporio hrvatski filozof Franjo Zenko tezom kako ne postoji jugoslavenska nego samo hrvatska filozofija i druge nacionalne filozofije, a hrvatsku pak filozofsku baštinu istražuje se u Institutu za filozofiju u Zagrebu.

Nakon predstavljanja nekoliko aspekata poimanja humanizma, znanja i izvora znanja, prema klasifikaciji znanstvenih i umjetničkih područja i polja, enciklopedijski — u humanističke znanosti ubrajaju se akademске discipline: filozofija, teologija, filologija, povijest, povijest umjetnosti, znanost o umjetnosti, arheologija, etnologija i antropologija, religijske znanosti i interdisciplinarne humanističke znanosti. Humanističke znanosti smatraju se najstarijom grupom znanja i temelje se na antičkim disciplinama. Proučavaju postojanje i bit čovjeka i njegovih vrednota, koristeći se analitičkim, kritičkim i spekulativnim metodama. Naime, polazišta humanističkim znanostima, za razliku od eksperimenta, empirizma prirodnih, tehničkih i nekih društvenih znanosti, redovito su analiza, kritika i interpretacija istraživanoga predmeta. Humanističke znanosti određuju se i kao znanosti koje proučavaju stvaralaštvo ljudskoga duha koje W. Dilthey naziva »duhovnim znanostima« jer ne pripadaju području prirodnih znanosti. Prema H. Rickertu, glavna razlika između prirodnih i humanističkih znanosti jest u metodi: prirodne znanosti u svojim istraživanjima izvode opće zakone, dok huma-

nističke znanosti izvode zakone za pojedinačne događaje. Podjele znanosti, kako smo već naveli, odgovaraju metodološkim problemima, a danas prevladava mišljenje kako je znanstvena metodologija i ona empirijsko-racionalna, i ona induktivno-deuktivna.

Pilarova znanstvena renesansa devedesetih godina 20. stoljeća

Od svoga osnutka 1991. godine Institut Pilar dosljedno primjenjuje suvremene znanstvene metodologije, etičke standarde u multidisciplinarnoj i interdisciplinarnoj znanstvenoistraživačkoj djelatnosti i dolazi do znanstveno utemeljenih i pro-

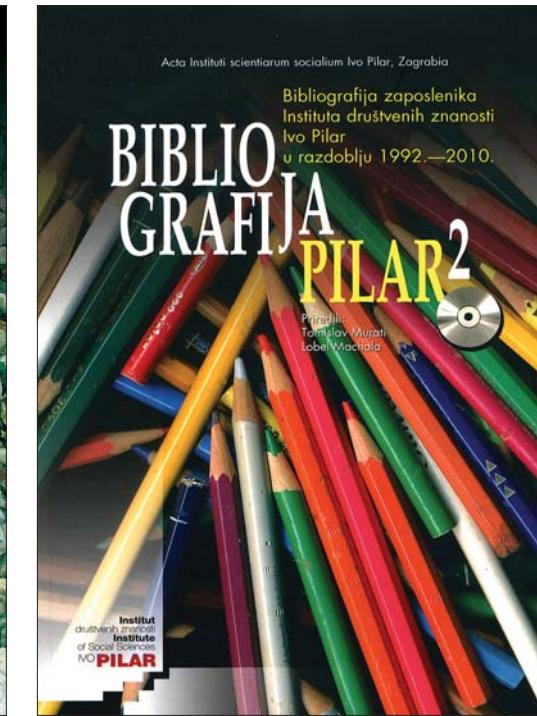
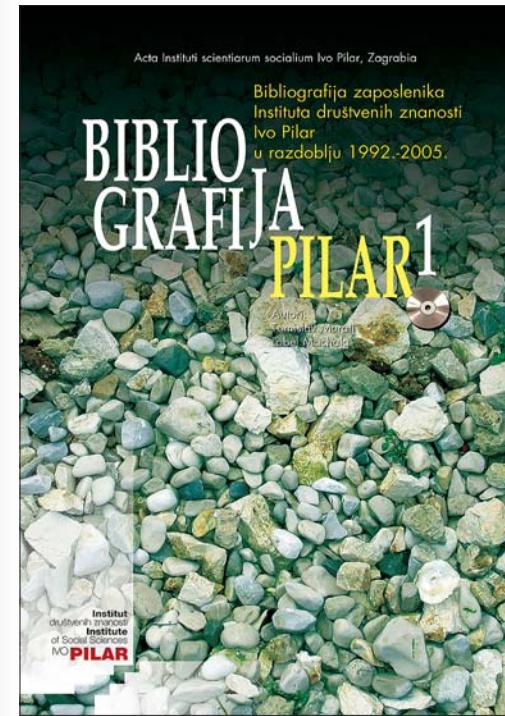
bačkoga sveučilišta. Onodobno društveno i humanističko područje određivale su ideološke jugoslavenske, socijalističke i marksističke odrednice, zatim nedostatna istraženost glavnih procesa u hrvatskom društvu, kao i česta uporaba neprimjerene metodologije znanstvenoga istraživanja kako je to istaknuto i u povodu 25. obljetnice uteviljenja Instituta. Na temelju intelektualne i znanstvene zapadnoeuropske baštine i u novom »duhu vremena« u Institutu su postavljeni novi teorijsko-znanstveni postulati »istraživanjem do činjenica« i »povratak objektivnom znanstvenom metodološkom pristupu« pri čemu hrvatsko društvo postaje glavnim istraživačkim sadržajem.

Humanistička stranica Instituta Pilar

Na temelju intelektualne i znanstvene zapadnoeuropske baštine i u novom »duhu vremena« u Institutu su postavljeni novi teorijsko-znanstveni postulati »istraživanjem do činjenica« i »povratak objektivnom znanstvenom metodološkom pristupu« pri čemu hrvatsko društvo postaje glavnim istraživačkim sadržajem.

vjerljivih činjenica. Na službenoj mrežnoj stranici Instituta Pilar jasno je istaknuto kako motom »istraživanjem do činjenica« Institut Pilar sudjeluje u različitim razvojnim procesima u Republici Hrvatskoj i prepoznat je kao središnja hrvatska znanstvenoistraživačka ustanova u području društvenih znanosti na nacionalnoj, lokalnoj te na međunarodnoj razini. Pilarova znanstvena renesansa odnosno znanstvene okolnosti nastanka i razvoja Instituta Pilar razumiju se u »duhu vremena«, koji je nakon demokratskih promjena hrvatskoga društva devedesetih godina prošloga stoljeća prepoznala nekolicina društveno-humanističkih znanstvenika sa Zagre-

Imajući na umu spomenuti »duh vremena«, istraživane su društvene i humanističke teme hrvatskoga društva. Znatno je zastupljena empirijska društvena sastavnica u psihologiji i sociologiji kao program trajne znanstvenoistraživačke djelatnosti nazvan »Socijalna struktura i socijalna integracija«, s brojnim domaćim i međunarodnim projektima realiziranim na novim pilarovskim paradigmama: »hrvatsko društvo je neistraženo društvo« i »istraživanjem do činjenica«. Osim društvene sastavnice znanstvenoga istraživanja, zastupljene su humanističke teme i projekti u početku povezani uz istraživanje uzroka i posljedica rata protiv Hrvatske, odnosno srpske oružane agresije na Hrvatsku. U »duhu vremena« vrednuju se znanstvena postignuća, a posebice univerzalna humanistička dimenzija Vukovar '91., koja simbolizira i humanističke temelje Instituta. Memorija žrtve i herojstvo branitelja i građana Vukovara '91. označava moralnu, humanističku i univerzalnu dimenziju koja se posebice proučava redovitim godišnjim znanstveno-stručnim skupom Vukovar '91.

Humanistička stranica Instituta zastupljena je u znanstvenim i istraživačkim usmjerenjima što zorno prikazuju dosad objavljene dvije Pilarove bibliografije

var '91., a koji je do studenoga 2020. godine održan 23 puta.

Humanistička stranica Instituta zastupljena je u znanstvenim i istraživačkim usmjerenjima što zorno prikazuju dosad objavljene dvije Pilarove bibliografije. Prema bibliografskom kriteriju »tvrdih« mjerila znanstvene i stručne kakvoće, od ukupno 1007 znanstvenih i stručnih rada koje su objavili znanstvenici i istraživači Instituta Pilar u razdoblju od 1992. do 2005. godine, u području humanističkih disciplina objavljena su 294 rada, nešto više od jedne trećine (34,2%) svih objavljenih radova.

Prema bibliografiji zaposlenika Instituta Pilar povodom 20. obljetnice njegova postojanja, u razdoblju od 1992. do 2010. u humanističkom području objavljena su 482 rada (28,4%), a najviše ih je (365) objavljeno o povijesnim temama: nacionalna povijest, kulturne i političke ličnosti, društvena povijest te povijesne i geografske studije. U *Bibliografiji Pilar 2*, uz društveno i humanističko područje, predstavljena su i područja interdisciplinarnosti (Domovinski rat) te multidisciplinarnosti (sociologija religije, religija i teologija, sociologija

ja obitelji, rodni studiji i spolnost). U područjima multidisciplinarnosti i interdisciplinarnosti ukupno je objavljeno 339 rada ili petina (20%) sveukupno objavljenih znanstvenih i stručnih radova do 2010. godine. Kada se k tome pribroje 482 rada objavljena u području humanističkih disciplina, riječ je ukupno o 821 radu, što je blizu polovine svih objavljenih radova.

Unutar humanističkih disciplina izdvaja se *povijest*, u kojoj se kontinuirano povećavao broj objavljenih radova, što znači da ona ima svoj značajan znanstveni kontinuitet od samoga utemeljenja Instituta. Povijesnu humanističku stranicu, primjerice, čine teme poput: hrvatska his-

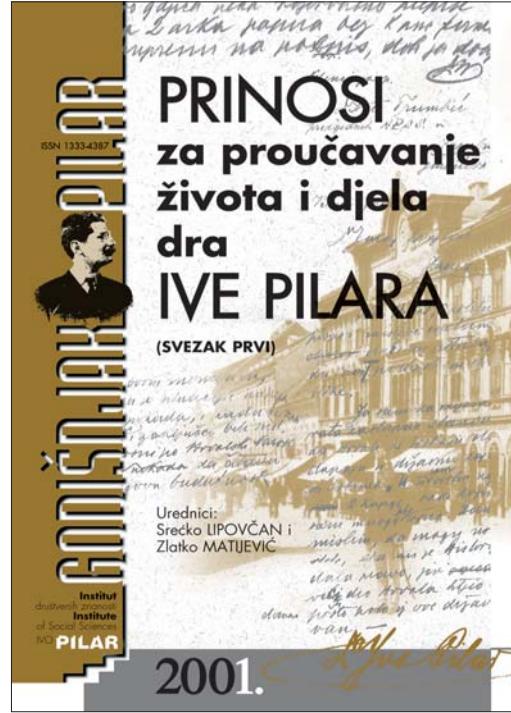
toriografija 20. stoljeća: između znanstvenih paradigma i ideoloških zahtjeva, 130. obljetnica rođenja dr. Ive Pilara, dr. Pilar i ideja ujedinjene Europe, identitet, modernizacija i europska obzorja Hrvatske, njezina pripadnost srednjoeuropskom podunavskom krugu zemalja te mediteranskih zemalja.

Radi potvrđivanja kontinuiteta objavljanja radova iz područja humanističkih znanosti a prema kriteriju stručne podjele i kakvoće radova u posljednjih pet godina, odabrali smo za kratku analizu samo neke elemente *Pilarove bibliografije*, i to »autorski objavljene knjige«, »izvorni znanstveni radovi u CC-časopisima« i »znanstvena poglavila u knjigama«. Od ukupno 29 objavljenih autorskih knjiga u posljednjih pet godina, njih 21 odnosno više od dvije trećine iz područja je humanističkih znanosti, a od objavljenih izvornih znanstvenih radova 25,7% ili jedna četvrtina ih je iz humanističkoga područja te, na koncu, od objavljenih znanstvenih poglavila u knjigama 56,6% ih je iz humanističkih disciplina. Ne ulazeći u razloge odnosa između pojedinih područja i njihove zastupljenosti u znanstvenoj produkciji, svrha je

ovih nekoliko djelomičnih kvantitativnih uvida pokazati kontinuitet objavljanja znanstvenoga sadržaja na humanističkoj stranici Instituta Pilar, bilo da je riječ o interdisciplinarnim i humanističkim projektima koje financiraju Ministarstvo kulture RH i Hrvatska zaklada za znanost bilo pak međunarodne znanstvene asocijacije.

U dalnjem tekstu mogu se tek nabrojiti prepoznatljive humanističke stranice u nastajanju, razvoju i znanstvenoj izvrsnosti Instituta Pilar. Humanistička stranica Instituta posebice je vidljiva u razvoju humanističkih znanosti pokretanjem zbornika *Godišnjak Pilar: prinosi za proučavanje života i djela dr. Ive Pilara* 2001. te časopisa *Pilar: časopis za humanističke i društvene studije* 2006. godine. A brojne humanističke teme zastupljene su i u drugim institutskim izdanjima: u časopisima *Društvena istraživanja*, *Mostariensia*, *Histria antiqua* te u institutskim nizovima *Zbornici i Studije*. Svakako je potrebno navesti i humanističke sadržaje objavljene u suradnji s drugim znanstvenim ustanovama, kao primjerice »Pax Croatorum« — narušene vrijednosti Domovinskog rata; represija jugoslavenskog komunističkog re-

Godišnjak Pilar s podnaslovom »Prinosi za proučavanje života i djela dr. Ive Pilara« pokrenut je 2001. godine

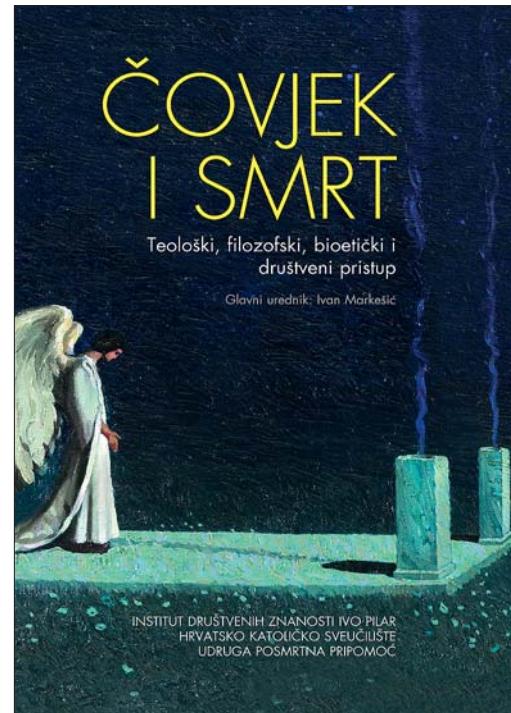
žima prema Katoličkoj Crkvi u Istri; onto-loški i eshatološki uvidi u čovjekovo bivstovanje i njegov bitak i sl.

Humanistička stranica posebice je vidljiva u područnim centrima Instituta Pilar, koji tematiziraju mjesne povijesti, društvo, kulturu i identitete koji su važni za lokalnu zajednicu i za šиру znanstvenu i društvenu javnost. Značajnije humanističko usmjerenje posebice je bilo zastupljeno u pojedinim funkcionalnim centrima, kao što su centar za istraživanje života i djela dr. Ive Pilara, centri za urbanu i lokalnu povijest, za kulturne, religijske studije, arheologiju... Snažan poticaj humanističkim istraživanjima daju i interni godišnji znanstvenoistraživački projekti Instituta Pilar — od devet projekata, četiri su projekta iz područja humanističkih znanosti.

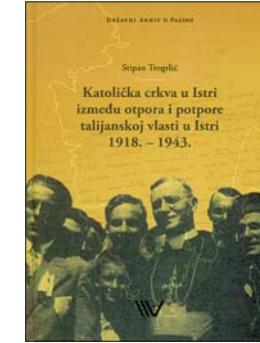
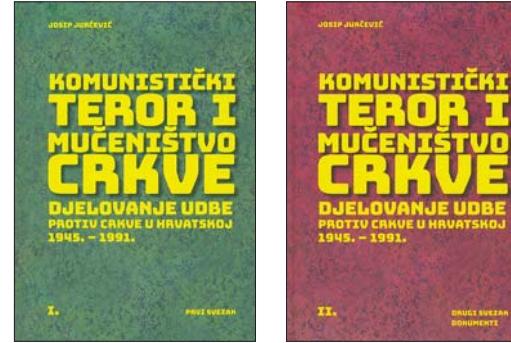
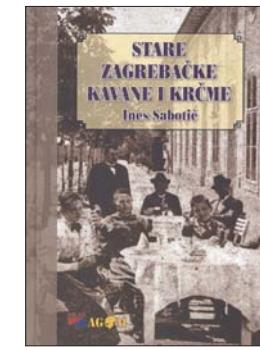
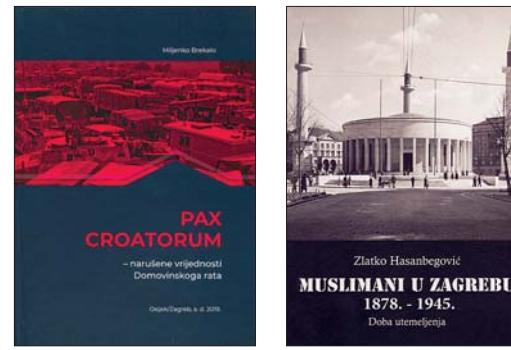
Perspektivu humanističke orientacije usmjeruje i određuje ponajprije *Strategija Instituta Pilar 2020.–2025.* U tom temeljnog dokumentu određeni su znanstveni i istraživački prioriteti. Prvi prioritet jest humanistički i naziva se »Kultura i identiteti«, a u njega se ubrajaju: povijesna obzorja i kulturna baština, socijalni, kulturni i nacionalni identitet; religije i religioznost; Domovinski rat; društveno sjećanje i zaborav; kultura sjećanja; iseljeništvo i etničke manjine, dijaspora, kulturne politike. Provedba ciljeva odnosno navedenih istraživačkih prioriteta Strategije ostvaruje se *Akcijskim planom Instituta Pilar*, kojim se jamči ostvarenje uvjeta za postizanje znanstvene izvrsnosti u istraživanju važnih i aktualnih fenomena u području društvenih, humanističkih i interdisciplinarnih znanosti.

Na kraju

Teološki govor o Bogu na početku 20. stoljeća razvijao se u smjeru *humanum*, pa se u tom smislu često citira tvrdnja crkvenog oca Ireneja: »Gloria Dei vivens homo« — »Slava je Božja živi čovjek«. Sukladno tome možemo reći »slava Instituta Pilar nje-

Mnoge su humanističke teme obradene u izdanjima objavljenim u suradnji s drugim znanstvenim ustanovama

govi su znanstvenici«, koji djeluju u brojnim znanstvenim projektima u području humanističkih (društvenih i interdisciplinarnih) disciplina. U predgovoru *Bibliografije Pilar 1* slično se tvrdi kako glavni »proizvodi« znanstvenih instituta u društvenim i humanističkim znanostima jesu znanstveni i stručni radovi te sami znanstvenici.

Institut Pilar nastao je u vremenu povijesnih, društvenih i kulturnih promjena hrvatskoga društva i značajan je intelektualni, znanstveni, društveni i humanistički izričaj toga doba. Institut nije samo refleksija znanstvenih sučeljavanja u vremenu u kojem je nastao — osim što je nova znanstvena sinteza društvenih i humanističkih znanosti krajem prošloga stoljeća — nego

Perspektivu humanističkog usmjeranja određuje *Strategija Instituta Pilar 2020.—2025.* u kojoj je znanstveni i istraživački prioritet humanistički i naziva se »Kultura i identiteti«.

je i smisleno znanstvenokritičko suprotstavljanje strujanjima socijalističke i marksističke ideološke znanosti u području društvenih i humanističkih znanosti koje su dotad bitno obilježavale hrvatsko društvo. Svoju znanstvenu i kritičku osnovu Institut je sažeо u sintagmi »istraživanjem do činjenica«, *to jest* zbiljskim i objektivnim činjenicama do istine. Svojim znanstvenim »istraživanjima do činjenica« u dotadašnjem ideološko-znanstvenom po-

dručju društvenih i humanističkih znanosti, Institut Pilar pokazuje znanstvenu novost sadržaja i metodologije te novu znanstvenu stvaralačku energiju, brojnim projektima preoblikujući dotadašnji ideo-loški pristup društvenim i humanističkim znanostima u znanstveni i kritički pristup društvenim, humanističkim i interdisciplinarnim znanostima.

U skladu s *Nacionalnom razvojnom strategijom Republike Hrvatske do 2030. godine*, u kojoj se Hrvatsku vidi kao »konkurentnu, inovativnu i sigurnu zemlju, prepoznatljivog identiteta i kulture, zemlju očuvanih resursa, kvalitetnih životnih uvjeta i jednakih uvjeta za sve« te u skladu sa *Strategijom Instituta Pilar*, područje humanističkih disciplina svoju znanstvenu izvrsnost ostvaruje u području »Kultura i identiteti«, u ravnoteži skladnog razvoja između čovjeka, prirode, pametne tehnologije i znanosti, primjenjujući racionalno-empirijsku i induktivno-deduktivnu znanstvenu metodologiju u informatiziranom i umreženom hrvatskom društву. Tako je znanstveni kaleidoskop Instituta Pilar potpun s koloritom znanstvenika te njihovim znanstvenim stvaralaštvom iz područja humanističkih disciplina. ♦

DRUŠVENA KOHEZIJA I DRUŠVENA PROMJENA

— Renata FRANC

istraživanja društvene kohezije i društvenih promjena u Institutu Pilar kontinuirano traju od samoga osnutka. Kako je Institut Pilar započeo s radom 1991. godine, u doba izrazitih društvenih promjena (osamostaljenje i formiranje države, uvođenje višestrančja i demokratskog uređenja, agresija na Hrvatsku, pridruživanje međunarodnim asocijacijama), pitanja vezana uz društvene promjene i koheziju, razumljivo, odmah su postala bitan predmet institutskih istraživanja. Uz teme koje imaju tradiciju istraživanja u Institutu, kao što su politička i građanska participacija i s njima povezani stavovi i vrijednosti, mlađi i (sup)kulture, integralna održivost i održivi razvoj, tolerancija i predrasude, socijalna isključenost i marginalizirane skupine (posebice ruralne žene, Romi, beskućnici, osobe s tjelesnom invalidnošću, osobe s kroničnim bolestima, starije osobe), rodne studije, istražuju se i teme vezane uz društvene pokrete i kolektivne akcije, uz odnos sporta i politike, uz ljudska prava te utjecaj stanja u okolišu na društvo i ekonomiju. Pritom su različiti društveni i politički stavovi i ponašanja — poput izborne participacije i preferencija, percipiранih društvenih problema, različitih razine političke potpore, sustava vrijednosti te međugrupnih stavova, tolerancije i diskriminacije — više-manje kontinuirano praćeni, početno u okviru projekata koje je finansiralo Ministarstvo znanosti, potom kroz *Pilarov barometar hrvatskoga društva* ili pojedinačna istraživanja za potrebe nacionalnih, lokalnih ili međunarodnih in-

stitucija i udruga, a u novije vrijeme i kroz projekte Hrvatske zaklade za znanost te uključenost Instituta Pilar u međunarodna, ponajprije europska istraživanja.

Važan doprinos praćenju društvene kohezije i društvenih promjena, ali i edukaciji u metodologiji provedbe anketnih društvenih istraživanja, svakako je predstavljalo i uključivanje Instituta Pilar kao nacionalnog predstavnika i koordinatora u četvrti (2008.) i peti krug (2010.) *Europskog društvenog istraživanja* (EDI, European social survey¹ ESS), bijenalnog europskog anketnog istraživanja koje je 2001. godine potaknula Europska zaklada za znanost (ESF) radi praćenja promjena u društvenim i političkim stavovima i vrijednostima građana europskih zemalja. Bitan je aspekt tog istraživanja da su formirane baze sa svim prikupljenim podatcima javno dostupne² za analize i međunarodne usporedbe svim zainteresiranim istraživačima. Isti je slučaj i s istraživanjima koja Institut Pilar provodi kao partnerska institucija u međunarodnim istraživačkim projektima. Dodatno, upravo su takva međunarodna istraživanja kroz komparaciju hrvatskih podataka i spoznaja s onima u drugim zemljama omogućila dublje razu-

¹Hrvatska je uz organizaciju i provedbu Instituta Pilar te potporu Hrvatske zaklade za znanost sudjelovala u četvrtom (2008.) i petom (2010.) valu istraživanja, nakon čega je zbog prestanka financiranja nastupila pauza, da bi se Hrvatska ponovo uključila u deveti krug uz organizaciju i provedbu Filozofskog fakulteta u Zagrebu i potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. https://www.europeansocialsurvey.org/docs/about/ESS_Prospectus_Croatian.pdf

²<http://ess.nsd.uib.no>

The screenshot shows the ESS website's 'About ESS' section. It features a banner for 'Croatia to host latest ESS conference' with a photo of the Croatian flag and a portrait of Ivo Pilar. Below the banner, there's a summary of the conference details, including its name, date (December 2), and location (Zagreb). The page also includes links to various ESS reports and news items.

Važan doprinos praćenju društvene kohezije i društvenih promjena svakako je predstavljalo i uključivanje Instituta Pilar kao nacionalnog predstavnika i koordinatora u Europsko društveno istraživanje

Društvena istraživanja s temom »Javno mišljenje Hrvatske: Izbori 1992.«

tvenih skupina) utvrđivani stavovi i namjere ponašanja u kontekstu različitih društvenih, gospodarskih i političkih pitanja i procesa. Početno se radilo ponajprije o *predizbornim istraživanjima* javnoga mišljenja i uloge medija, koja su i privlačila pozornost osobito medija i javnosti. Međutim, tim se istraživanjima, uz opis trenutačnoga stanja, uvjek nastojalo — primjenom ili prilagodbom postojećih znanstvenih teorija — utvrditi i objasniti psihološke i društvene odrednice pojedinih stavova, namjera i ponašanja te dodatno sustavno provjeravati i unapredijevati metodologiju anketnih društvenih istraživanja. Tako su mnoge od ispitivanih pojava (primjerice utjecaj rezultata predizbornih anketa na izborno ponašanje, razlozi odbijanja sudjelovanja u anketnim društvenim istraživanjima, razlozi neizvješćivanja o namjerama glasanja) prvi put istraživane u hrvatskome kontekstu. Glede *izbornog ponašanja* hrvatskih građana, istraživanja i podatci Instituta iz 1990-ih ukazivali su na to da su hrvatski glasači u godinama ne posredno nakon uvođenja višestranačja i demokratskih izbora često bili nedosljedni u izbornim preferencijama, pri čemu su izbornu participaciju i preferencije više određivala socioekonomski obilježja i trenutno mišljenje nego ideologija. Za razliku od toga, analize podataka iz 2000-ih i 2010-ih govore da tijekom godina dolazi do veće važnosti ideoloških stavova i pri vrženosti (ponajprije u smislu samopozicioniranja na dimenziji lijevo, desno i religioznosti) za objašnjenje političkih preferencijskih hrvatskih građana, ukazujući na demokratsku konsolidaciju u Hrvatskoj, koja odražava produbljivanje političke kulture, znanja o ideologiji i svjesnosti o implikacijama izbornih odluka.

Nakon početne primarne usmjerenosti na istraživanja trendova i odrednica izbornih ponašanja, sredinom 2000-ih interes se proširio i na istraživanja zastupljenosti i odrednica drugih oblika *aktivnoga gra*

danstva i sudjelovanja u životu zajednice, koja mogu, ali i ne moraju, imati politički cilj, kao što su aktivnosti u udrugama, bojkotiranje proizvoda, prosvjedi, potpisivanje peticija, volontiranje, koja ukazuju na postupno povećanje zastupljenosti tih oblika ponašanja te važnost članstva u udrugama, percipirane političke efikasnosti, pa i (ne)povjerenja u političke institucije kao mogućih odrednica građanskog sudjelovanja.

Brojnim anketnim istraživanjima bilo na nacionalnim reprezentativnim uzorcima bilo na uzorcima pojedinih manjih teritorijalnih jedinica prikupljeni su i izrazito bogati podaci o većem broju stavova i mišljenja bitnih za praćenje i razumijevanje društvene kohezije i promjene. Primje-

The cover of the 'Pilarov barometar' report for spring 2009. It features a large circular graphic with numbers and arrows, resembling a barometer or a clock face. The title 'Pilarov barometar' is written in large, bold, white letters, with 'Stavovi i mišljenja građana o društvenim odnosima i procesima hrvatskoga društva' in smaller text below. At the bottom right, it says 'Proljeće 2009.' and 'INSTITUT DRUŠTEVNIH ZNANOSTI IVO PILAR'.

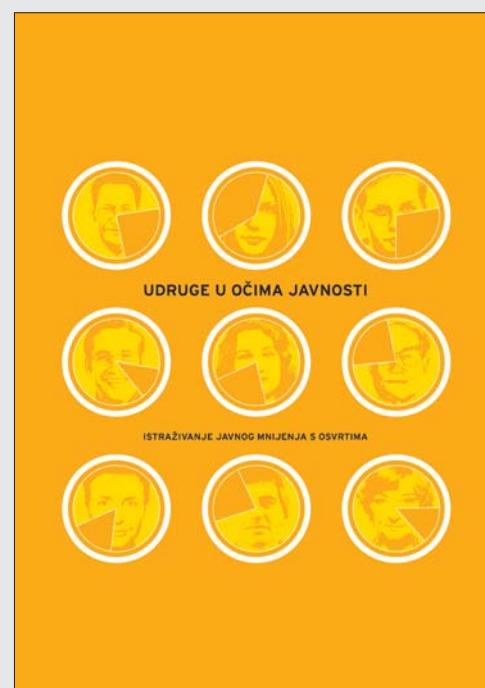
Različiti društveni i politički stavovi i ponašanja kontinuirano su praćeni i u *Pilarovu barometru* (tiskano i mrežno izdanje)

The cover of the study 'Mjerenje javnosti'. It features a central graphic of a crowd of people in various colors forming a shape. The title 'Mjerenje javnosti' is in large red letters, with 'Metodološki i analitički pristupi istraživanju javnoga mišljenja' in smaller text below. On the left, there's a vertical bar with the word 'STUDIJE' in white. At the bottom, it says 'INSTITUT DRUŠTEVNIH ZNANOSTI IVO PILAR'.

The cover of the 'PILAROV BAROMETAR' report for spring 2010. It features a large circular graphic with numbers and arrows. The title 'PILAROV BAROMETAR hrvatskoga društva' is in large white letters, with 'Nalazne se oviče: > Početna' and 'Dobro došli!' below. On the right, there's a sidebar with text about the survey's purpose and methodology, and a logo for 'INSTITUT DRUŠTEVNIH ZNANOSTI IVO PILAR'.

rice, podatci iz 2000-ih dosljedno dokumentiraju da građani Hrvatske kao najistaknutije *društvene probleme* navode ili ocjenjuju nezaposlenost, potom probleme siromaštva odnosno niskog životnog standarda te korupcije, potom kriminala i ili nasilja, dok ih najmanje percipira istaknutim problemima vezane uz ljudska prava. Uz percepciju društvenih problema razna is-

traživanja Instituta Pilar dosljedno su dokumentirala, sukladno i ostalim domaćim istraživanjima, izrazito nisku razinu *povjerenja u institucije* među hrvatskim građanima. Pritom su istraživanja Instituta, zahvaljujući uključenosti u međunarodne projekte, demonstrirala ne samo da hrvatske građane karakterizira nisko povjerenje u institucije nego da smo i zemlja s relativ-

Naslovica knjige
Udruge u očima javnosti
i
ulomak iz osvrta
Dražena Lalić

Istraživanje Instituta Ivo Pilar »Stavovi javnosti o nevladiniim organizacijama« ocjenjujem vrlo vrijednim, i to zbog više razloga, od kojih ovdje ističem tri koje smatram najvažnijima. Prvo, tim se istraživanjem popunjavaju neke uočljive »bijele mrlje na sociološkom atlasu Hrvatske«, kako je neistražene i slabo istražene društvene fenomene odredio pokojni akademik Josip Županov u svojoj interpretaciji rezultata empirijskog istraživanja »Vrijednosni sustav mladih i društvene promjene u Hrvatskoj«. Naime nevladine organizacije i civilno društvo u nas su do sada tek rijetko bili predmet ozbiljnih znanstvenih istraživanja.

Druge, riječ je o istraživanju kojim je prikupljen, koliko mi je poznato, dosad najveći broj različitih podataka o stavovima i mišljenjima te ponašanjima građana koja su vezana uz nevladine organizacije, pa time i civilno društvo. To je područje društvenog života koje ima veliku i sve veću važnost, uz ostalo i zato što je u s time povezane aktivnosti posljednjih godina u nas uključeno mnogo organizacija i građana.

Treće, ocjenjujem kako je istraživanje Instituta Ivo Pilar potencijalno prilično primjenjivo u političkom i društvenom životu. Primjerice, njegovi rezultati mogu biti veoma korisni za dizajniranje i provođenje strategije poticanja razvoja nevladinih organizacija i civilnog društva u RH koje bi bilo uspješnije od dosadašnjih pokušaja osmišljavanja i realiziranja takve strategije.

Primjerice, hrvatski podatci projekta *MYPLACE* su, sukladno nalazima ostalih hrvatskih istraživanja, potvrdili relativno nisku razinu aktivnog sudjelovanja mladih u društvu, vrlo slab interes za politiku te vrlo negativne stavove mladih o političarima. Pritom se nezanemariv udio mladih povremeno ili redovito osjeća ugroženim zbog svoje potpore određenoj političkoj opciji. Nalazi govore kako mlade naj-

ma, te da se ono ne može samo po sebi odmah tumačiti kao ugroza demokracije i demokratskih orientacija. Istraživani su i aspekti i odrednice socijalne integracije te socijalne kohezije na razini susjedstva.

Uz trajan interes za društveno i politički relevantne stavove i ponašanja, početkom 2000-ih znanstvenici Instituta prvi u Hrvatskoj primjenjuju i provjeravaju jednu od najprihvaćenijih teorija univerzalnog sadržaja i strukture *osobnih vrijednosti*. Osim provjera strukture i hijerarhija vrijednosti opće populacije, mladih ili pojedinih posebnih skupina, u institutskim se istraživanjima i publikacijama provjeravaju i promjene u hijerarhijama vrijednosti kroz vrijeme, njihova povezanost s drugim dispozicijama (npr. osobinama ličnosti), osobnim izborima (npr. glazbene preferencije) te nizom društveno važnih stavova i ponašanja, poput materijalizma, stavova prema imigrantima i općenito međugrupne tolerancije, svjesnosti o klimatskim promjenama, kulturne participacije, namjera iseljavanja, izbornih preferencijskih i rizičnih ponašanja mladih.

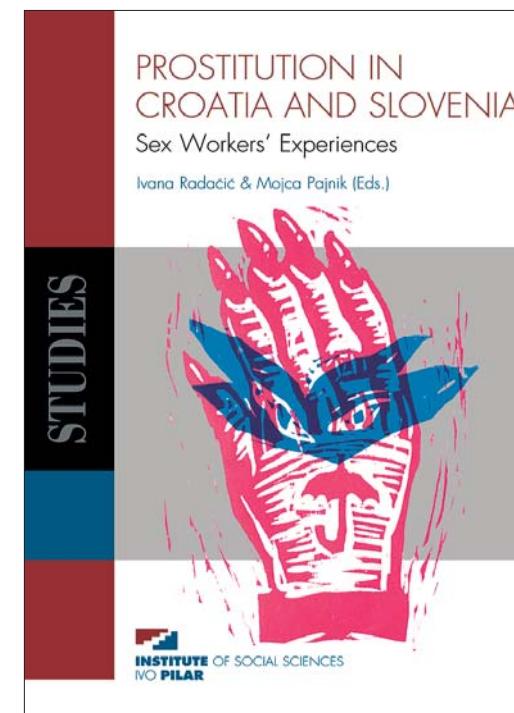
Poseban fokus u istraživanjima društvene kohezije i promjene jest na istraživanjima stavova i ponašanja mladih. Pritom su kroz različite, u novije vrijeme ponajprije međunarodne europske projekte kvantitativnim i kvalitativnim pristupima te mješovitom metodom istraživani politička i građanska participacija mladih, odnos prema politici, demokraciji, povijesnom naslijedu, stavovi prema manjinama i imigrantima...

Primjerice, hrvatski podatci projekta *MYPLACE* su, sukladno nalazima ostalih hrvatskih istraživanja, potvrdili relativno nisku razinu aktivnog sudjelovanja mladih u društvu, vrlo slab interes za politiku te vrlo negativne stavove mladih o političarima. Pritom se nezanemariv udio mladih povremeno ili redovito osjeća ugroženim zbog svoje potpore određenoj političkoj opciji. Nalazi govore kako mlade naj-

više zanimaju pitanja zapošljavanja i stanovanja te da općenito imaju pozitivan stav prema demokraciji, ali i unatoč tome nedosljedna mišljenja — kao što je podržavanje vojnog režima, odnosno općenito manjak razumijevanja politike i demokracije. Također, istraživanje je pokazalo da se Hrvatska može ubrojiti među zemlje »podijeljenog sjećanja«, barem kad je riječ o Drugom svjetskom ratu: postoje različite interpretacije, diskursi i naglasci, posebice u pogledu uloge fašizma i žrtava fašizma u našoj povijesti, dok većina mladih osuđuje činjenicu da povijest postaje dio dnevne politike i da se koristi kao instrument manipulacije za potrebe političkih stranaka. Dodatno, Pilarova istraživanja ukazuju kako mladi smatraju da se njihova mišljenja ne čuju i ne uvažavaju dovoljno, kako u društvu općenito, tako posebice u školama.

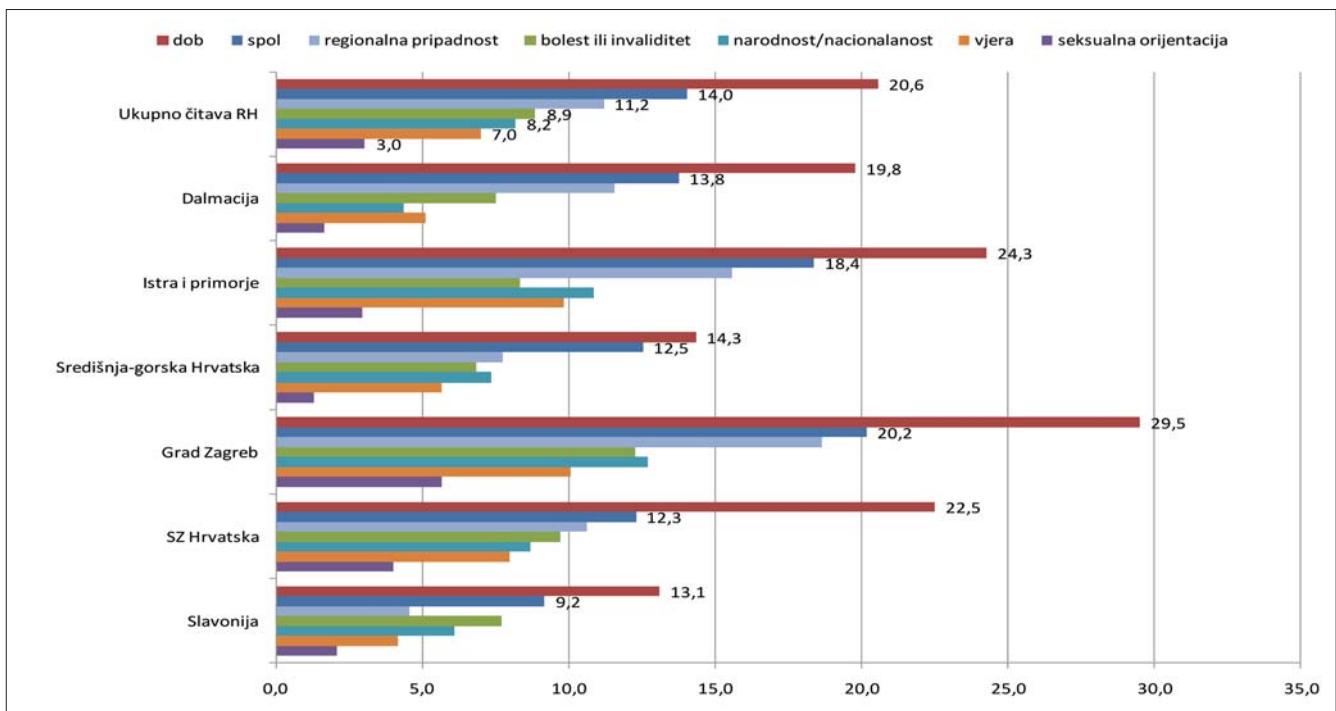
Za znanstvenike Instituta karakteristična su i istraživanja na području *supkulturne mladih*, posebice odnosa supkulturnih praksi s identifikacijama, afilijacijama i transgresijom mladih. Pritom se većinom kvalitativnim pristupima istražuje kako mladi (i ne samo oni) kroz aspekte suvremenog društva, ponajprije vezane uz glazbu i sport, oblikuju životne stilove i identitete, mijenjajući pritom dio društvenih vrijednosti i normi.

Danas vrlo aktivno područje istraživanja jest i područje *sporta i politike*. Dok su početna Pilarova istraživanja tih tema u 1990-ima analizirala navijačke supkulturne te uloge nogometnih klubova u hrvatskoj dijaspori, suvremena istraživanja uključuju ponajprije kvalitativna, posebice etnografska istraživanja pojedinih relevantnih skupina (npr. navijača pripadnika *Torcide*, *Bad Blue Boysa*, ultras grupe *White Stones* iz Varaždina). Pritom se istražuje društveni aktivizam tih skupina, odnos prema komercijalizaciji sporta (u smislu globalnog pokreta *Against Modern Football*), ali i nacionalnim i lokalnim društvenim fenomenima i akterima (primjerice prema korupciji, kriminalu, nacionalnim ili lokalnim političkim i sportskim akterima) te, s druge strane, odnos politike i/ili javnosti prema tim skupinama i kako sami članovi reagiraju na marginalizaciju ili stigmatizaciju, ali i kako iskazuju osjećaj društvene solidarnosti s drugim građanima u kriznim situacijama. Osim toga, sociološki se analizira odnos sporta, kulture sjećanja i politike te se provode historiografska istraživanja, primjerice o razvoju sokolskih sportskih organizacija. Primjetna su i pojedina interdisciplinarna istraživanja, poput istraživanja odnosa jugoslavenske tajne policije prema hrvatskim navijačkim skupinama ili analize sadržaja udžbenika povijesti s obzirom na temati-

ziranje sporta, a u novije vrijeme i interes za fenomen elektronskoga ili e-sporta. Neki od znanstvenika Instituta koji se bave ovom temom ujedno su jedni od osnivača Sekcije za sociologiju sporta pri Hrvatskoj sociološkom društvu (2017.).

U okviru istraživačkog prioriteta »društvena kohezija i promjene« dobar dio istraživanja bavi se pitanjima *međugrupnih*

Pitanje:
Koliko ste često u posljednjih godinu dana doživjeli da je u Hrvatskoj nefko prema vama postupio nepravедno zbog:...?

Regionalne razlike u osobnom iskustvu diskriminacije (N=4000)

odnosa, tolerancije, predrasuda i diskriminacije odnosno pitanjima vezanima uz socijalnu isključenost, marginalizirane skupine, ljudska prava i rodne studije. Pritom se često radilo/radi o pionirskim istraživanjima pojedinih tema u Hrvatskoj, poput teme beskućništva, koja je posljednjih desetak godina istraživana kroz veći broj

nacionalnih i međunarodnih institutskih projekata, ili teme prostitucije. Ovdje se može istaknuti i istraživanje raširenosti i obilježja diskriminacije iz 2010. godine, koje pruža početnu točku za praćenje raširenosti i obilježja diskriminacije na hrvatskom tržištu rada, kao i Pilarovu studiju o udjelu nacionalnih manjina u javnom sektoru Republike Hrvatske za potrebe Ministarstva uprave u okviru pregovora Republike Hrvatske o pristupanju Europskoj uniji i ispunjavanju obveza iz Poglavlja 23. Uz općenito položaj i odnos prema nacionalnim manjinama, pozornost znanstvenikâ Instituta iz različitih disciplina posebno su privukle i pojedine nacionalne manjine, poput Roma i Židova, pri čemu se istražuje njihov položaj bilo u suvremenoj Hrvatskoj bilo u različitim povijesnim razdobljima ili dijelovima današnje Hrvatske. Dodatno, u kontekstu socijalne isključenosti, marginaliziranih skupina i ljudskih prava posebno se istražuju različiti aspekti života i odnosa društva prema osobama s invaliditetom te u novije vrijeme i izbjeglicama odnosno imigrantima.

DRUŠTVENE INOVACIJE, UPRAVLJANJE I RAZVOJ

— Drago ČENGIĆ i Jadranka ŠVARC

Projekti disciplinarno povezani s ekonomskom sociologijom, urbanom sociologijom i modernizacijskom teorijom

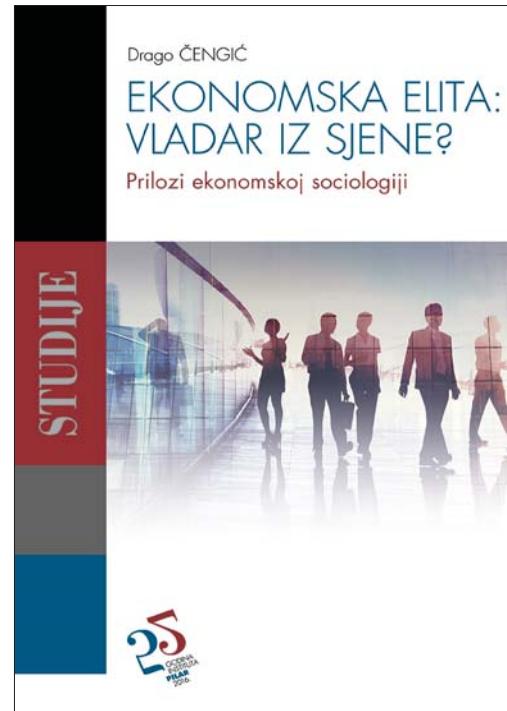
istraživanja znanstvenikâ Instituta Pilar u okviru teme »Društvene inovacije, upravljanje i razvoj« obuhvaćaju vrlo različite teme iz područja urbane, ruralne, kulturne i ekonomске sociologije te održivog razvoja i sociologije znanosti. Zajednički nazivnik svih tih tema u različitim područjima jest istraživanje procesa modernizacije hrvatskoga društva kroz kritičku analizu društveno-ekonomskih i kulturno-rolaških promjena u doba tranzicije prema kapitalizmu, kao i recentnih pojava koje obilježavaju naše društvo. Ukupno su razmatrana 42 projekta u odabranim temama istraživanja u razdoblju od 1992. do siječnja 2021. godine, od čega je najviše projekata bilo iz područja urbane sociologije (13), ekonomske sociologije/modernizacije (12) te sociologije znanosti (5) i ruralne sociologije (4). Po dva projekata odvijala su se u području održivog razvoja, sociologije kulture i društvenog poduzetništva, a po jedan iz digitalne transformacije i sociologije turizma.

U ranim fazama rada Instituta dominale su teme vezane uz modernizaciju urbanih sredina, znanstvenog sustava i privatizaciju poduzeća. Nakon 2000. težište istraživanja premješta se na ruralnu sociologiju, održivi razvoj te razvoj sociokulturnoga kapitala pod utjecajem globalizacije i konzumerizma. Snažno se razvija ekonomska sociologija vezana uz moder-

nizaciju društva i poduzetništva, koja u 2019. evoluira u istraživanje digitalne ekonomije. Nakon 2005. jača i sociologija znanosti, fokusirana na analizu inovacijskog sustava u Hrvatskoj i zemljama jugoistočne Europe te na društvenu ulogu znanosti. Od 2005. do 2014. javlja se niz tržišnih projekata u domeni ekonomske sociologije (Turistički cvijet, Plomin, HEP). Teme vezane uz društveno poduzetništvo i društvene inovacije aktualne su od 2014., a 2021. godine ponovno se pokreće projekt vezan uz ruralnu sociologiju u kontekstu održivoga razvoja.

Ekonomska sociologija /Modernizacija /Sociologija poduzetništva

Projekti Instituta disciplinarno povezani s ekonomskom sociologijom i srodnim istraživačkim perspektivama (modernizacija, sociologija poduzetništva) značajnije se pokreću 1998. godine, kada je započeo novi proces kadrovskog jačanja Instituta. U prvome valu istraživanja ispitivale su se razvojne i psihosocijalne posljedice privatizacije te odnos hrvatske javnosti prema privatizaciji. Takvo programsko i istraživačko usmjerenje nastalo je temeljem dubljih intencija vodstva Instituta i istraživača da se — u kontekstu dubokih društvenih promjena početkom 90-ih godina (moder-

nizacija, demokratizacija i privatizacija u Istočnoj Europi) — bolje razumije i hrvatski kontekst razvoja novih procesa, institucija i ekonomskih sudionika nakon sloboma socijalizma. Temeljno je pitanje bilo: što zapravo nastaje na ruševinama socijalizma u širokome procesu »tranzicije« — moderni kapitalizam ili nešto posve drugo i neočekivano? To je pitanje bilo elaborirano kroz posebne teme, kao što su: privatizacija u tranzicijskim zemljama — namjere i stvarnost deset godina kasnije; (de)konstrukcija modela javne komunikacije o hrvatskoj privatizaciji; proces privatizacije u Hrvatskoj i hrvatska javnost 1996.—1998.: povratak u budućnost? — dva pogleda na hrvatsku privatizaciju: domaća javnost i migranti-povratnici o privatizaciji; privatizacijski *novum* — obećavajuća ili neizvjesna sADBINA većine; socijalna pravednost i privatizacija u Hrvatskoj — sociopsihološki pogled; menadžeri i institucionalni vlasnici te privatizacijski investicijski fondovi i problemi korporacijskoga upravljanja.

Temeljno istraživačko pitanje drugog vala istraživanja bilo je *kakav je odnos novih razvojnih sudionika/aktera i ekonom-*

ske modernizacije hrvatskoga društva. Na tome tragu kroz nekoliko projekata (od 2001. do 2006.) istraživala se uloga institucija u oblikovanju poduzetništva, proces razvoja novih poduzeća, izvozni potencijal novog poduzetništva te odnos razvoja i poduzetništva u našim poduzetnički najrazvijenijim županijama. Time se došlo do nekoliko važnih zaključaka. *Prvo*, za pojavu novih razvojnih sudionika važne su institucije i njihova prilagodba novim uvjetima razvoja. U tom su se smislu ovdje na vele prednosti evolucijsko-institucionalnoga pristupa u odnosu na iskustvo neoklasičnoga i neoliberalnoga pristupa reformama u početnim godinama tranzicije u jugoistočnoj Europi. *Drugo*, društveni kapital identificiran je kao važan čimbenik razvoja sektora malih i srednjih poduzeća u jugoistočnoj Europi, pa tako i kao važna varijabla gospodarskoga razvoja. *Treće*, potvrđena je teza da je razvoj poduzetništva u Međimurju proizведен »iznutra« — iz samoga Međimurja (dobrim dijelom još za socijalizma) i da se vrijednosno oslanja na dugu tradiciju obrtništva u tome kraju. Potvrđena je i teza da je (ne)sklonost poduzetnika novim oblicima međusobne suradnje razvojno-evolucijskoga karaktera, da je u najvećoj mjeri uvjetovana prethodnim razvojem obrta/poduzeća, tipom tržišta, poslovnim potencijalima i vlasničkom strukturom poduzetništva. *Četvrto*, analizom vrijednosnih orientacija ustavljeno je da »motivacija postignuća« predstavlja temeljnu vrijednost međimurskih poduzetnika, što posljedično stvara strukturni pritisak prema »ekonomskom rastu« i potrebi za novim, tržišnim tipom »konkurentnosti«. Međutim, novo poduzetništvo — kako su pokazala istraživanja malih i srednjih poduzeća kao izvoznih sudionika još ranih godina ovoga stoljeća — sve do danas ne uspijeva ostvariti hrvatsku varijantu »izvozno orientiranoga gospodarstva«. Zato se temeljem ovih nalaza još 2006. godine analiza

odnosa hrvatskih poduzeća, rasta i izvoza opisala kao »socioekonomska anatomija hrvatskog izvoznog uzmaka«.

U trećem valu istraživanja (od 2002. do 2007.) provedeno je nekoliko usporednih, interdisciplinarnih projekata u okviru međunarodne suradnje osam zemalja Istočne Europe, a s ciljem identifikacije temeljnih obilježja socioekonomske kulture tih zemalja i njezine (dis)funkcionalnosti u odnosu na proklamirane modernizacijske ciljeve, postavljene ulaskom pojedinih postsocijalističkih zemalja Istočne Europe u Europsku uniju (2004.). Pri tome je projekt *Dioscuri*, čija se hrvatska dionica izvodila u Institutu Pilar, bio jedan od projekata unutar tadašnjeg EU-programa Integrating and strengthening the European Research Area, 2002—2006; call identifier: FP6 — CITIZENS-2). Dio istraživačkih rada ova suradnja objavljen je 2012. u knjizi *Kapitalizam izvana? Ekonomске kulture u istočnoj Europi nakon 1989. godine*. Ključne šire teme knjige predstavljaju probleme postsocijalističkog poduzetništva, državnog upravljanja razvojnim projektima te transformacije ekonomskog znanja u Istočnoj Europi. Na polazno pitanje te knjige još uvijek nemamo ni jasan ni jednostavan odgovor, što ga čini važnim i u nekim novim istraživanjima »lokalnih kapitalizama« u Europi.

Problem formiranja novih ekonomskih elita početno je već elaboriran u knjigama o upravljačkim elitama i modernizaciji (2001.) te o menadžersko-poduzetničkoj eliti (2005.), gdje je postavljeno ključno pitanje: *radi li se o razvojnim ili rentijerskim elitama?* Ono je detaljnije ponovno istraženo u četvrtome valu istraživanja (od 2006. do 2019.), kada je posebno povezano s razvojem, strategijama rasta i pojmom digitalnoga gospodarstva u Hrvatskoj. Provedene analize (postsocijalističke ekonomskе elite i poduzetništvo; tipovi poduzetnika, strategije i percipirane granice rasta; hrvatska mala i srednja poduzeća i kri-

U našem pristupu zalažemo se za sagledavanje društvenih i ekonomskih učinaka hrvatske menadžersko-poduzetničke elite sa stajališta modernizacijskog potencijala te elite. Ovaj koncept modernizacijskog potencijala zagovara i društveni razvoj, ali i ekonomski rast, tragajući za njihovim sukladnim odnosom na različitim razinama lokalnoga i globalnoga gospodarstva.

za rasta: u potrazi za novim nositeljima rasta itd.) upozoravaju da su u proteklih tridesetak godina razvojni procesi ekonomski suboptimalni, u velikoj mjeri determinirani deindustrializacijom, rentiranjem zatečenih prirodnih resursa i neuspjelim pokusajima deindustrializirajuće politike elite da novi razvoj utemelji na novim sudionicima: srednjim i velikim poduzećima te IT-poduzećima. Pitanje kvalitete najvažnijih modernih elita (političke, ekonomiske, pravosudne i upravne) i njihova odnosa prema razvoju zemlje od presudne je važnosti za Hrvatsku i u razdoblju pred nama.

Urbana sociologija /Modernizacija

Hrvatska sociologija ima snažnu tradiciju ruralno-urbanih istraživanja još iz 70-ih i 80-ih godina prošloga stoljeća. Tematiziranje urbanizacije bilo je usko povezano i s naslijedjem urbane sociologije, ali i s modernizacijskom teorijom. Predviđajući buduće tendencije, ali i probleme urbanoga razvoja (zbog urušavanja institucija za planiranje gradogradnje) te divlje urbaniz-

zacije na jadranskoj obali i u većim urbanih središtima, Institut je još početkom 1990-ih godina okupio istraživački tim koji se bavio urbanom transformacijom jadranske obale pred dolazećim valom turističkih ulaganja (trajanje projekta: 1992.—1996.).

Iz toga se razdoblja po svojim društveno relevantnim intencijama posebno ističu još dvije teme odnosno dva istraživačka projekta. *Prvo*, tema »sustavnog oživljavanja hrvatskih periferija« (1997.—2000.), koja je još i danas relevantna za razvoj Hrvatske. Naime, i dalje smo svjedoci snažne depopulacije i razvojnog zaostajanja baš u ruralnim i prometno i infrastrukturno izoliranim dijelovima zemlje. *Druge*, tema »društvenih i razvojnih aspekata preobrazbe srednjih hrvatskih gradova«: I ta tema ima svoju društvenu, gospodarsku i socijalnointegracijsku važnost u budućnosti. Iza navedenih projekata ostala je i značajna bibliografija, koja obuhvaća naslove kao što su: *Duge sjene periferije: primos revitalizaciji hrvatskog ruba*, *Srednji gradovi u hrvatskoj urbanizaciji*, *Sisak: sociodemografska uporišta budućeg Siska*, *Živjeti u Zagrebu: primos sociolojskoj analizi*, *Kuća pokraj mora — povremeno stanovanje na hrvatskoj obali* itd.

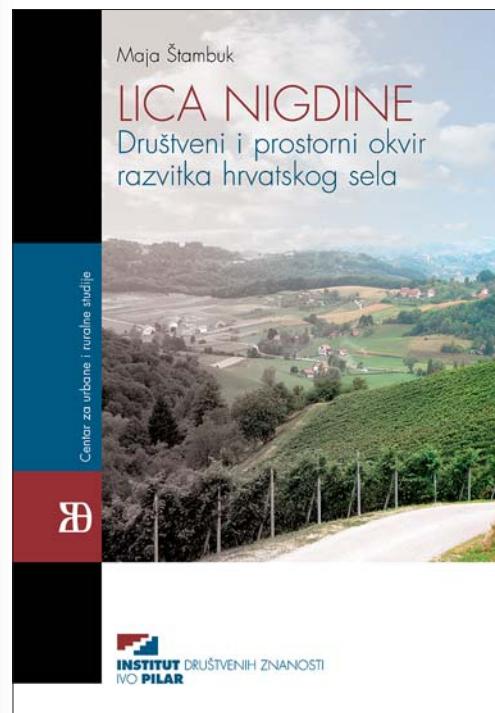
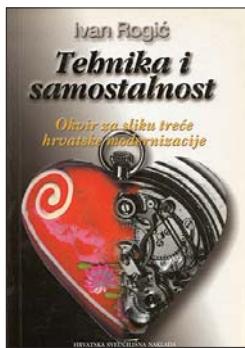
Istraživači iz područja urbane sociologije bili su angažirani i u projektima gdje su se znanja iz toga područja uspješno prelijevala i u zasebne tipove sociološke ekspertize. Tom tipu istraživanja pripadaju projekti o razvojnim aspiracijama stručnih skupina na području Ličko-senjske županije (1996.), sociološko-demografska studija Grada Rijeke (1996.), sociološko-demografska analiza područja Grada Kraljevice (1997.), sociološka studija Grada Siska (1998.—2000.), urbane aspiracije građana Grada Zagreba (2000.), stavovi zagrebačke javnosti o izgradnji tunela kroz Medvednicu (2005.—2006.), stavovi zagrebačke javnosti spram prometa (2005.—2006.).

Ukupno gledajući, Institut je istraživačkim temama iz ekonomske sociologije svojedobno proširio svoje istraživačke kompetencije, dok se na temama iz urbane sociologije i modernizacije pokazao dosljednim nastavljačem najbolje sociološke tradicije iz prošloga stoljeća. U oba slučaja riječ je o istraživačkim područjima koja su važna i kao buduća istraživačka usmjerenja, te bi i u budućnosti trebalo uložiti primjero vrijeme i sredstva u razvoj istraživačkoga potencijala za nastavak istraživanja u ovim znanstvenim područjima.

Sociologija sela /Ruralna sociologija

Istraživanje sociologije sela i razvoj ruralne sociologije ima u Hrvatskoj dugogodišnju tradiciju koja seže još u 19. stoljeće, a kulminaciju doživljava 60-ih godina 20. stoljeća, kada se hrvatsko selo brzo transformira pod utjecajem brze i sveobuhvatne urbanizacije i industrijalizacije. Time se mijenja socijalna i demografska struktura sela, pri čemu dolazi do raspada tradicionalne seoske obitelji, rasta staračkih domaćinstava, feminizacije radne snage i slično. Takve drastične promjene zahtjevale su kompleksna istraživanja, posebice u procesu postsocijalističke tranzicije u kapitalističko društvo, što čini okosnicu istraživanja u području ruralne sociologije Instituta Pilar u razdoblju od 2000. do 2005. godine. Institut provodi dva projekta, od kojih se jedan bavi modernizacijom sela, a drugi odnosi se na sela i grada u postmodernoj perspektivi.

Ključna publikacija koja sumira rezultate projektnih istraživanja i ujedno revitalizira ruralnu sociologiju kao znanstvenu disciplinu koja gotovo izumire u doba tranzicije u tržišno gospodarstvo, jest monografija *Lica nigdine* iz 2014. Već svojim naslovom ova knjiga sugerira opadajući interes društva i političke elite za selo te

socijalnih, demografskih i društvenih promjena na selu, razvojnih faza hrvatskoga sela, europske politike prema ruralnom razvoju kao i važnosti integriranog razvoja sela i grada.

Odnos prema selu počinje se, međutim, drastično mijenjati 1990-ih godina, prvo u Europi a onda i u nas, s narastajućim ekološkim problemima i katastrofičnim predviđanjima o sudbini zemlje zbog sve većeg zagađenja i irreverzibilnog trošenja prirodnih resursa. Jačanjem svijesti o potrebi održivog razvoja i kružne ekonomije selo se odjednom pojavljuje kao mjesto senergije društva i okoliša te kao prostor ugodan za život, rad i odmor. U skladu s tim novim trendovima u Institutu Pilar započeo je 2020. petogodišnji projekt *Ruralika*, koji financira Hrvatska zaklada za znanost i koji je smješten u Gospiću, u Lici, što i simbolično najavljuje odmak od urbanoga kao jedinog prostora odvijanja znanstvenog rada i napretka uopće. Projekt je usmjerjen na uspostavu kriterija za vrednovanje modernizacijskih i (post)tranzicijskih procesa u ruralnim prostorima na primjeru Like i tako čini prirodni nastavak bavljenja ruralnom sociologijom, započetoga u Institutu još 2000. godine.

Održivi razvoj i socijalna ekologija

Održivi razvoj i socijalna ekologija predmet su istraživanja u Institutu Pilar već od 2001., u doba kad je održivi razvoj bio pričično apstraktan koncept vezan uglavnom uza zaštitu okoliša i zapravo suprotstavljen ekonomskoj politici usmjerenoj na što veći gospodarski rast pod svaku cijenu. Ideju održivog razvoja Europska unija intenzivnije promovira tek od 2010. u sklopu svoje Strategije 2020. i inicijative »Resursno učinkovita Europa«, kada prćenje klimatskih promjena, zaštite prirode, obnovljivih izvora energije, ekoinovacija i drugih komponenti održivosti posta-

Rast koji ne vodi brigu o resursima u biti je razvojna slijepa ulica

je obveza nacionalnoga razvjeta svake članice EU-a. Stoga je istraživanje održivoga razvoja koje se u Institutu provodilo u sklopu dvaju projekata koji traju gotovo desetljeće (od 2001. do 2012.) predstavljalo prilično avangardan doprinos sociološkoj teoriji u domeni odnosa društva, tehnološkog razvoja i ekologije. Istraživanja promoviraju niz avangardnih ideja, kao, primjerice, da je logika interesa održivog razvoja i logika nacionalnog interesa jedno te isto, dva lica istoga novčića. Naglašava se da je ekonomski rast koji ne vodi brigu o resursima u biti razvojna slijepa ulica. Istraživanja su rezultirala nizom ekoloških studija i monografija, od kojih valja istaknuti knjigu *Nacionalni interes razvoja Hrvatske kroz prizmu koncepta održivog razvoja*, u izdanju Instituta Pilar iz 2012. godine. Knjiga kroz kritiku postojećeg stanja zagovara ideje o drukčijem načinu življenja, koji odvaja ekonomski rast od iskorištavanja prirodnih resursa, što u Europi postaju dominantne teme tek u sklopu Europskoga zelenog plana i novog Akcijskog plana za cirkularnu ekonomiju koji su usvojeni 2019., odnosno 2020. godine.

Nesumnjivo je da su ta istraživanja, publikacije i iskustva stečena kroz istraživanja utjecali ne samo na *formiranje društvene klime o važnosti održivog razvoja* i sprečavanja klimatskih promjena već i na programske dokumente i zakonsku regulativu koja uređuje područje održivoga razvoja. Među prvim takvim dokumentima jest, primjerice, »Strategija održivog razvoja Hrvatske«, usvojena 2009. godine, a među posljednjima prijedlog »Strategije niskougljičnog razvoja Hrvatske za razdoblje do 2030. s pogledom na 2050. godinu« (Bijela knjiga).

Sociologija kulture

Kritičke analize neoliberalnoga kapitalizma i njegova koncepta razvoja na lokalnom i globalnom planu imaju dugogodišnju tradiciju, koja se etablirala u sklopu dvaju projekata koji se provode od 2000. do 2013. godine, a odnose se na sociokulturalni kapital Hrvatske u kontekstu globalizacije te na kulturu konzumerizma u kontekstu održivosti.

Društveno poduzetništvo

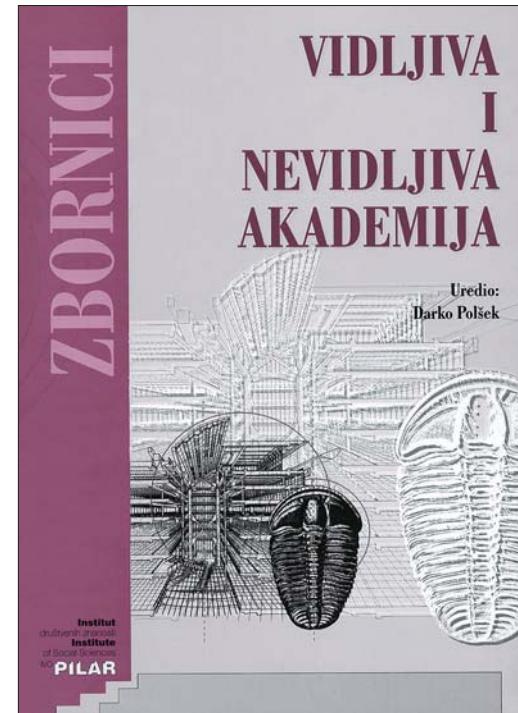
Područje socioloških istraživanja koje je blisko održivom razvoju jesu istraživanja društvenog/socijalnog poduzetništva kao novog socijalno-ekonomskog modela koji zagovara ekološki odgovorno i ekonomski solidarno poduzetništvo. Bit društvenog poduzetništva sastoji se u uvođenju društvenih inovacija koje su usmjerene na rješavanje različitih društvenih izazova radi poboljšanja kvalitete života građana, kao što su nezaposlenost, zaštita ugroženih skupina, integracija imigranata i sl. Istraživanja su provođena u sklopu dvaju projekata u razdoblju od 2014. do 2020., od kojih je jedan financirala Hrvatska zaklada za znanost, a drugi Europska unija u sklopu Interreg programa. Istraživanja su pridonijela razumijevanju društvenog poduzetništva kao alternativnog poslov-

nog modela koji se nastoji oduprijeti utjecajima dugotrajne ekonomske krize, rastuće nezaposlenosti, neravnomjernog regionalnog razvoja te osjećaja bespomoćnosti sve većeg broja građana. Na taj način ta su istraživanja u skladu s idejom socijalne tržišne ekonomije koja upravo dobiva zamah u Europi, a uključuje, uz ostalo, minimalnu plaću, jednakost šansi i prilike za nov početak. Osim toga, istraživanja su utjecala na formiranje i rad civilnih i aktivističkih udrug koje se zalažu i u praksi provode ideje društvenog poduzetništva i zelene ekonomije bazirane na recikliraju.

Sociologija znanosti

Značajan dio teme »Društvene inovacije, upravljanje i razvoj« odnosi se na razvoj sociologije znanosti, koja se bavi unutarnjom logikom i organizacijom odvijanja znanstvenog rada te međuvisnošću znanstvenog, socioekonomskog i političkog sustava. Sociologija znanosti razvijala se u Institutu kroz tri glavne, djelomično preklapajuće faze u sklopu četiri dugogodišnja projekta, koji započinju još 1997. godine, te niza kratkoročnih projekata, studija i ekspertiza koje se kontinuirano provode do danas.

Prva faza istraživanja obilježena je zbornikom radova *Vidljiva i nevidljiva akademija*, koji obrazlaže glavne probleme znanstvenoistraživačkoga sustava Hrvatske u poslijeratnom razdoblju te ukazuje na moguće putove poboljšanja znanstvene politike. Analiziraju se problemi vezani uz metode vrednovanja znanstvenoga rada, ulogu sveučilišta u razvitku znanosti te na ulogu znanosti u legitimiranju djelovanja upravljačkih struktura. *Druga faza*, od sredine 2000-ih, posvećena je razumijevanju koncepta društva znanja, koji doživjava, kao politički koncept, svoj zenit u sklopu Lisabonske strategije Europske unije. Međutim, teorijske analize koje su zagovarale razvoj Hrvatske na znanstvenim istraživanjima, novim tehno-

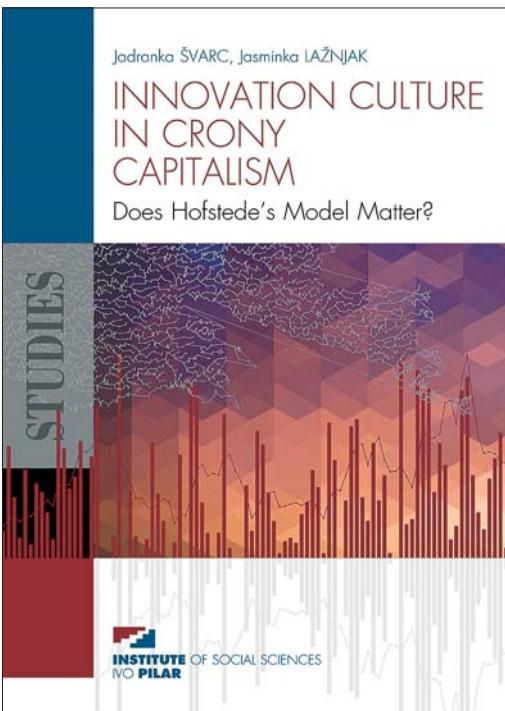
Knjiga koja obrazlaže glavne probleme znanstvenoistraživačkoga sustava Hrvatske u poslijeratnom razdoblju te ukazuje na moguće putove poboljšanja znanstvene politike

Digitalizacija danas dovodi do strukturnih promjena u tehnologiji, ekonomiji i društvu koje mnogi smatraju revolucionarnima i uspoređuju ih s promjenama do kojih je dovela električna energija. Društvene promjene uzrokovane digitalnim tehnologijama dramatične su zbog promjena u načinu rada, komunikacije, potrošnje, zabave i slično, čime sociologija i druge društvene i humanističke znanosti zadobivaju sve veću važnost kao jedini način da istražimo i shvatimo svijet i sami sebe u kontekstu digitalnog društva.

logijama i industrijskom razvoju naše su se u snažnome srazu s političkom opcijom koja je zagovarala strategiju razvijatka »plavo-zelene brazde«, tj. turizam i poljoprivredu, i koja je ostala dominantna razvojna strategija do danas. S ciljem razumijevanja zaostajanja Hrvatske u tehnološkom razvoju i inovacijama, pokrenuto je istraživanje o društvenim aspektima hrvatskoga

inovacijskog sustava, koje čini *treću fazu* istraživanja u sklopu sociologije znanosti i uključuje također studije znanosti i tehnologije kao zasebne sociološke discipline. Bitno je naglasiti da je inovacijski sustav najpopularniji model upravljanja znanstvenim i tehnološkim razvojem u svijetu, koji se oslanja na suradnju između znanstvenog i gospodarskog sektora radi ko-

Rezultati istraživanja koji ukazuju na niz institucionalnih i kulturoloških zapreka u promicanju inovacija sumirani su u ovoj knjizi

mercialnog iskorištavanja znanja. Takav program pokrenula je i hrvatska vlada 2001. godine, ali bez većih uspjeha u poticanju inovacija i novih tehnologija. Intenzivniji razvoj inovacija pokrenut je u Hrvatskoj tek u sklopu »Strategije pametne specijalizacije« od 2016., koja se provodi u okviru europske kohezijske politike i strukturnih fondova, a koja je također predmet kritičkih socioloških analiza. Istraživanja u sklopu ove teme ukazala su na niz institucionalnih i kulturoloških zapreka u promicanju inovacija, a koje su dijelom sumirane u knjizi *Innovation Culture in Crony Capitalism. Does Hofstede's Model Matter?*, u izdanju Instituta Pilar iz

2017. godine. Recentnija istraživanja ove teme ukazala su na slabosti samog znanstvenog sustava koji, uz iznimke određenih istraživačkih grupa, zaostaje u znanstvenoj izvrsnosti, razvoju karijera, transparentnosti sustava te stoga i u međunarodnoj prepoznatljivosti.

U sklopu ove teme ostvarena je i značajna međunarodna suradnja, ponajprije kroz 7. godišnji projekt financiran iz 7. okvirnog programa usmjeren na analizu znanstvenih politika zemalja jugoistočne Europe (WBC-INCO.NET) te kroz druge projekte i elaborate koji uključuju, primjerice, praćenje trendova u društvenim i humanističkim znanostima u Europi, razvoj društveno odgovornih istraživanja i sl. Zahvaljujući ovim aktivnostima, istraživači Instituta Pilar sudjelovali su u izradi niza strateških dokumenata te u analizi nacionalnih istraživačkih i inovacijskih politika za potrebe poboljšanja znanstvene politike u Europskoj uniji (ERAWATCH/RIO projekti).

Sociologija turizma

Konačno, u sklopu sociologije razvoja i upravljanja posebno mjesto zauzima projekt *Turistički cvijet — Kvaliteta za Hrvatsku*, koji je nastao s ciljem osvješćivanja odgovornosti za konkurenčki razvoj hrvatskoga turizma. Metodologija ocjenjivanja kvalitete turističke ponude u potpunosti je razvijena u Institutu Pilar, a projekt se provodio šest godina u kontinuitetu (2007.—2012.) u suradnji s Hrvatskom gospodarskom komorom i Hrvatskom radiotelevizijom. Ovaj projekt nesumnjivo je imao velik utjecaj na poboljšanje turističke ponude u Hrvatskoj kroz objavljivanje ljestvice poretka turističkih destinacija i dodjelu nagrada Turistički cvijet, koje su zajedno dodjeljivale Hrvatska gospodarska komora i Hrvatska radiotelevizija. ♦

KVALITETA ŽIVOTA I INDIVIDUALNE RAZLIKE

— Ljiljana KALITERNA LIPOVČAN i Goran MILAS

Kvaliteta života vrlo je popularan termin koji se često koristi u svakodnevnom životu, u medijima, u znanstvenim i stručnim istraživanjima, a pomoću kojega se, uspoređujući različite skupine ljudi, pokušava utvrditi koja skupina živi bolje ili lošije od drugih. Mjerenje kvalitete života omogućuje stjecanje cjelovitog uvida u životne uvjete stanovništva, njegove ciljeve i aspiracije te olakšava oblikovanje strategija razvitka primjerenih životnih okolnostima društva i životnim stilovima posebnih društvenih skupina u njima. Nije stoga neobično da su periodična mjerenja kvalitete života neizostavan dio nacionalnih statistika mnogih zemalja u suvremenome svijetu. U Hrvatskoj još nemamo razvijen sustav takvih mjerenja na razini državnih institucija, međutim u znanstvenim okvirima može se s velikom sigurnošću tvrditi da je Institut Pilar predvodnik u istraživanjima kvalitete života hrvatskih građana i takvim se istraživanjima bavi od samih svojih početaka.

Kvaliteta života posebnih društvenih skupina

Djelovanje Instituta Pilar započelo je, između ostalih, i sustavnim istraživanjima *kvalitete života starijih hrvatskih građana*. Naime, još početkom 90-ih godina prošlog stoljeća bilo je jasno da se demografska situacija u razvijenom svijetu mijenja u smjeru povećanog omjera starijeg stanovništva u populaciji, te se pojačao i interes znanstvenikâ za osobitosti te društvene skupine. Prosječna dob odlaska u mirovi-

subjektivne dobi i produktivnosti na radnom mjestu, pokazali smo, zajedno s kolegama iz SAD-a, Ukrajine i Poljske, da medicinsko osoblje koje se osjeća mlađim od svoje dobi procjenjuje boljima i različite aspekte svoje radne sposobnosti. Svojim smo se istraživanjima kvalitete života starije populacije uključili i u međunarodnu europsku mrežu istraživača koji su se bavili specifičnim područjem koje je u to doba nastalo pod pojmom »gerontehnologija«. Gerontehnologija jest posebna znanstvena grana koja se bavi razvojem i proučavanjem novih tehnologija s ciljem povećanja kvalitete života starih ljudi. Kroz istraživanja i brojne javne nastupe znanstvenici Instituta Pilar popularizirali su taj termin u znanstvenim krugovima i u javnosti, te je danas područje gerontehnologije u Hrvatskoj ravnopravno zastupljeno u gerontološkim raspravama na znanstvenim i stručnim konferencijama. Istraživanja kvalitete života starije populacije nastavila su se kasnije istraživanjima o subjektivnim iskustvima starenja i stavovima prema starosti korisnika domova za starije i nemoćne osobe te se analizom tih uvidi došlo do spoznaja o tome kako svoj so-

cijalni položaj, identitet, svakodnevnicu i duhovnost vide i interpretiraju korisnici domova.

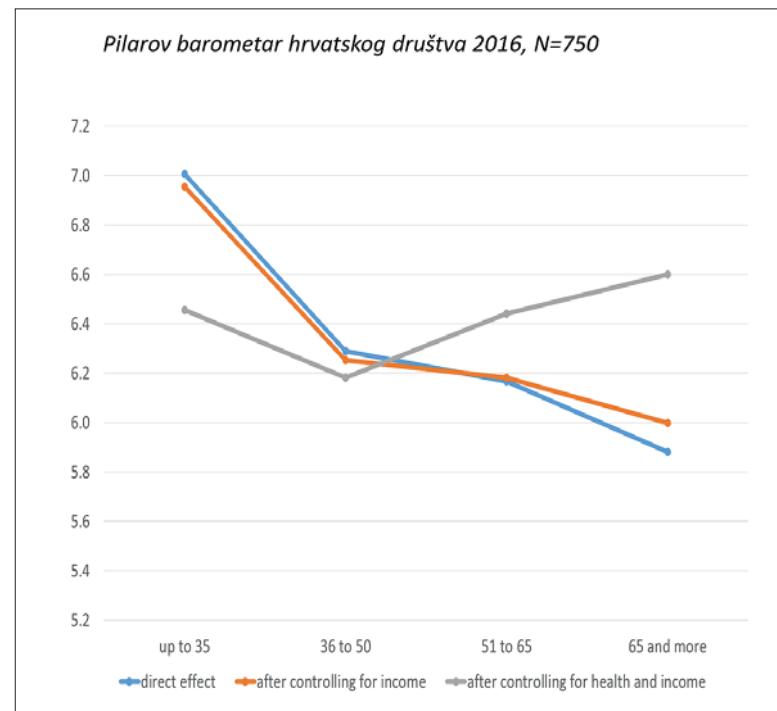
Institut Pilar se svojim istraživanjima kvalitete života uključio i u *ratne i poslijeratne društvene i psihološke probleme hrvatskih građana*. U jeku rata (1992.—1994.) proveli smo opsežno istraživanje različitih skupina hrvatskih vojnika s obzirom na način njihova ratnog stradanja, s osnovnim ciljem da se razradi cjelovit model njihove socijalne reintegracije nakon završetka rata. U istraživanje su bili uključeni znanstvenici i stručnjaci iz raznih institucija, a pod koordinacijom znanstvenikâ Instituta Pilar. Istraživanje je obuhvatilo šest skupina hrvatskih vojnika: s različitim stupnjevima invalidnosti, s problemima uzimanja alkohola ili droge, sklonih socijalnom izoliranju, s problemima prilagodbe, onih koji su izgubili bližnje ili dobra te obitelji poginulih vojnika. Slična istraživanja provedena su kasnije (1995.—1998.) o specifičnim problemima hrvatskih prognanika i izbjeglica te o problemima žena stradalica Domovinskoga rata i starije populacije na područjima od posebne državne skrbi. U novije vrijeme (2018.) u suradnji s Ministarstvom branitelja RH provedeno je veliko istraživanje o kvaliteti života hrvatskih branitelja, članova njihovih obitelji i stradalnika Domovinskoga rata (članova obitelji poginulih i/ili nestalih hrvatskih branitelja). Istraživanje je obuhvatilo čitav niz indikatora, od standardnih sociodemografskih osobina do procjene i zadovoljstva različitim životnim područjima: zdravljem, stanovanjem, prihodima, obiteljskim životom, obrazovanjem, zaposlenošću, sigurnošću, provođenjem slobodnog vremena, aspiracijama i procjenama perspektive. Krajnji cilj istraživanja nije bilo samo utvrditi čimbenike koji bitno pridonose kvaliteti života i psihosocijalnom osnaživanju nego na temelju dobivenih spoznaja pokušati dobiti izravan smjerokaz za kreiranje učinkovite

razvojne politike prema toj populaciji. Istraživanje je provedeno nizom fokus-grupa s pojedinim skupinama, dubinskim intervjuiima i anketnim istraživanjem na reprezentativnim uzorcima, a rezultati će se koristiti za razvoj postojećih i kreiranje novih programa usmjerenih na psihosocijalno osnaživanje navedenih populacija.

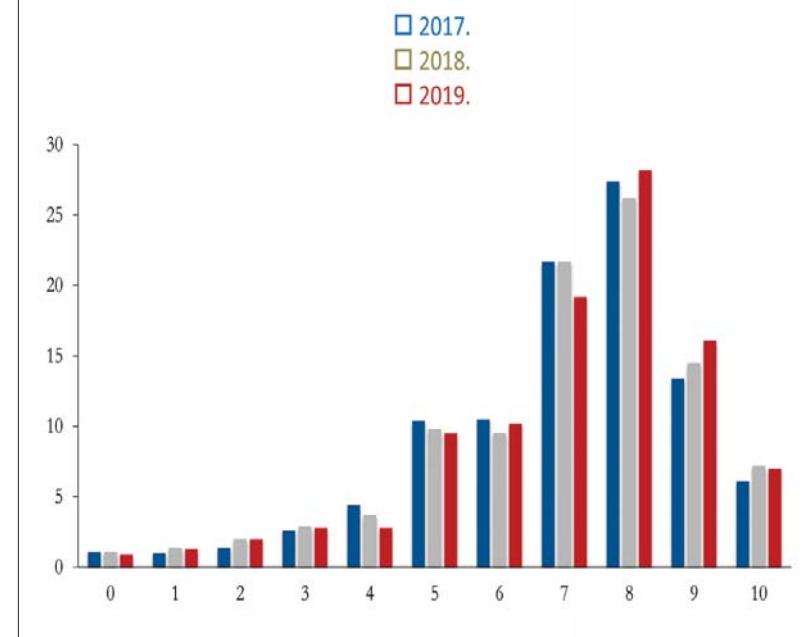
U okviru istraživanja kvalitete života posebnih društvenih skupina valja istaknuti i istraživanje *kvalitete života osoba s invaliditetom* u Gradu Zagrebu (2014.—2016.), koje je provedeno u suradnji s Gradskim uredom za socijalnu skrb i osobe s invaliditetom, a obuhvatilo je niz tematskih cjelina: objektivni (materijalni, socijalni, zdravstveni) i subjektivni (psihološki) status osoba s invaliditetom, osnovna sociodemografska obilježja, tjelesni status i potrebu za pomoći, korištenje usluga i pomoći, samoprocjenu zdravlja i nošenje s oštećenjima, ocjenu institucionalne skrbi, participaciju i ocjenu rada matične udruge, spontano navedene glavne probleme, zadovoljstvo socijalnim odnosima i potporom, izloženost diskriminaciji i nasilju, zadovoljstvo životom, način provođenja slobodnog vremena, samopoštovanje i optimizam, religioznost i odnos prema nekim (bio)etičkim pitanjima. Rezultati tog istraživanja predstavljeni su javnosti i sažeti u elaborat u izdanju Instituta Pilar.

Također, provedena su i istraživanja *kvalitete života ljudi koji rade* u različitim zanimanjima (radnici u sustavu socijalne skrbi, zdravstveni radnici), u različitim radnim uvjetima (smjenski radnici), ljudi koji su skloni ovisnostima (alkohol, pušenje), a čiji su rezultati imali i praktične implikacije. U jednom su takvom istraživanju kvaliteta života i zahtjevi na radu uspoređeni između skupina radnika koji rade u smjenama i onih koji tako ne rade. Specifična područja života, posebice tjelesno zdravlje, način prehrane i fizičke aktivnosti, bila su ugrožena kod smjenskih radnika, a najkritičniji kod onih koji rade i

Osobna dobrobit u odnosu na dob

Životno zadovoljstvo hrvatskih građana

skupine nisu razlikovale u procjenama zadovoljstva životom. To je uputilo na razlikovnu ulogu indikatora kvalitete života s obzirom na karakteristike radnog vremena. Nadalje, na uzorku zdravstvenih radnika ispitan je povezanost subjektivne dobrobiti i zadovoljstva obavljanjem aktivnosti u slobodno vrijeme vezanih uz obiteljski, društveni život te rekreaciju. Zdravstveni radnici bili su najzadovoljniji mogućnošću da u slobodno vrijeme obavljaju aktivnosti vezane uz obiteljski život, a najmanje mogućnošću sudjelovanja u rekreativnim aktivnostima. Rezultati tih istraživanja imali su praktične implikacije u formiranju preporuka za poboljšanje dobrobiti specifičnih društvenih skupina.

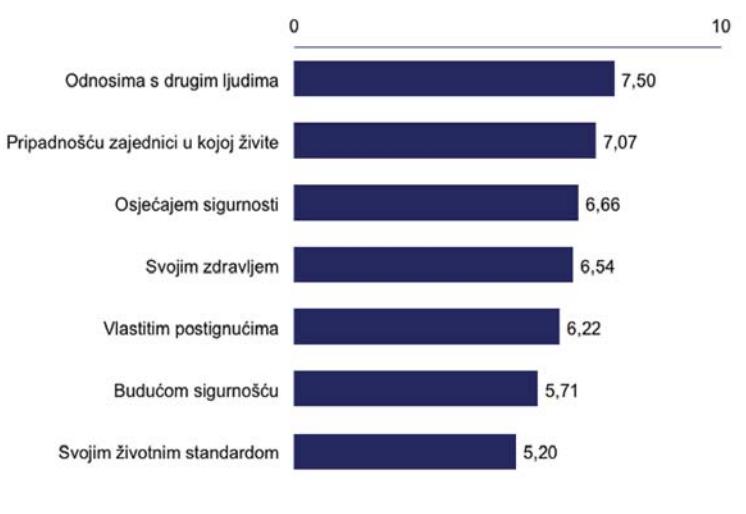
Kvaliteta života opće populacije

Kvaliteta života opće populacije u Hrvatskoj sustavno se prati od 2003. godine, od kada je provedeno ukupno osam istraživanja na reprezentativnim uzorcima hrvatskih građana (2003., 2005., 2007., 2008., 2009., 2014., 2015. i 2016.), u početku u okviru različitih istraživanja javnog mni-ja

Koliko ste zadovoljni sljedećim pojedinostima u svom životu?

Nula znači da uopće niste zadovoljni, a 10 da ste izrazito zadovoljni.

Pilarov barometar hrvatskog društva 2015. (N=1.000)

nja, a od 2008. godine kroz istraživanja *Pilarov barometar hrvatskog društva: stvari i mišljenja građana o društvenim odnosima i procesima*. U različitim istraživanjima nacionalno reprezentativni uzorci ispitivanih građana varirali su od N=750 do N=4.000, a podatci su prikupljeni anketa-ma metodom »licem u lice« u domovima sudionika. Prikupljeni su podatci o onim indikatorima kvalitete života koji su usporedivi sa sličnim istraživanjima u Europi i svijetu kako bi se mogle raditi međunarodne usporedbе. To su: životno zadovoljstvo, osjećaj sreće, zadovoljstvo pojedinim osobnim i nacionalnim područjima života te podatci o različitim čimbenicima koji su povezani s kvalitetom života: sociodemografske osobine (spol, dob, bračni status, mjesecni prihodi), osobine ličnosti, povjerenje u institucije, način korištenja slobodnog vremena i sl. Teško je nabrojiti pojedinačne rezultate koji su proizašli iz navedenih istraživanja i objavljeni u mnogim publikacijama, ali kada govorimo općenito o kvaliteti života hrvatskih građana, može se istaknuti da su sve do recesije godine 2008. različiti indikatori imali trend rasta, upućujući na povećanje sreće, životnog zadovoljstva i općenito kvalitete života. Međutim ulaskom u recesiju trend porasta se ublažio, a od 2014. godine bilježimo blagi pad zadovoljstva građana različitim životnim područjima te osjećaja sreće. Međutim, treba naglasiti da su hrvatski građani i nadalje vrlo zadovoljni svojim obiteljskim životom, životom u zajednici i odnosima s drugim ljudima te se osjećaju sigurnima u okolini u kojoj žive. Područja kojima su manje zadovoljni jesu životni standard i osjećaj sigurnosti u budućnost. Uspoređujući ljude različitih osobina, došli smo do spoznaja da su mlađi hrvatski građani zadovoljniji svojim životom i osjećaju se sretnijima od starijih te da različiti indikatori kvalitete života i općenito dobrobit građana u određenoj mjeri ovise i o materijalnim prilikama u kojima žive. Vi-

sina prihoda znatno utječe na kvalitetu života, osobito kod ljudi s nižim prihodima.

U svim tim istraživanjima uspoređivani su različiti indikatori kvalitete života kod građana u Hrvatskoj s onima u drugim europskim zemljama. Poseban poticaj takvim usporedbama dali su rezultati *Europskog istraživanja kvalitete života — EQLS* (Europske zaklade za poboljšanje uvjeta života i rada — Eurofound), koje se periodično provodi u svim zemljama članicama EU-a. Znanstvenici Instituta Pilar aktivno su uključeni u ta istraživanja te su sudjelovali u dva projekta Eurofounda, a za publikaciju te zaklade, *Kvaliteta života u Hrvatskoj: ključni rezultati nacionalnih istraživanja*, nagrađeni su Državnom nagradom za znanost 2008. godine.

Osim istraživanja kvalitete života na razini godišnjih prosjeka kroz praćenje reprezentativnih uzoraka građana Hrvatske i uspoređivanje s rezultatima drugih zemalja, različite komponente subjektivne dobrobiti (životno zadovoljstvo, sreća, procjene pozitivnih i negativnih emocija) ispitivane su u odnosu na pojedina obilježja pojedinaca. Dosadašnji rezultati istraživanja u skladu su s istraživanjima dru-

gih autora, te je utvrđeno da je subjektivna dobrobit povezana s određenim osobinama ličnosti, materijalističkim vrijednostima, uporabom duhana i alkohola, fizičkom aktivnošću te načinima na koje pojedinci reguliraju svoje raspoloženje. Općenito govoreći, rezultati istraživanja pokazali su da je subjektivna dobrobit i kvaliteta života viša kod pojedinaca koji imaju manje izražene materijalističke vrijednosti, tj. za koje posjedovanje materijalnih dobara u životu nije ključno za ostvarenje osobnog uspjeha i ciljeva, pojedinaca koji rijedko konzumiraju alkohol i duhan, koji su češće fizički aktivni te onih koji koriste tzv. adaptativne načine regulacije loših raspoloženja. Posebna vrijednost ovih istraživačkih rezultata jest u tome što su dobiveni na reprezentativnim uzorcima građana te su publikacije koje su iz njih proizašle i razmjerno često citirane.

U novije vrijeme, od 2016. godine uspostavili smo *longitudinalno praćenje dobrobiti hrvatskih građana* na relativno velikom uzorku od 5000 sudionika, koje ispitujemo jednom godišnje, a nastavljaju se i istraživanja kvalitete života posebnih društvenih skupina, kao što su ljudi s rijetkim

Rezultati istraživanja pokazali su da je subjektivna dobrobit i kvaliteta života viša kod pojedinaca koji imaju manje izražene materijalističke vrijednosti, tj. onih za koje posjedovanje materijalnih dobara u životu nije ključno za ostvarenje uspjeha i ciljeva, pojedinaca koji rijedko konzumiraju alkohol i duhan, koji su češće fizički aktivni te onih koji koriste tzv. adaptativne načine regulacije loših raspoloženja.

bolestima, stanovnici pojedinih regija i/ili gradova te posebice istraživanja kvalitete života različitih skupina ljudi u uvjetima pandemije bolesti COVID-19.

Područje istraživanja međuljudskih razlika

U Institutu se, tijekom njegova razvoja, profilirala skupina istraživača koja je svoj fokus usmjerila primarno na proučavanje međuljudskih razlika. Primjenjujući metode diferencijalne psihologije, istraživači su se bavili *pitanjima definiranja bitnih inter-individualnih razlika*, njihovom važnošću u predviđanju raznovrsnih ponašanja i unutarnjim dispozicijama na kojima počivaju.

Vecina istraživanja i znanstvenih rada iz ove domene tematizirala je jedan od ključnih i najsveobuhvatnijih konstrukata u psihologiji — ličnost, za mnoge ono što pojedinčevom ponašanju daje prepoznatljivost i konzistenciju. Posebno su pritom bili zapaženi radovi koji su se bavili otkrivanjem temeljnih leksičkih dimenzija ličnosti — onih koje se pojavljuju kao bitne odrednice vrednovanja neke osobe i po-

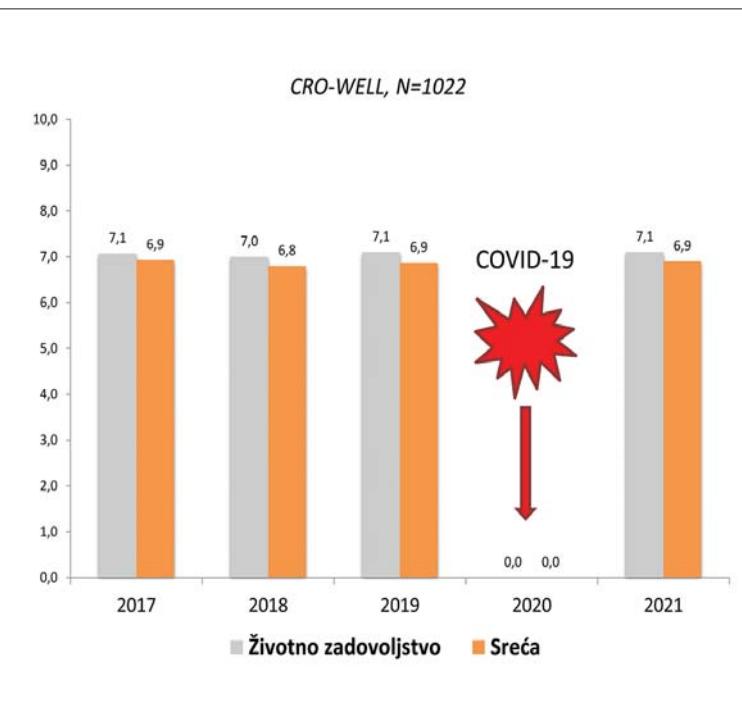
hranjene su u jeziku. Pokazalo se nizom istraživanja da Velepetori model kao dominantna istraživačka paradigma proučavanja ličnosti u svijetu dobro objašnjava i pridjevske opisivače ličnosti u hrvatskoj jeziku. Time je potvrđeno da pet faktora, nazvanih ekstraverzija, emocionalna stabilnost, ugodnost, savjesnost i intelekt i u Hrvatskoj, kao i u mnogim drugim zemljama svijeta, čine temeljne dimenzije na kojima počiva subjektivna procjena neke osobe. Kao rezultat takvih istraživanja nastali su brojni leksički utemeljeni mjerni instrumenti koji su i danas u širokoj upotrebi u Hrvatskoj, a među njima je vjerojatno najpoznatiji IPIP, koji je, preveden i prilagođen odraslima i djeci, u duljoj i kraćoj formi primjenjivan u nizu istraživanja zadnjih petnaestak godina.

Tako koncipirana ličnost pokazala se u nizu institutskih istraživanja važnom odrednicom brojnih značajnih osobina, put samopoštovanja, moralnosti, nasilnosti i depresivnosti. Podjednako važnom pokazala se i u predviđanju uvjerenja i stavova, ali i nekih još uvijek nedovoljno rasvijetljenih ponašanja, poput prehrambenih navika ili političke aktivnosti.

Jedan od utjecajnijih i učestalo citiranih radova koji se oslanjao na suvremene leksičke pristupe ličnosti pokušao je provjeriti u kojoj mjeri Velepetori model korišten za procjenu ljudi dobro pristaje procjeni robnih marki. Pokazalo se da, nasuprot prethodno zastupanom mišljenju nekih autora, procjena robnih marki umnogome nalikuje procjeni osobe, pa se, sukladno tome, i brendovi mogu primjereno sagledati iz perspektive Velepetorog modela.

Osim ličnosti, predmetom istraživanja temeljenom na međuljudskim razlikama bile su i druge dispozicijske osobine, od kojih posebno vrijedi spomenuti *društvene stavove*. Iako se stavove često neopravданo koncipira isključivo kao akcidentalne i efemerne, njihovo grupiranje, strukturiranje i konzistentnost kojom neka osoba

Životno zadovoljstvo i sreća prije i poslije pandemije bolesti COVID-19

zastupa upravo određenu kategoriju društvenih stavova upućuju na to da je u nekoj mjeri riječ o dispoziciji, odnosno relativno trajnom i postojanom obilježju s prepoznatljivim utjecajem na ponašanje. U tom smislu strukturirani obrasci društvenih stavova približavaju se pojmu ideologije. Dio radova stoga se usredotočio na propitivanje *strukturiranja i taksonomije društvenih stavova* koje se potom nastojalo povezati s drugim važnim ljudskim osobinama i ponašanjima. Analiza niza mjernih instrumenata društvenih stavova pokazala je da se svi mogu svesti na pet temeljnih dimenzija: religioznost, kozmopolitizam, seksualne slobode, modernizam i socijalnu pravdu. Takvi su nalazi doveli do konstrukcije skale općih društvenih stavova, SAS_G, koja je potom provjeravana i korištena u nizu istraživanja, među kojima se ističe ono u kojemu je korelacija ovog instrumenta sa stranačkom preferencijom poslužila kao svojevrsni pokazatelj demokratske zrelosti hrvatskoga društva.

U vremenskom trenutku u kojem iracionalnost, neznanstveni pogledi na svijet i vjerovanje u teorije zavjere dobivaju sve veću potporu među običnim ljudima, istraživači su se posvetili analizi *međuljudskih razlika u sferi vjerovanja u paranormalno*. Pritom su provjeravani mjerni instrumenti kojima se zahvaća ovaj fenomen te utvrđena povezanost s temeljnim dimenzijama ličnosti.

Analiza niza mjernih instrumenata društvenih stavova pokazala je da se svi dadu svesti na pet temeljnih dimenzija: religioznost, kozmopolitizam, seksualne slobode, modernizam i socijalna pravda.

Među istraživanjima koja se temelje na izučavanju međuljudskih razlika nalaze se i ona, premda nešto skromnije zastupljena, koja tematiziraju *inteligenciju i kognitivna obilježja*. Brzina procesiranja informacija kao važna sastavnica intelektualnoga funkcioniranja sagledana je u kontekstu izraženosti pojedinih osobina ličnosti, dok je radno pamćenje provjereno kao obilježje koje potencijalno razlikuje osobe s različitim oblicima psihoza u odnosu na zdrave pojedince.

U novije vrijeme istraživački fokus premjestio se na istraživanje *vrlina i moralnosti*, gdje je također primijenjen leksički pristup kako bi se pokušalo prepoznati temeljne dimenzije važne pri procjeni ljudskoga karaktera. Početna istraživanja pokazala su da postoje četiri bitne i razmjerno neovisne odrednice moralnosti, koje je moguće imenovati kao velikodušnost, čast, odanost i odsutnost izopačenosti. Iako tek u početnoj fazi, rezultati upućuju na usku isprepletenost moralnih obilježja i drugih dispozicijskih osobina. ♦

Partneri Instituta — naručitelji projekata

Nakon trideset godina razvidno je da su znanstvenici i djelatnici Instituta na nacionalnome, međunarodnome i lokalnome planu, u suradnji s brojnim partnerima, ostvarili postignuća i vidljivost koja Institut svrstava u središnju znanstvenu instituciju u društvenim znanostima u Republici Hrvatskoj, s velikim međunarodnim ugledom.

- ERSTE Stiftung
 - Eurofound
 - EVZ Stiftung, Berlin
 - Fond za obnovu i razvoj Grada Vukovara
 - Fondazione Politecnico di Milano
 - Gospodarska škola Varaždin
 - Grad Daruvar
 - Grad Gospic
 - Grad Sinj, Grad Trilj, Grad Vrlika, Općina Otok, Općina Hrvace, Općina Dicmo
 - Grad Zagreb
 - HEP
 - Hrvatska gospodarska komora
 - Hrvatska matica iseljenika
 - Hrvatska zaklada za znanost
 - Hrvatske ceste d.o.o.
 - Hrvatske vode
 - Hrvatski institut za povijest
 - Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata
 - Hrvatski sabor
 - Hrvatski zavod za zapošljavanje
 - Hrvatsko vojno učilište »Dr. Franjo Tuđman«
 - Independent Social Research Foundation, London
 - Institut za razvoj obrazovanja
 - Joint Research Centre of the European Commission
 - Manchester Metropolitan University
- Međunarodna zračna luka Zagreb
 - Ministarstvo hrvatskih branitelja Republike Hrvatske
 - Ministarstvo uprave Republike Hrvatske
 - Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja
 - Općina Medulin
 - Open Society Foundation
 - Požeško-slavonska županija
 - Primorsko-goranska županija
 - PTV Transport Consult GmbH
 - Soziologisches Institut der Universität Zürich
 - Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske
 - Swiss National Science Foundation
 - Technopolis Consulting Group Belgium Sprl
 - The University of Manchester
 - Turistička zajednica Grada Zagreba
 - Turistička zajednica općine Baška Voda
 - Turistička zajednica općine Konavle
 - University of Connecticut
 - University of Georgia
 - University of Warwick
 - Urbanistički institut Hrvatske d.o.o.
 - Ured UNICEF-a za Hrvatsku
 - Ured za suzbijanje zlouporebe droga Vlade Republike Hrvatske
 - Veleučilište Varaždin
 - Virovitičko-podravska županija
 - Vukovarsko-srijemska županija
 - Zaklada Adris
 - Zelena akcija Zagreb

OBITELJ, DJECA, MLADI

— Zora RABOTEG-ŠARIĆ i Renata GLAVAK TKALIĆ

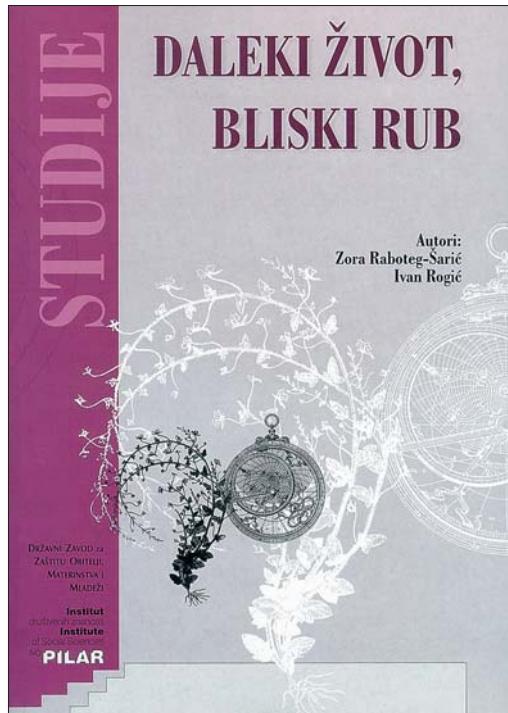
Znanstvenoistraživačka djelatnost u Institutu Pilar u ovom širokom tematskom području najvećim se dijelom odvijala u okviru kompetitivnih, višegodišnjih projekata trajne istraživačke djelatnosti koje je financiralo Ministarstvo znanosti i tehnologije, a u novije vrijeme Hrvatska zaklada za znanost. Znanstvenici su također surađivali u nizu međunarodnih projekata i domaćih projekata za druge naručitelje te u značajnom broju COST-ovih akcija. Neka istraživanja na većim reprezentativnim uzorcima sudionika bavila su se aktualnim problemima u hrvatskom društvu i uključivala su suradnju istraživača različitih profila. Stoga kratak pregled istraživanja obitelji, djece i mladih te bogate znanstvene produkcije u ovom području omogućuje samo uvid u najvažnije istraživačke probleme, a podjela na različita tematska područja ukazuje samo na opće trendove u istraživanju.

Izloženost djece i mladih ratnim događajima i posljedice na njihov psihosocijalni razvoj

Istraživanja posljedica *doživljenog ratnog stresa u djece i mladih* započela su neposredno nakon osnivanja Instituta Pilar, u prvoj godini rata i oružane agresije na Hrvatsku, u okviru projekta *Djeca i rat*. Cilj projekta bila je izrada programa za ublažavanje posljedica ratnog stresa na dječji razvoj i edukacija stručnjaka koji će te programe provoditi, a prikupljene spoznaje

Temeljna istraživanja provođena su s ciljem utvrđivanja posljedica ratnih stresora na psihički i fizički razvoj djece. Ta su istraživanja ukazala na utjecaj stupnja i trajanja izloženosti različitim ratnim događajima na razvoj posttraumatskog stresnog poremećaja te emocionalnih i ponašajnih problema prognane i izgnane djece, ali i u određenoj mjeri i djece i mladih koji nisu bili izravno pogodjeni ratnim stradanjima.

Temeljna istraživanja provođena su s ciljem utvrđivanja *posljedica ratnih stresora na psihički i fizički razvoj djece*. Ta su istraživanja ukazala na utjecaj stupnja i trajanja izloženosti različitim ratnim događajima na razvoj posttraumatskog stresnog poremećaja te emocionalnih i ponašajnih problema prognane i izgnane djece, ali i u određenoj mjeri i djece i mladih koji nisu bili izravno pogodjeni ratnim stradanjima. Učinci rata odrazili su se i u povećanom suošjećanju za žrtve rata među djecom i adolescentima te u nizu humanitarnih akcija u kojima su sudjelovala dječa, njima značajne odrasle osobe i stručnjaci, te je — uz predominantno istraživanje posljedica rata na dječje probleme u ponašanju — dio istraživača na projektu

nastavio sa svojim ranijim istraživanjima procesa koji potiču razvoj pozitivnog društvenog ponašanja. U sklopu tih istraživanja provedeno je jedno od rijetkih longitudinalnih istraživanja u kojemu su se ispitivale posljedice izloženosti ratnim događajima na razvoj agresivnog i prosocijalnog ponašanja djece predškolske dobi. Kvalitativno istraživanje iskustava mladih iz gradova koji nisu bili izravno izloženi ratnim događajima omogućilo je bolji uvid u njihov doživljaj i izvore kroničnog ratnog stresa. U okviru tog projekta istraživana je i zaštitna uloga socijalne potpore u razvoju depresivnosti kod djece u ranoj adolescenciji, a nastavila su se i prije započeta istraživanja uloge empatije i moralnog rasuđivanja u razvoju pozitivnog društvenog ponašanja kod adolescenata.

U razdoblju neposredno nakon rata, kada je započeo povratak prognanika u oslobođena područja, uz materijalnu obnovu bilo je važno revitalizirati društveni život u lokalnim zajednicama. U okviru projekta istraživanja kvalitete života mladih provedeno je istraživanje na reprezentativnom uzorku starijih srednjoškolaca koji su živjeli u područjima pogodjenima

ratom. Ispitivani su uvjeti života u mjestu stanovanja, životni standard obitelji, kvaliteta socijalnih odnosa, socijalni stavovi mladih, aktivnosti u slobodnom vremenu, zadovoljstvo različitim životnim područjima, planiranje budućnosti i profesionalne aspiracije mladih. Dodatno kvalitativno istraživanje uključilo je analizu eseja učenika o prednostima i nedostacima mesta stanovanja za život mladih te njihovih prijedloga za poboljšanje uvjeta života u njihovim lokalnim zajednicama. Na temelju analize niza pokazatelja životne situacije mladih, prikupljenih kvantitativnim i kvalitativnim metodama, izrađene su preporuke za daljnje djelovanje s ciljem socijalne rekonstrukcije zajednica i poboljšanja kvalitete života mladih.

Uz opisane istraživačke probleme, u okviru prvih poslijeratnih znanstvenih projekata u ovome području mladi znanstvenici provodili su sociološka istraživanja supkultura mladih, antropološka istraživanja rodne socijalizacije, kao i socijalno-psihologiska istraživanja strukture društvenih stavova mladih.

Učinci stilova roditeljskog odgoja i odnosa s vršnjacima na psihosocijalnu prilagodbu djece i adolescenata

U razdoblju neposredno nakon rata, tijekom intenzivnih promjena društveno-ekonomskog uređenja i društvenih normi, porastao je interes za istraživanje *socijalizacija djece i mladih* u takvim društvenim uvjetima. Znanstvenoistraživačka djelatnost u ovome tematskom području najvećim se dijelom kontinuirano odvijala u okviru projekata trajne istraživačke djelatnosti, na kojima su suradivali razvojni i socijalni psiholozi. Osnovni cilj istraživanja bio je ispitati koji psihosocijalni čimbenici u obitelji, društvu vršnjaka i školskom okruženju djeluju na rizična ponašanja djece i

mladih, a koji potiču uspješan osobni razvoj i pozitivna društvena ponašanja. Najveći broj istraživanja proveden je s djecom u ranoj adolescenciji i starijim adolescentima, a neka su istraživanja bila usmjerena na specifičnosti razvoja djece predškolske dobi. Sudionici u pojedinim istraživanjima bili su i roditelji, odgajatelji predškolske djece i učitelji.

Jedno od najvažnijih područja istraživanja u kojemu su znanstvenici Instituta postigli domaću i međunarodnu prepoznatljivost jest istraživanje *roditeljskih odgojnih postupaka i stilova roditeljskog odgoja* te njihovih učinaka na različite aspekte psihosocijalne prilagodbe djece i mladih. Razmatrani su pozitivni (samopouzdanje, uspješnost u školi, prosocijalno ponašanje, prihvatanje u društvu vršnjaka) i negativni indikatori prilagodbe djece i adolescenata (psihičke i somatske tegobe, depresivnost, agresivnost i problematično ponašanje). Ispitivani su i *stilovi provođenja slobodnog vremena* među mladim i starijim adolescentima te njihova povezanost s rizičnim ponašanjima i odgojnim postupcima očeva i majki. Rezultati su publicirani u brojnim publikacijama, a upućuju na važnost aspekata *roditeljstva* kao što su emocionalna toplina i prihvatanje djece te nadzor i znanje o dječjim aktivnostima izvan roditeljskog doma.

Manji broj istraživanja bavio se *odrednicama psihosocijalne prilagodbe djece u predškolskoj dobi*, pri čemu se ukazuje na važnost dječjeg temperamenta, obiteljskog funkciranja te roditeljskog poznavanja postupanja s vlastitim i dječjim emocijama za predviđanje dječjih emocionalnih i ponašajnih problema. Dio znanstvenih rada u ovim projektima bavio se *motivacijsko-spoznajnim aspektima školskog učenja* (npr. ciljevi i strategije učenja, uvjerenje u vlastitu efikasnost) kao odrednicama školske uspješnosti učenika.

U ovom tematskom području znanstvenici Instituta istraživali su i na koji se

način odnosi u obitelji i roditeljski odgojni postupci prenose na odnose koje adolescenci ostvaruju s vršnjacima. Dobiveni rezultati razmatrani su u kontekstu *teorijiskih modela roditeljstva i vršnjačkih odnosa djece*. Navedena istraživanja dala su znatan doprinos razumijevanju razvoja adolescenata u različitom interpersonalnom kontekstu i utvrđivanju najvažnijih

Jedno od najvažnijih područja istraživanja u kojemu su znanstvenici Instituta postigli domaću i međunarodnu prepoznatljivost jest istraživanje roditeljskih odgojnih postupaka i stilova roditeljskog odgoja te njihovih učinaka na različite aspekte psihosocijalne prilagodbe djece i mladih.

rizičnih i zaštitnih čimbenika za psihosocijalni razvoj djece i mladih u obiteljskom i širem društvenom okruženju. U kasnijim projektnim aktivnostima dio znanstvenika pokazao je interes za istraživanje *socijalnih devijacija i zloupornu sredstava ovisnosti*, dok je u nekim projektima interes istraživača usmjeren na pozitivan razvoj i pokazatelje *dobrobiti djece i mladih*, u skladu sa sve većim utjecajem teorija i istraživanja u okviru pozitivne psihologije.

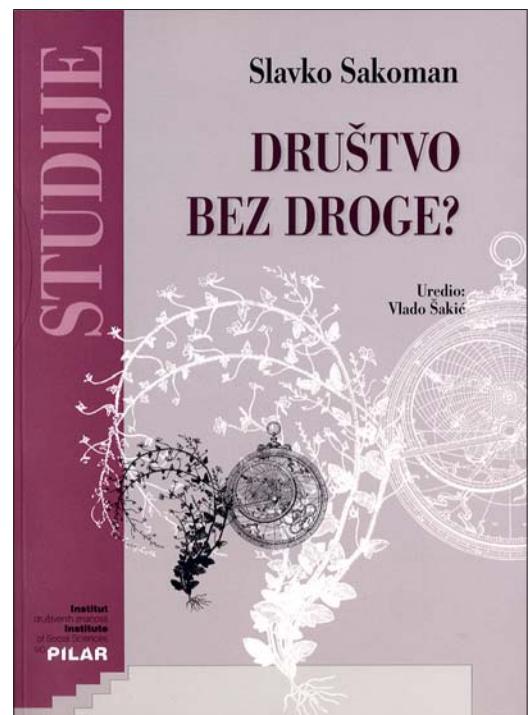
Istraživanja rizičnih i antisocijalnih ponašanja i uporabe sredstava ovisnosti

U Institutu Pilar tijekom godina profilirala se skupina istraživača koja se bavi *područjem rizičnih i antisocijalnih ponašanja*, kao što su kriminalitet, delinkvencija i različite vrste ovisnosti. Znanstvena postignuća iz psihološkog, sociološkog, pravnog i medicinskog pristupa istraživanju tih fenomena ukazala su na nužnost interakcijskog pristupa radi spoznaja o rizičnim i zaštitnim čimbenicima socijalnih devijacija u hrvatskome društvu, njihovim uzrocima i posljedicama kao i doprinosa

učinkovitim oblicima prevencija i intervencija. Na tim postavkama temeljeno je nekoliko velikih projekata vezanih uz interakcijski pristup socijalnim devijacijama i antisocijalnim ponašanjima. U sklopu projekata istraživana su devijantna ponašanja i njihova povezanost s raznim čimbenicima, kao što su roditeljski stilovi odgoja, javna percepcija rizičnih i devijantnih ponašanja, strah od kriminala, povjerenje u institucije kazneno-pravnog sustava, stavovi o klasičnim i alternativnim sankcijama. Istraživanja proizašla iz tih projekata provođena su kako na nacionalnom uzorku tako i na specifičnim uzorcima (mladima, rizičnim populacijama, počiniteljima kaznenih djela, zatvorenicima, policiji i zatvorskim službenicima).

Istraživanja Instituta predstavljaju temelj za definiranje prioriteta, oblikovanje intervencija i strategija borbe protiv zlouporabe sredstava ovisnosti u općoj populaciji i među mladima.

Znatan dio istraživanja iz ove skupine usmjeren je na istraživanje *različitih vrsta ovisnosti*, iz čega je proizašao velik broj projekata, od kojih se ističu oni koji su imali cilj prikupiti podatke o učestalosti i obrascima uporabe sredstava ovisnosti u općoj populaciji Republike Hrvatske. Istraživanja o uporabi sredstava ovisnosti u općoj populaciji provedena su 2011., 2015. i 2019. godine, čime je zbog korištenja istovjetne metodologije omogućena i analiza trendova uporabe sredstava ovisnosti te usporedba s podatcima iz drugih europskih zemalja. Značenje tih istraživanja jest u tome što dobiveni rezultati služe kao osnova za razumijevanje razmjera problema i procjenu stanja u području uporabe sredstava ovisnosti na nacionalnoj razini.

Nadalje, ova istraživanja predstavljaju temelj za definiranje prioriteta, oblikovanje intervencija i strategija borbe protiv zlouporabe sredstava ovisnosti u općoj populaciji i među mladima. U sklopu navedenih projekata prikupljeni su i podatci o igranju igara na sreću. Istraživači su se posvetili istraživanjima uporabe sredstava ovisnosti i na specifičnim populacijama, kao što su djeca i mladi te sami ovisni o psihohemikalnim tvarima, ponajprije ilegalnim drogama.

Prva istraživanja ovog fenomena sežu još u rane devedesete godine, kada širenje heroinske ovisnosti u Hrvatskoj poprima zabrinjavajuće razmjere, te su provedena istraživanja korelata ovoga fenomena, kao i pozadine i konteksta razvoja njegova širenja u Hrvatskoj. Pritom je ukazano na važnost pristupa smanjenja štete, koji su rezultirali povoljnim ishodima, kao što je manje širenje zaraznih bolesti i češće uključivanje u liječenje. *Tretman ovisnika* bio je tema nekoliko institutskih projekata, a spoznaje iz istraživačkog iskustva te rada u području ovisnosti rezultirale su i prikazom strategije i programa suzbijanja zlouporabe droga u Hrvatskoj u kontekstu

svjetskih iskustava. Treba istaknuti i istraživanje koje je provedeno korištenjem inovativne *in situ* metodologije s osobama koje sudjeluju u noćnom životu, a koje su pod povećanim rizikom od konzumacije sredstava ovisnosti. Rezultati su ukazali na značajnu prevalenciju korištenja sredstava ovisnosti u toj populaciji te potrebu za donošenjem smjernica za sigurnije noćno okruženje. Znanstvenici Instituta kroz istraživačke projekte i preporuke na osnovi rezultata istraživanja kontinuirano pridonose *prevenciji ovisnosti*, kako na nacionalnoj tako i na europskoj razini. U novije vrijeme istraživači su posvećeni recentnim temama vezanim uz bihevioralne ovisnosti, posebice ovisnosti o internetu i videoograma, o kojima se planira i više budućih projekata. Znanstvenici Instituta ostvarili su tijekom godina značajnu suradnju s tijelima lokalne, regionalne i državne uprave kako bi se pridonijelo razmijevanju i prevenciji rizičnih ponašanja te unapređenju metoda tretmana, a istraživačke spoznaje ugrađivale su se i u zakone koji reguliraju područje rizičnih ponašanja i ovisnosti.

Bračni odnosi, kvaliteta braka i jednoroditeljske obitelji

Istraživanja utjecaja užeg i šireg psihosocijalnog okruženja na *bračne procese* i doživljaj kvalitete braka znatno su pridonijela nacionalnoj i međunarodnoj prepoznavljivosti znanstvenikâ Instituta. Ta su istraživanja provedena na većem, reprezentativnom uzorku bračnih partnera iz grada Zagreba i Zagrebačke županije, a uključivala su niz mjera obilježja braka i bračnih partnera, bračnih procesa, objektivnog i subjektivnog socioekonomskog položaja obitelji i životnog zadovoljstva bračnih partnera. Jedna od središnjih tema istraživanja bilo je ispitivanje *doživljaja bračne kvalitete kod oba partnera*. Uz interakcije

među bračnim partnerima i niz subjektivnih odrednica bračne kvalitete, ispitivani su i učinci šireg psihosocijalnog okruženja na doživljaj bračne kvalitete u muškaraca i žena, poput rasporeda radnih odnosa partnerâ i prihoda bračnih partnera. Posebno su značajna istraživanja koja su, među prvima kod nas, ispitivala utjecaj prihoda obitelji na doživljaj bračne kvalitete i depresivnost partnera. Rezultati su u skladu s teorijskim modelima i nalazima većine istraživanja koja govore o manjoj važnosti objektivne ekonomske situacije obitelji od subjektivnoga doživljaja ekonomskog stresa. U okviru znanstvenih projekata u ovom tematskom području započela su i prva istraživanja kod nas koja su se bavila *kompleksnim fenomenom motivacije za fertilitet*, tj. odrednicama broja djece u obitelji te utjecajem broja djece u obitelji na životno zadovoljstvo roditelja. U publikacijama proizašlim iz istraživanja u tim projektima sustavno su sjeđinjene teorije i rezultati domaćih i svjetskih istraživanja psiholoških aspekata obiteljskih i bračnih odnosa, uz razmatranja socioloških, demografskih i kulturnih aspekata ove problematike.

Posebno su značajna istraživanja koja su, među prvima kod nas, ispitivala utjecaj prihoda obitelji na doživljaj bračne kvalitete i depresivnost partnera.

Rezultati su u skladu s teorijskim modelima i nalazima većine istraživanja koja govore o manjoj važnosti objektivne ekonomske situacije obitelji od subjektivnoga doživljaja ekonomskog stresa.

Demografske promjene i ekonomska kriza koja je zahvatila obitelj potaknule su interes za ispitivanjem specifičnosti *životne situacije obitelji samohranih roditelja*. Pod vodstvom znanstvenikâ Instituta provedeno je prvo sustavno komparativno istraživanje jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji u Hrvatskoj kombiniranjem

Zora Raboteg-Šarić,
Ninoslava Pečnik i Vedrana
Josipović: *Jednoroditeljske
obitelji: osobni doživljaj i
stavovi okoline*, Zagreb,
Državni zavod za zaštitu
obitelji, materinstva i
mladeži, 2003.

Pod vodstvom znanstvenikâ Instituta provedeno je prvo sustavno komparativno istraživanje jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji u Hrvatskoj kombiniranjem kvantitativne i kvalitativne metodologije. Istraživanje je pružilo nova znanja o životnoj situaciji samohranih majki i očeva, o izazovima s kojima se roditelji suočavaju te njihovu položaju u radnom i širem društvenom kontekstu.

kvantitativne i kvalitativne metodologije. Različiti tipovi obitelji uspoređivani su s obzirom na životni standard, brigu o djeci i korištenje usluga za djecu, obiteljske odnose, izvore zadovoljstva i nezadovoljstva, socijalnu potporu i dobrobit roditelja te potrebne oblike pomoći. Ispitani su i stavovi bliže i šire društvene okoline prema različitim tipovima jednoroditeljskih obitelji te razlike u društvenim stavovima prema samohranim očevima i majkama. Istraživanje je pružilo nova znanja o životnoj situaciji samohranih majki i očeva, o izazovima s kojima se roditelji suočavaju

te njihovu položaju u radnom i širem društvenom kontekstu. Ispitivani su učinci nepovoljnih socijalnih i ekonomskih uvjeta života i različitih aspekata socijalne potpore na depresivnost roditelja i njihove odgojne postupke. Iako su samohrani roditelji u nepovoljnijem položaju na mjerama dobrobiti i socioekonomskog statusa, pokazalo se kako su znatnom ekonomskom stresu izloženi i roditelji koji su u braku. Bez obzira na tip obitelji, roditelji koji su u većoj mjeri izloženi finansijskim teškoćama, depresivniji su i doživljavaju veći roditeljski stres, što se nepovoljno odražava na njihove odgojne postupke. Utvrđena je zaštitna uloga neformalne i formalne socijalne potpore obiteljima u ublažavanju negativnih posljedica ekonomskog stresa na obitelj. Rezultati istraživanja u okviru ovog projekta pružaju obilje vrijednih podataka istraživačima zainteresiranim za pitanja obitelji, a koristili su se i u planiranju mjera obiteljske politike za poboljšanje kvalitete života jednoroditeljskih obitelji.

Psihosocijalna dobrobit djece i mladih u obiteljskom i školskom okruženju

U novijim znanstvenim projektima sve se više istražuju odrednice *subjektivne dobrobiti djece i adolescenata* te njihova dobrobit i prilagodba u školskome okruženju. Uspostavljanje neovisnosti u adolescenciji razmatra se u okviru novijih teorijskih modela, koji, uz važnost kvalitete odnosa mladih s vršnjacima, ističu važnost potpore obitelji i privrženosti roditeljima za zdrav razvoj u tom životnom razdoblju. Najviše se istražuje percipirana kvaliteta života kao najvažnija komponenta subjektivne dobrobiti. Rezultati istraživanja na reprezentativnom uzorku hrvatskih srednjoškolaca ukazali su na važnu ulogu osobnih snaga poput visokog samopoštovanja, obiteljske kohezivnosti, potpore ro-

ditelja i prijatelja te više percipirane materijalne dobrobiti u objašnjenju njihova zadovoljstva životom. Više istraživanja također je pokazalo da roditeljska potpora te socijalna potpora prijatelja imaju važnu ulogu u razvoju pozitivne slike o sebi. U longitudinalnom istraživanju utvrđen je utjecaj dobrog obiteljskog funkcioniranja i percepcije obitelji kao sigurne okoline na razvoj socijalne kompetencije u mlađih adolescenata. Proučavan je i doprinos intrinzičnih i ekstrinzičnih životnih ciljeva te osobina ličnosti mladih u objašnjenju njihova životnog zadovoljstva. Novija istraživanja također su potvrdila pozitivne učinke tzv. demokratskog stila roditeljstva i bliskih odnosa s prijateljima na zadovoljstvo životom, samopouzdanje, sreću, nadu i optimizam adolescenata. Uz opće zadovoljstvo životom i pojedinim životnim područjima, ispitivala se i *kvaliteta školskog života*. U istraživanju na velikom uzorku učenika nižih i viših razreda osnovne škole utvrđena je povezanost školskog i razrednog ozračja, metoda poučavanja i potpore učitelja sa školskim postignućem i motivacijom učenika te njihovim (ne)zadovoljstvom školom.

Znanstvenici Instituta dali su znatan doprinos metodologiji međukulturalnih istraživanja u ovome području sudjelovanjem u međunarodnom projektu mjerenja dobrobiti mladih (*MYWEB*) u okviru FP7-projekta Europske unije. Provedbom kognitivnih intervjuja s djecom i mladima i kvalitativnim analizama njihovih odgovora ispitivalo se razumijevanje koncepta dobrobiti i pitanja iz upitnika koji se koriste u istraživanjima s djecom. Novi projekt trajne znanstvenoistraživačke djelatnosti, *Dobrobit djece u kontekstu obitelji*, uključuje kompleksne istraživačke metode i različite izvore podataka (djecu, roditelje i učitelje) za ispitivanje doprinosa različitih obilježja obiteljskog konteksta, roditeljskog ponašanja i dječjeg korištenja digitalne tehnologije u predviđanju dječje dobro-

biti. Praćenje promjena u različitim domaćima subjektivne dobrobiti djece u srednjem djetinjstvu i na prijelazu u adolescenciju omogućiti će nove spoznaje o odrednicama pozitivnog razvoja djece u tom osjetljivom razvojnom razdoblju.

Novo longitudinalno istraživanje *stresa adolescenata* Hrvatske zaklade za znanost ima cilj istražiti odnos stresa i mentalnog zdravlja kao i mogućih mehanizama koji moderiraju njihov odnos, kao što su

Novija istraživanja također su potvrdila pozitivne učinke tzv. demokratskog stila roditeljstva i bliskih odnosa s prijateljima na zadovoljstvo životom, samopouzdanje, sreću, nadu i optimizam adolescenata.

ličnost, prijašnja traumatična iskustva i obiteljska situacija. Uz to, provjerit će se odnos fizioloških pokazatelja stresa i psihičkih problema kao provjera postojeće teorije o vezi stresa i psihopatologije.

Novi projekt u okviru Erasmus+ programa usmjeren je na *mentalno zdravlje djece* za vrijeme i nakon hitnih zdravstvenih stanja, kao što je aktualna pandemija COVID-19. Cilj je identificirati potrebe djece i mladih kao i dati preporuke za nastavnike i edukatore kako bi se pridonijelo dobrobiti djece i mladih u vrijeme značajnih društvenih promjena.

Metodološki doprinosi i primjena rezultata istraživanja

Tijekom rada na projektima u području istraživanja obitelji, djece i mladih razvijeni su novi ili prilagođeni strani psihologički mjerni instrumenti za istraživanja s djecom različite dobi, s roditeljima, odgojiteljima i učiteljima. Istraživanja u ovom tematskom području provodila su se uz visoke metodološke kriterije, a s vremenom su uključivala kompleksnije istraživačke

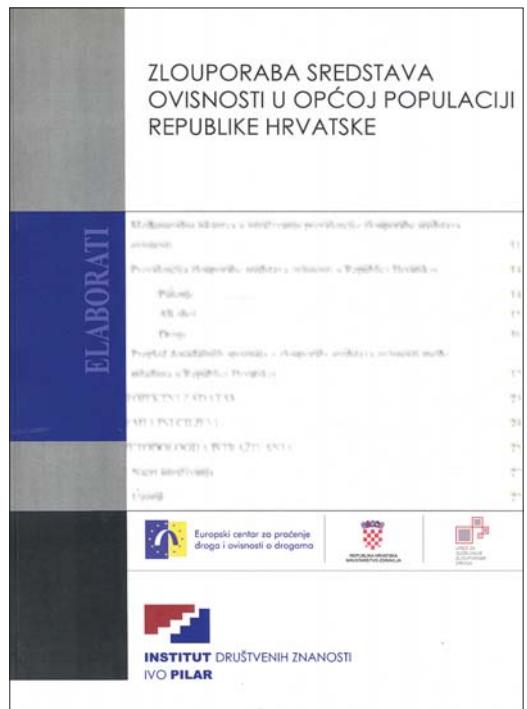
nacrte te provedbu longitudinalnih istraživanja. Znatan broj znanstvenih radova ostvario je visoku međunarodnu prepozнатljivost, a metodološka izvrsnost istraživača u ovome području potvrdila se i vođenjem dionica međunarodnih projekata finansiranih iz sredstava europskih fondova.

U više navrata istraživači u ovom tematskom području vodili su primjenjena

Sudjelovanjem u raznim stručnim tijelima i povjerenstvima Vlade RH znanstvenici Instituta Pilar razradili su preporuke temeljene na rezultatima svojih istraživanja za izradu nacionalne obiteljske politike, nacionalnih programa suzbijanja zloupotrebe droga i suzbijanja trgovanja ljudima, kao i nacionalnih programa djelovanja za mlade.

istraživanja koja su financirale međunarodne organizacije i nevladine organizacije radi unapređenja mjera socijalne politike koje se odnose na obitelj, djecu i mlade, poput poboljšanja skrbi u udomiteljskim obiteljima i situacijskih analiza stanja djece u Republici Hrvatskoj. Znanstvenici Instituta vodili su i prva istraživanja kod nas o raširenosti i uzrocima novih oblika kriminala, poput trgovanja djecom, ženama i mladima. Sudjelovanjem u raznim stručnim tijelima i povjerenstvima Vlade Republike Hrvatske znanstvenici Instituta Pilar

razradili su preporuke temeljene na rezultatima svojih istraživanja za izradu nacionalne obiteljske politike, nacionalnih programa suzbijanja zloupotrebe droga i suzbijanja trgovanja ljudima, kao i nacionalnih programa djelovanja za mlade. Izradom prijedloga za djelovanje i javnim nastupima ukazivali su na najvažnije probleme mlađih skupina stanovništva i njihovo

vih obitelji te poticali rasprave o važnosti pristupa djeci i mladima koji će se temeljiti na njihovim pozitivnim razvojnim potencijalima. ♦

OBRAZOVANJE

— Josip BURUŠIĆ

Znanstvena djelatnost Instituta u području obrazovanja strateška je usmjerenost prisutna od njegova početka do danas te je značajan broj znanstvenika i istraživača Instituta koji su dali prinos istraživanjima obrazovanja. U početku taj je doprinos redovito bio kroz sa-gledavanje nekih širih i sveobuhvatnijih istraživačkih tema, unutar kojih su se pojavljivala i istraživačka pitanja povezana s obrazovanjem, što je kasnije preraslo u tematsku i metodološku specijaliziranost skupine institutskih znanstvenika upravo za područje i teme obrazovanja. Institutska obrazovna istraživanja i istraživačka skupina tijekom vremena stekli su priličnu razinu prepoznatljivosti, te je Institut Pilar danas nacionalna istraživačka ustanova izgrađenog ugleda, prepoznatljivosti i osvijedočene razine kvalitete u organiziranju i provedbi obrazovnih istraživanja.

Potvrđeno je to i važnim formalnim odlukama. Institut Pilar jedini je znanstveni institut u području društvenih znanosti u Republici Hrvatskoj koji je ustanova-članica nekog znanstvenog centra izvrsnosti. Danas su tako Institut Pilar i njegovi znanstvenici specijalizirani za istraživanje obrazovanja članovi proglašenog Znanstvenog centra izvrsnosti za školsku efektivnost i školski menadžment, gdje obavljaju istraživačke i rukovodeće dužnosti. Taj je status stečen nakon provedenog formalnog međunarodnog vrednovanja. Institut i njegovi znanstvenici znanstvenim istraživanjima vezanim uz obrazovanje, kao i

mogućom primjenom istraživačkih sponzora, pomicu granice istraživanja, znanja i društva općenito, te povećavaju i unapređuju međunarodnu vidljivost i prepozнатljivost hrvatske znanstvene zajednice te pridonose razvoju gospodarstva i hrvatskoga društva u cjelini.

Znanstvenici Instituta dosadašnjim znanstvenim djelovanjem dali su prinos objašnjenju i razumijevanju brojnih tema povezanih s obrazovanjem. Činili su to kroz znanstveno najzahtjevnije i kompetitivnije oblike znanstvene djelatnosti, kao što su međunarodno vrednovani, recenzirani i financirani znanstveni projekti, ili kroz selektivne znanstvene i uspostavne istraživačke projekte Hrvatske zaslade za znanost. Uz tematski usmjerenu istraživačku aktivnost unutar Znanstvenog centra izvrsnosti, primjeri su to znanstvene djelatnosti na najprestižnijoj razini. Posljedično, obrazovna istraživanja predstavljala su istraživački kontekst za objavljanje brojnih kvalitetnih publikacija, redovito u međunarodnim časopisima značajnog faktora odjeka, kao što su bila i temelj suradnji s uglednim međunarodnim znanstvenicima i ustanovama. Kroz projekte u području obrazovanja, broj međunarodnih i međuinsticacialnih suradnji koje je Institut ostvario iskazuje se u desetcima njih. Vrijedno je istaknuti kako je kroza znanstvene projekte u području obrazovanja ostvarivana istraživačka suradnja i s nekim od danas najvećih znanstvenih imena u svijetu.

Uz jasnu usmjerenost na prestižne znanstvene projekte i istraživanja, u strateškom području obrazovanja ostvareni su i drugi zapaženi oblici znanstvene djelatnosti. Osmisljen je i izrađen velik broj obrazovnih studija, radnih i projektnih izvješća, pruženo je više ekspertrijskih analiza i usluga, empirijski je i evaluacijski analizirano dosta prijedloga za poboljšanje obrazovne politike. Posebno obilježje dosadašnjih obrazovnih istraživanja moguće je prepoznati i kroz opsežnu i kvalitetnu suradnju sa školama. Znanstvenici Instituta Pilar kroz proteklo razdoblje izravno su surađivali s gotovo tisuću škola u Republici Hrvatskoj, kao i s brojnim predškolskim i visokoškolskim ustanovama. Osmislili su i proveli istraživanja koja su obuhvaćala sve redovite škole u Republici Hrvatskoj, koja su sadržavala testiranja i ispitivanja populacija učenika, istraživanja temeljena na podatcima stotina tisuća učenika, ali i istraživanja koja su se temeljila na sudjelovanju svih fakulteta i visokoškolskih ustanova u Republici Hrvatskoj. Kao sastavna djelatnost znanstvenih aktivnosti, do sada su znanstvenici Instituta održali više stotina radionica i javnih predavanja, usmjerenih na prijenos znanja i usavršavanje učitelja, nastavnika, stručnih suradnika, kao i ravnatelja škola. Istraživački su to pothvati i institucijski kapital koji uz Institut Pilar imaju rijetke znanstvene ustanove u Republici Hrvatskoj.

Broj dosadašnjih, pojedinačnih znanstvenih aktivnosti u području obrazovanja, odnosno istraživanja povezanih s obrazovanjem, prelazi nekoliko desetaka. Riječ je o opsegom raznolikim istraživanjima, financiranim iz različitih izvora, koje je nakon analize po višestrukim kriterijima (tematskom, ciljnim skupinama, korištenoj metodologiji, svrsi i slično) moguće razvrstati u četiri šira područja znanstvene djelatnosti Instituta u području obrazovanja.

Prvo područje obilježeno je zajedničkom temom koja se odnosi na aktivnosti koje su povezane i/ili imaju utjecaj na *modeliranje, odnosno na empirijskim činjenicama utemeljeno osmišljavanje i vrednovanje obrazovnih politika*. Druga je zajednička tema vezana uz pitanja *osiguranje kvalitete, vrednovanje uspješnosti i djelotvornosti obrazovnog sustava, sastavnica obrazovnog sustava ili obrazovnih intervencija*. Na ove dvije, u priličnoj mjeri povezane i isprepletene zajedničke teme, otpada zamjetan broj dosadašnjih znanstvenih aktivnosti. Dodatno, pojedinačni, konkretni istraživački projekti koji su do sada realizirani, redovito su bili usmjereni na obje zajedničke teme.

Institut Pilar značajan je dosadašnji istraživački angažman imao glede *pitanja promjene obrazovnih, kurikularnih i metodičkih paradigmi u hrvatskome školstvu*. Prvu takvu prigodu predstavljaо je kompleksan skup aktivnosti osmislijan i proveden na nacionalnoj razini, koji je u stručnoj i općoj javnosti poznat pod imenom uvođenja Hrvatskoga nacionalnog obrazovnog standarda (HNOS). U tom nacionalnom projektu istraživači Instituta, tada još uvijek većina njih primarno i dominantno posjedujući izražena metodološka znanja u području teorije mjerjenja, ali bez jasnije specijalizacije u samom području obrazovnih istraživanja, obavili su vrlo značajan istraživački posao s vidljivim odjekom. U suradnji s brojnom mrežom znanstvenika i stručnjaka izvan Instituta, primarno specijaliziranih u području obrazovanja, pružili su *empirijske osnove za donošenje nacionalno važnih odluka u području obrazovanja*. Kasnije će se pokazati kako je taj angažman istraživača mogao i trebao poslužiti i kao modelski primjer kako bi trebalo pristupiti modeliranju i oblikovanju javnih politika u području obrazovanja koje se temelji na empirijskim činjenicama. Istraživački angažman znanstvenikâ Instituta Pilar na ovome

projektu posljedično je pridonio i većoj pozornosti znanstvene, obrazovne, školske, ali i sveopće javnosti na djelovanje Instituta Pilar i njegove istraživačke mogućnosti.

Sljedeći važan, sveobuhvatan angažman odnosio se na istraživački rad znanstvenika Instituta vezan uz razmatranje *teorijski utemeljenih modela, operacionализацију i sagledavanje scenarija produljenja obveznog obrazovanja u Republici Hrvatskoj*. Istraživački tim Instituta, u suradnji s istraživačima iz znanstvenih ustanova specijaliziranih za administrativne i finansijske aspekte pojedinih javnih politika, sagledao je brojne modele, scenarije i aspekte potencijalne nacionalne odluke da se vremenska obvezatnost obrazovanja u Republici Hrvatskoj produži s osam na više godina obrazovanja. Kompleksan, metodološki i izvedbeno iznimno zahtjevan projekt rezultirao je brojnim — na činjenicama izvedenim — zaključcima te nizom preporuka i potrebnih mjera. Uza značajni prinos znanstvenom razmatranju pitanja optimalnog modela organizacije obrazovnog sustava, ishodi su nažalost ostali bez većeg odjeka u konkretnim politikama koje su uslijedile. Ponovit će se to i nekoliko puta kasnije, kada se kvaliteta istraživačkog angažmana u području obrazovanja, koja je po svim aspektima bila međunarodno usporediva, relevantna i uskladjena s najboljim istraživačkim praksama u obrazovnim istraživanjima u svijetu, nije posljedično odrazila kroz kvalitetu donošenja javnih obrazovnih politika.

Znanstvenici Instituta dali su važan prinos i u području istraživanja *politika visokoga obrazovanja*. Svojim istraživanjima sudjelovali su u — po nizu obilježja — povijesnim trenutcima za usmjerivanje nacionalnih politika. Tematska istraživanja u ovome području započela su znanstvenim projektom, kojemu je u središtu bilo pitanje društvenog vrednovanja znanosti, obrazovanja i tehnologije. U sljede-

ćem koraku znanstvenici Instituta dobili su prigodu — na temelju prijašnjeg istraživačkog angažmana — osmisli i provesti inicijalno (pilot) vanjsko vrednovanje svih visokoškolskih ustanova. Predstavljaljalo je to prvo istraživačko iskustvo i praksi vanjskoga vrednovanja ustanova visokoga obrazovanja u Republici Hrvatskoj.

U uvjetima loše dostupnosti nužnih podataka za analize, slabo strukturiranih i vođenih upisnika/baza relevantnih podataka te u akademskim okolnostima priličnog nepoznavanja sustava osiguranja kvalitete u sustavu visokoga obrazovanja, a dijelom i otpora prema bilo kakvim potkušajima provedbe vanjskog vrednovanja, znanstvenici Instituta osmislili su

Istraživanja Instituta Pilar u području obrazovanja značajno su pridonijela jačanju svijesti o tome da učenici niže i više obrazovanih roditelja nemaju iste obrazovne ishode u obveznom obrazovanju

U okviru sveobuhvatnog sagledavanja školskih postignuća učenika osnovnih škola te razmatranju odrednica uspješnosti učenika, znanstvenici Instituta su u nekoliko istraživačkih projekata jasno empirijski pokazali kako su učenici koji dolaze iz niže obrazovanih obitelji u hrvatskim osnovnim školama slabije uspješni u odnosu na učenike iz više obrazovanih obitelji. Taj se ishod potvrdio neovisno o načinu iskazivanja postignuća odnosno i kada je riječ o uspjehu mjerrenom školskim ocjenama i kada je riječ o rezultatima koji pokazuju školski uspjeh na standardiziranim testovima znanja iz školskih predmeta. Ova se spoznaja potvrdila u slučaju svih školskih predmeta, a posebice su dramatične razlike u uspješnosti u stranim jezicima. Kroz nekoliko zapaženih publikacija te jasnim komuniciranjem tih spoznaja u javnom prostoru, svojim istraživačkim radom su pridonijeli jačanju svijesti u hrvatskom društvu kako postoji snažan upliv roditelja, roditeljskih poнаšanja i obiteljskog okruženja na školske uspjehe, koji u slučaju značajnog broja učenika koji dolaze iz obrazovno, društveno i ekonomski lošijih obiteljskih okruženja, može biti i jest prepreka za aktivno i kvalitetnije sudjelovanje u svim obrazovnim razinama. Ove istraživačke spoznaje predstavljale su temelj za najavljenе obrazovne reforme i programe koji idu u smjeru aktivnije uloge škole, posebice u slučaju djece nižeg socioekonomskog statusa.

koncepcionalni model te empirijski proveli pilot-vrednovanje. Aktivnosti vanjskoga vrednovanja provedene su uz organizacijsku i finansijsku potporu Ministarstva znanosti. Vrijedno je istaknuti kako su koncepcionalno osmišljene prije postojanja današnjih agencija nadležnih za sustav osiguranja kvalitete. U središtu im je bila jasna koncepcionalna operacionalizacija postojećih znanstvenih modela i praksi u svijetu — jedini mogući istraživački put u situaciji nepostojanja sličnih istraživanja u Hrvatskoj, što će kao obilježje pristupa u istraživanjima obrazovanja biti dominirajući pristup i u svim drugim obrazovnim istraživačkim projektima Instituta Pilar.

Osim vrednovanja i sagledavanja kvalitete rada tercijarne razine obrazovanja, znanstvenici Instituta imat će još *zapaženiju ulogu u inicijalnim i pionirskim aktivnostima vrednovanja osnovnoškolske i srednjoškolske razine obrazovnog sustava u Republici Hrvatskoj*. Uvođenje vanjskog vrednovanja u obrazovni sustav Republike Hrvatske (popularno i kolokvijalno nazvanog »matura« odnosno »mala matura«) predstavljalo je iznimski i jedinstven događaj. Njime se hrvatski obrazovni su-

stav u ovome aspektu nastojao približiti praksama obrazovnih sustava razvijenih zemalja. Uvođenje vanjskog vrednovanja kao mehanizma osiguranja obrazovne kvalitete, podizanja obrazovne učinkovitosti na željenu razinu te razmatranja brojnih odrednica pravednosti u obrazovanju, bilo je iznimno i društveno posebno važno pitanje. Nositelji obrazovnih politika, u nedostatku potrebnog institucionalnog znanja unutar samih struktura obrazovnog sustava, i u ovoj situaciji mogli su se samo osloniti na ekspertna znanja i istraživačke mogućnosti znanstvenikâ. Znanstvenici Instituta Pilar imali su u svim tim procesima i istraživačkim aktivnostima neke od ključnih uloga, kao što je ona važnog nositelja brojnih aktivnosti povezanih s početkom i razvijanjem sustava vanjskoga vrednovanja obrazovanja u Republici Hrvatskoj.

Kroz veći broj godina Institut i njegovi znanstvenici sudjelovali su u osmišljavanju, sagledavanju izazova, pružanju rješenja, testiranju modela te provedbi neposrednih istraživačkih aktivnosti. Dio je aktivnosti obavljen i prije službenog formiranja današnjeg Nacionalnog centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja, kao što je dio aktivnosti ostvaren nakon njegova osnivanja, kao dio plana transfera znanja koje je Institut posjedovao a radi jačanja kapaciteta Centra. Kada je riječ o empirijskim istraživanjima, u osnovnoškolskom sustavu, u pet uzastopnih školskih godina, od 2006. do 2010., gledi vanjskoga vrednovanja obavljene brojne aktivnosti. Osmišljen je i testiran model vanjskoga vrednovanja, sagledana je i testirana organizacijska spremnost i kapacitet škola za provedbu jednog resursima kompleksnog pothvata kao što je vanjsko vrednovanje te su, uza sve to, prikupljene i brojne informacije o funkciranju samog osnovnoškolskog sustava.

Vanjsko vrednovanje osnovnih škola kao istraživačka aktivnost u strateškom

Istraživanja Instituta Pilar u području obrazovanja empirijski su ukazala kako su djeca koja kasnije kreću u školu te djevojčice sustavno uspješniji u školama

Razmatrajući postignuća učenika različitih osobnih, obiteljskih i društvenih obilježja ishodi istraživačkih projekata Instituta Pilar su jasno pokazali kako su u hrvatskom obrazovnom sustavu učenice sustavno uspješnije u svim školskim predmetima od učenika. To posebice dolazi do izražaja kada je riječ o školskom ocjenjivanju. Također, Pilarova su istraživanja pokazala kako je dob polaska u školu vrlo značajno pitanje u pogledu kasnije uspješnosti učenika. Učenici koji su kasnije pošli u osnovnu školu uspješniji su od učenika koji u ranijoj dobi ulaze u sustav obrazovanja. Načinjene obrazovne promjene koje idu u smjeru produljenja trajanja školskoga dana učenika u školi te ranijeg obuhvata djece za upis u osnovnu školu, uzele su u obzir i ove spoznaje u smjeru da se sagledaju koji su to mogući načini da se učenici različite kronološke dobi što više ujednače u vještinama bitnim za uspješno kasnije školovanje.

prioritetu *obrazovanje* rezultiralo je nizom vrijednih spoznaja, koje su pretočene u seriju znanstvenih radova objavljenih o ovoj temi. Time je Institut jasno *pridonio povećanju ukupne količine znanja o funkciranju osnovnoškolskog sustava u Republici Hrvatskoj, funkciranju i kvaliteti pojedinih sastavnica osnovnoškolskog sustava, kao što se povećalo razumijevanje niza odrednica rada i uspješnosti osnovnih škola*. Institutu Pilar su znanstvene aktivnosti vezane uz vanjsko vrednovanje priskrbile dodatnu prepoznatljivost u području istraživanja obrazovanja te posebice prepoznatljivost u sustavu osnovnoškolskoga odgoja i obrazovanja. Posredno se upravo tim istraživačkim aktivnostima vezanima uz vanjsko vrednovanje povećao i utjecaj na kreiranje obrazovne politike te promoviranje načela na činjenicama utemeljenih politika. Institut Pilar se upravo kroz projekte vanjskoga vrednovanja prometnuo na nacionalnoj razini u mjesto *najvećeg znanja o funkciranju osnovnih škola*, ali i predstavio kao istraživačka ustanova koja je u predlaganju obrazovnih politika sposobna koristiti specijalizirana i visokosofisticirana znanja povezana s vrednovanjem.

Treća se institutska tematska cjelina aktivnosti unutar strateškog prioriteta obrazovanja odnosi na *empirijsko sagledavanje kompleksnih međuodnosa obrazovanja i tržišta rada te istraživanje razvoja i strukturiranja profesionalnih interesa, zanimanja i karijera*. U recentno vrijeme Institut je kroz svoje projekte i angažman dobio ulogu *sukreatora* svih, na znanstvenim osnovama utemeljenih, aktivnosti koje se odnose na *usklađivanje, modernizaciju i harmonizaciju kvalifikacijskog sustava u Republici Hrvatskoj*, u pogledu sastavnice HKO-a koja se odnosi na zanimanje. Znanstvene i stručne aktivnosti Instituta smještene su u širi kontekst Hrvatskoga kvalifikacijskog okvira, strateškog zakonskog okvira na nacionalnoj razini,

kojim se propisuju aktivnosti vezane uz nacionalnu klasifikaciju zanimanja, ustrojavanje i vođenje registra zanimanja, analiziranje ponuda i potražnje na tržištu rada vezano uz pojedine skupine zanimanja, pojedinačna zanimanja, kao i sagledavanje ponude i potražnje za pojedinim skupinama vještina i znanja u kontekstu dinamike tržišta rada. Institutski angaž-

Institutski projekt u području istraživanja STEM darovitih nagrađen je priznanjem kao najbolji EU projekt u RH u području znanosti i inovacija

Budi STEMpatičan! jedan je od istraživačkih projekata koje je proveo Institut Pilar i koji je financiran od strane Europskog socijalnog fonda, a proveden je u suradnji s Virovitičko-podravskom županijom. Projekt je usmjeren na operacionalizaciju modela prepoznavanja i identifikacije učenika koji su daroviti i talentirani za STEM područje. Osim toga, unutar projekta su razrađene metode i načini školskog i nastavnog rada sa STEM darovitim učenicima, te su pružene smjernice za profesionalno usmjeravanje takvih učenika unutar osnovnoškolskog sustava. Ovaj je istraživački projekt Instituta u 2020. godini u konkurenciji više od dvadeset drugih projekata proglašen za najbolji EU financirani projekt u Republici Hrvatskoj te je proglašen pobednikom u kategoriji »Doprinos znanosti i inovacijama«.

man odvija se kroz projektne ugovore, s ulogom središnje znanstvene ustanove koja je uključena u ovaj proces na nacionalnoj razini.

Institut je eksperternim i stručnim znanjima uključenih znanstvenika i istraživača osmislio nacionalnu metodologiju izrade opisa svih zanimanja u Republici Hrvatskoj u terminima ključnih poslova koje pojedino zanimanje obavlja, kao i u kategorijama znanja i vještina odnosno pripadajućih skupova kompetencija kojima je moguće opisati svaku pojedinačno zanimanje. Ovim je projektnim angažmanom Institut pružio vidljiv i značajan *doprinos harmoniziranju hrvatskoga obrazovnog sustava s trendovima i potrebama tržišta rada*, osnažio suradnju s gotovo svim us-

tanovama u području obrazovanja, obrtništva i gospodarstva, te je povećao svoju prepoznatljivost kao znanstvene ustanove posvećene području obrazovanja.

U ovoj tematskoj istraživačkoj cjelini koja se odnosi na obrazovanje, Institut je ostvario i nekoliko značajnih postignuća vezanih uza sagledavanje procesa *formiranja profesionalnih interesa učenika*, u

Institut je pokrenuo nacionalne aktivnosti u izradi standarda zanimanja i povezivanju obrazovanja i tržišta rada

Hrvatski kvalifikacijski okvir predstavlja vrlo značajan i nacionalno važan okvir kojim se uređuje sustav kvalifikacija, te povezuje sustav obrazovanja sa sustavom tržišta rada, zanimanja, znanja i vještina potrebnih u gospodarskom, društvenom i inovacijskom kontekstu. Znanstvenici Instituta su kroz projekt koji je financiran iz Europskoga socijalnog fonda svojim znanjima i angažmanom pridonijeli aktivnostima uspješne realizacije ovoga važnoga nacionalnog programa. Sagledali su na znanstvenim i ekspertnim osnovama sve ranije poduzete aktivnosti, evaluirali su postignuto te su konceptualno osmislili novu Metodologiju za izradu standarda zanimanja, službeni nacionalni dokument, te prateće smjernice kao što su pridonijeli osposobljavanju brojnih aktera uključenih u aktivnosti izradivanja standarda zanimanja i povezivanju tržišta rada i obrazovanja.

kasnijoj dječjoj i mlađoj adolescentskoj dobi. Razmatrajući na koji način se odvija dinamika u prepoznavanju i strukturiranju interesa za pojedina zanimanja kod djece i adolescenata kroz razdoblje formalnoga primarnog i sekundarnog obrazovanja, znanstvenici Instituta dali su prinos ovom važnom istraživačkom području. Na teorijski utemeljenim modelima, testirajući i provjeravajući snagu utjecaja pojedinih skupina i/ili pojedinačnih obilježja na interes za zanimanja u toj dobi, istraživači Instituta pružili su vrijedne spoznaje. Istraživači Instituta, uz razmatranje odrednice kao i procesa formiranja interesa za brojnim skupinama zanimanja, specifično su se bavili i samo područjem STEM-a, provodeći tako u okviru znanstvene dje-

latnosti Instituta prvi znanstveno recenziran projekt u Hrvatskoj koji je tematski bio usmjeren na STEM kao znanstveno prioritetno područje.

Četvrta se tema odnosi na empirijsko razmatranje niza psihosocijalnih, obiteljskih i drugih odrednica obrazovnih ishoda, procesa i fenomena u obrazovanju i povezanih s obrazovanjem. Uz tri izložene, prilično zaokružene tematske cjeline u okviru istraživačkih nastojanja Instituta, u području strateškog prioriteta vezanog uz obrazovanje moguće je prepoznati i niz pojedinačnih projekata i aktivnosti kojima su bile obuhvaćene specifične obrazovne teme. Ova su istraživanja bila osobito zaštitljena u prvim godinama djelovanja Instituta, kada još uvijek nisu bila vidljivo kristalizirana ukupna strateška područja znanstvene djelatnosti Instituta. Istraživači Instituta u svojim su se istraživanjima bavili temama kao što su psihosocijalna klima u školama, školsko okruženje, odrednice vršnjačkih socijalnih odnosa, roditeljske odrednice školskih postignuća učenikâ, učenička ponašanja povezana sa zdravlјem, kognitivna, intelektualna i socijalna spremnost za školu, a u novije su se vrijeme istraživači bavili temama kao što su korištenje novih ICT-tehnologija u školi, novim oblicima digitalnih tehnologija, utjecajem digitalnih tehnologija na učenička ponašanja i školske ishode, organizacijom i provedbom izvanškolskih programa u STEM području, darovitošću učenika u STEM području, metodama nastavnog rada s darovitim i talentiranim učenicima. Najrecentnije istraživačke aktivnosti u ovome području odnose se na mogućnosti promjena paradigmi obrazovanja nastavnikâ kroz konceptualizaciju suvremenih modula osposobljavanja i usavršavanja nastavnika u STEM području.

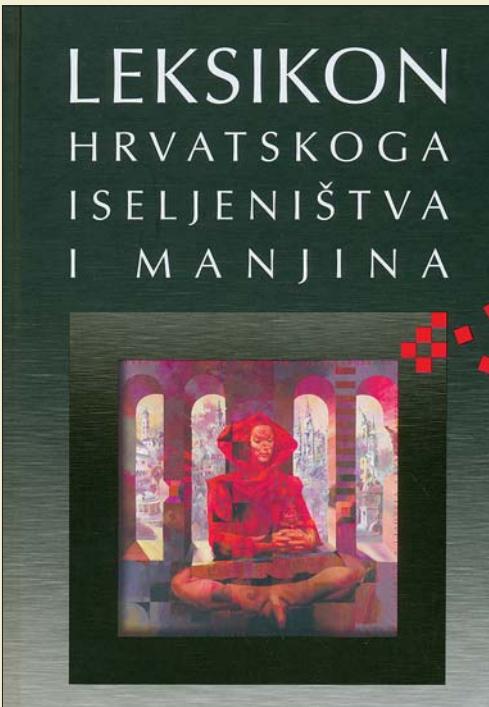
Dosadašnju djelatnost Instituta u području obrazovanja, uz predstavljanje preko tematskih područja bavljenja, potrebno je, cjevitosti radi, prikazati i preko domi-

nirajuće paradigmе organizacije istraživačkih projekata i metodoloških pristupa, kojima je Institut izgradio svoju prepoznatljivost i ugled.

U strateškom području obrazovanja, neovisno o kojem je tematskom području riječ, institutska istraživanja redovito su empirijska, većinom kvantitativna istraživanja, koja se temelje na uporabi sofistiranih i naprednih metoda prikupljanja podataka i obrade prikupljenih podataka. Znanstvenici Instituta u planiranju i provedbi istraživanja oslanjaju se na vlastitu sposobljenost za korištenje visokosofistiranih i naprednih metodoloških znanja. Projekti koje su proveli imaju također solidnu teorijsku i konstruktnu utemeljenost, te su u pogledu operacionalizacija međunarodno usporedivi, na tragu najboljih praksi u srodnim obrazovnim istraživanjima koje je moguće pronaći u tematskoj literaturi u istraživanome području. Odgajajući i održavajući takav pristup

projektima i istraživanjima, istraživači Instituta često su provedenim projektima bili *inicijatori i kreatori promjena u dotadašnjim prevladavajućim paradigmama u istraživanjima nacionalnog obrazovanja*. Vlastitim angažmanom i sudjelovanjem često su i pomagali profesionalnom razvoju i usvajanju istraživačkih kompetencija pojedinih aktera u području obrazovanja. Uvođenje vanjskoga vrednovanja u osnovne i srednje škole u Hrvatskoj tu je samo jedan od primjera.

Drugo važno obilježje istraživačkih projekata Instituta Pilar u području obrazovanja vezuje se uz njihovu *sveobuhvatnost i kompleksnost*. Pojedine istraživačke aktivnosti uključivale su prikupljanje podataka, kao i testiranje populacija učenika. Kroz projekte promjene nacionalne politike kurikula (npr. HNOS), projekte osmišljavanja i testiranja modela produljenja obveznog obrazovanja u Republici Hrvat-

Leksikon hrvatskoga iseljeništva i manjina, sveobuhvatno leksikografsko djelo na 1096 stranica s 3464 natuknice, donosi jedinstven opis fenomena hrvatskih migracija u razdoblju od novoga vijeka sve do suvremene mobilnosti s posebnim naglaskom na migracije u 19. i 20. stoljeću. Izdan je u sunakladništvu s Hrvatskom maticom iseljenika.

Još nekoliko naslova izdanja u kojima se obraduje tema iseljeništva...

Rekli su o Leksikonu:

Leksikon hrvatskoga iseljeništva i manjina je svjedočanstvo o hrvatskim postignućima od Sjevernog do Južnoga pola. Posrijedi je pravo leksikografsko blago nacionalnoga tipa u kojem je pozornost uredništva pridana isključivo građi relevantnoj za hrvatski nacionalni korpus i kulturu izvan domovine.

Mijo Marić
ravnatelj Hrvatske matice iseljenika

Iseljenici su višestruko obilježili vlastite obitelji, zavičajne sredine svojih rodova i njihovu planetarnu razgranatost, hrvatsko društvo i državu, kao i nacionalnu historiografiju. Leksikon je izvor provjerenih informacija o povijesti naših ljudi u pokretu, njegovi nakladnici nastojali su doprijeti do većine pojedinaca i skupina koji su na različite načine gradili hrvatsku dionicu moderne kulture susreta na globalnoj razini.

Željko Holjevac
ravnatelj Instituta Pilar

Posrijedi je referentno djelo koje će zadiviti leksikografskim blagom sažetim iz grade relevantne za hrvatski nacionalni korpus i kulturu izvan domovine, uključujući pokrete, organizacije, događaje i lude iz 45 zemalja svijeta.

Vladimir P. Goss, recenzent

Uvršteni sadržaj Leksikona izdvojen iz elektroničke baze do sada prikupljene šire grade, osnažit će nepristranu vidljivost hrvatske dionice u ljudskome znanju na hrvatskome jeziku, donoseći nedostajuće mnoštvo fascinantnih činjenica o stvaralaštvu hrvatske dijaspore u 45 zemalja svijeta na šest kontinenata.

Dinko Šokčević, recenzent

STANOVNIŠTVO, NASELJA I MOBILNOST

— Nenad POKOS i Geran-Marko MILETIĆ

Nakon ulaska u posttranzicijsko razdoblje demografskoga razvoja u drugoj polovini 1980-ih, usporedno s demokratskim promjenama, u Hrvatskoj je došlo do dalnjeg pogoršanja svih otprije sve nepovoljnijih demografskih trendova, struktura, odnosa i procesa. Od dotadašnjega niskog prirodnoga prirasta, prvi put nakon Drugoga svjetskog rata, 1991. godine zabilježen je prirodni pad, ionako nepovoljna bilanca vanjske migracije još je više produbljena, dobna struktura dodatno erodirana, a prostorno-regionalna i urbano-ruralna populacijska polarizacija postaje sve izraženija, s izrazito negativnim dugoročnim učincima na društveno-gospodarski razvoj i napredak samostalne, suverene i neovisne Republike Hrvatske. Na to se nadovezala i srpska oružana agresija te Domovinski rat, čije se brojne i teške demografske posljedice u domeni izravnih i migracijskih ratnih gubitaka nameću kao značajan, a umnogome i prevladavajući čimbenik suvremenih tendencija u kretanju i razvoju stanovništva naše zemlje. Nepovoljna demografska problematika prepoznata je kao iznimno važno područje znanstvenoga interesa od samog osnutka Instituta, pa je jedan od prvih projekata odobren (1992.) od nadležnoga ministarstva bio posvećen upravo demografskom razvoju i populacijskoj politici Republike Hrvatske, u sklopu kojega nastaje općenito prvi znanstveni rad o demografskim uzrocima i posljedicama rata protiv Hrvatske.

činiteljima demografskih promjena, nalaže prilično jake prisilne migracije, pojmovno i fenomenološki definirane kao progonstvo i izbjeglištvo. Znanstvenici Instituta u suradnji s vanjskim suradnicima priredili su brojne znanstvene rade i publikacije u kojima su pitanje *prisilnih ratnih migracija* promatrali ne samo u demografskom nego i u širem društvenom, političkom, ekonomskom i kulturno-identitetskom kontekstu, nastojeći pritom istražiti mogućnosti i spremnost prognanička na povratak u njihova prijeratna prebivališta.

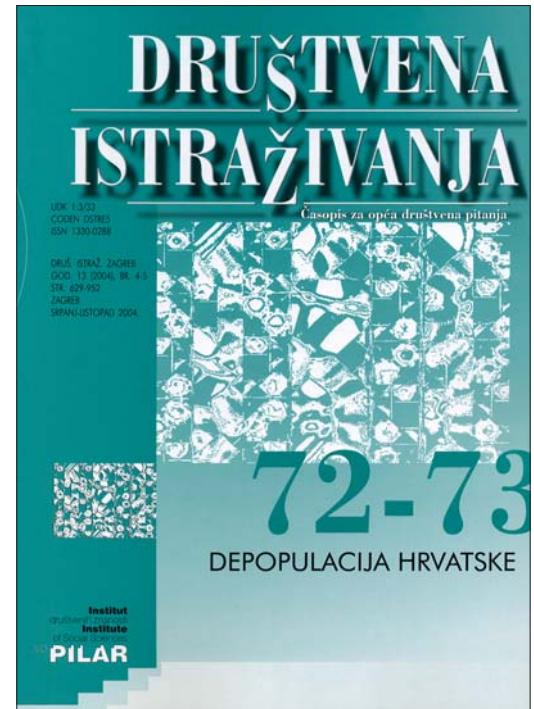
Budući da je prvi poslijeratni popis stanovništva obavljen tek 2001. godine, od

osobite je važnosti za Institut bilo okupljanje skupine demografa koja je 1998. godine, za potrebe Državnoga zavoda za statistiku RH, izradila kompleksnu studiju o demografskim promjenama u Hrvatskoj (u cjelini kao i na razini županija) između popisa 1991. i 30. lipnja 1998. godine, i to korištenjem metodologije koja će se primijeniti u popisu stanovništva 2001. godine. Studija je pretočena u više znanstvenih radova objavljenih u tematskom broju časopisa *Društvena istraživanja* 1999. godine.

Demografska istraživanja koja je Institut Pilar provodio u 1990-im godinama i na temelju kojih je bilo vidljivo da su *demografski ratni gubitci u Domovinskom ratu* nedovoljno istražena, a po dalekosežnim učincima izrazito kompleksna i nepo-

Demografska istraživanja koja je Institut Pilar provodio u 1990-im godinama i na temelju kojih je bilo vidljivo da su demografski ratni gubitci u Domovinskom ratu nedovoljno istražena, a po dalekosežnim učincima izrazito kompleksna i nepovoljna odrednica demografskih promjena, potaknula su značajnu projektu, istraživačku i znanstvenu produkciju.

voljna odrednica demografskih promjena, potaknula su značajnu projektu, istraživačku i znanstvenu produkciju, koja se najviše očitovala u provedbi projekta *Demografski gubitci i posljedice Domovinskog rata* (2002.—2006.), iz programa trajne znanstvenoistraživačke djelatnosti Instituta, u okviru kojega je prvi put procijenjena i kasnije vrlo često citirana bilanca ukupnih i parcijalnih demografskih gubitaka, te je vrednovan njihov vrlo nepovoljan utjecaj na mnoge sastavnice kretanja i razvoja stanovništva Hrvatske, osobito na pojavu i produbljenje prirodne i ukupne depopulacije. Naime, ratni demografski gubitci Hrvatske tijekom Domovinskoga

rata nametnuli su se kao značajan čimbenik suvremenih tendencija u razvoju stanovništva, poglavito u kontekstu promjene predznaka demografske bilance.

Početkom 21. stoljeća Hrvatska ulazi u krug europskih zemalja s najnepovoljnijim demografskim procesima, trendovima, odnosima i strukturama. Razlozi su takva stanja dugogodišnji negativni trenodi demografskog razvoja, a koji su postali bitan remetilački čimbenik stabilnog i prirodnog populacijskog, ali i društveno-gospodarskog razvoja Hrvatske. Upravo su uzroci i posljedice suvremenih demografskih kretanja u Hrvatskoj bili predmetom znanstveno-stručnog skupa »Demografski razvoj, stanje i perspektive Republike Hrvatske« održanog 2003. godine u sklopu *Annales Pilar*. Skup je bio interdisciplinaran i multidisciplinaran, jer se problematici razvoja stanovništva Hrvatske prišlo s demografskog, ali i ekonomskog, sociološkog, religijskog i povijesnog aspekta.

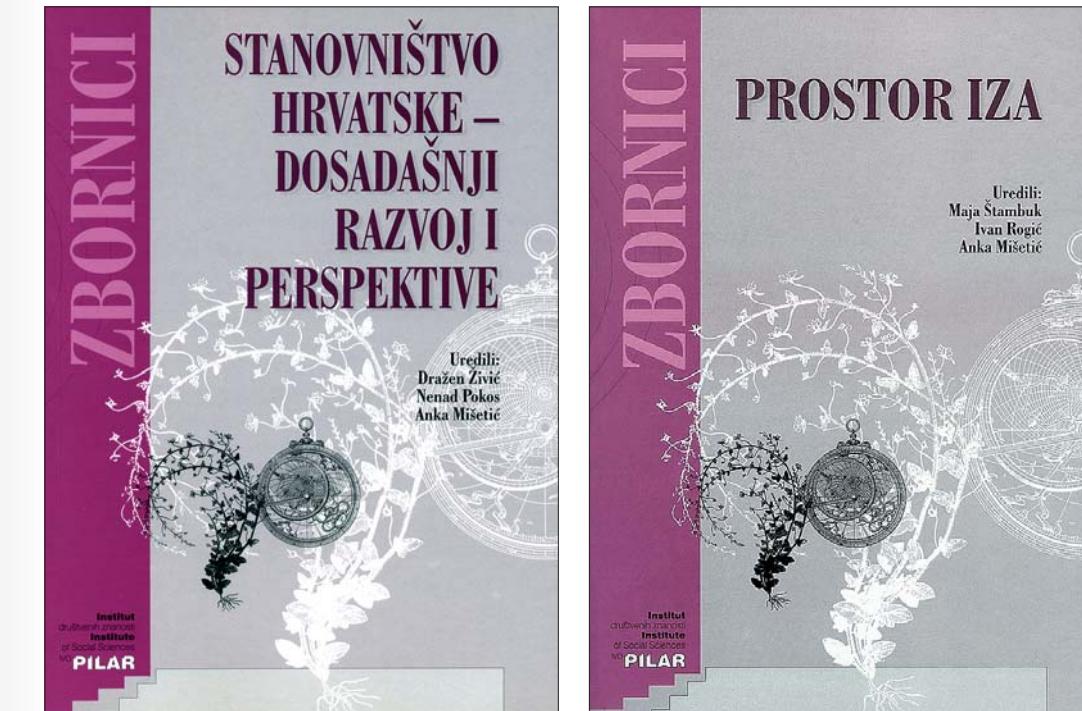
Godinu dana nakon toga izlazi tematski broj časopisa *Društvena istraživanja* posvećen hrvatskoj demografskoj problematici, a u kojemu se između ostalog prvi

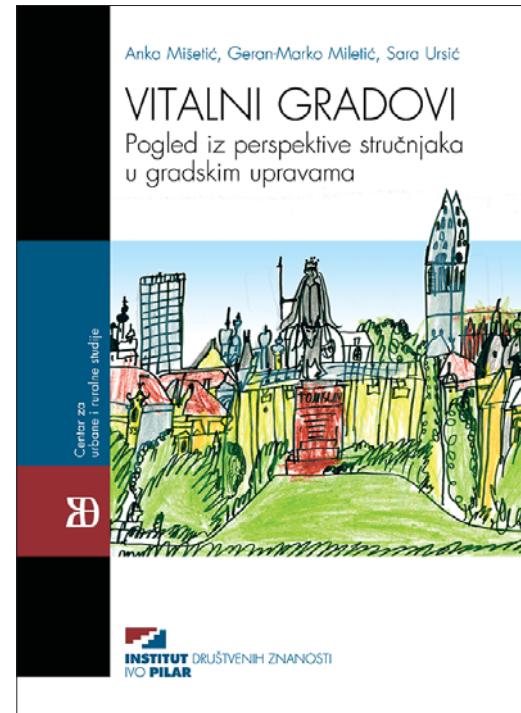
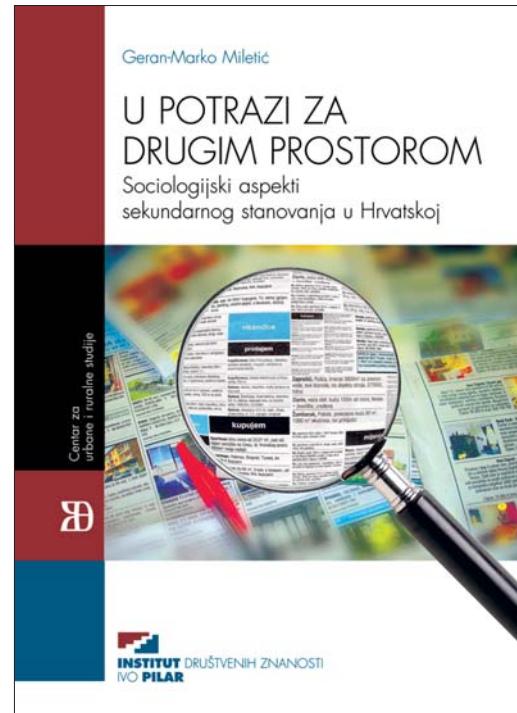
put bilanciraju demografski gubitci tijekom Domovinskoga rata te se upozorava na njihovu ulogu u produbljenju demografskih procesa.

U Institutu su u mnogim radovima istraživane i promjene u strukturama hrvatskog stanovništva kao jednog od najvažnijih demografskih obilježja. One su ne samo pokazatelj nego i iznimno važan čimbenik razvoja stanovništva. U demografskim se strukturama zrcali utjecaj niza međusobno prožetih vanjskih i unutarnjih demografskih, društvenih, gospodarskih, povijesnih i političkih čimbenika i odrednica razvoja stanovništva. Tek poznavanjem barem najvažnijih strukturno-demografskih značajki nekog prostora mogu se u cijelosti razumjeti i vrednovati ukupnosti demografskih odnosa, trendova i procesa na tom prostoru. Najveća pozornost posvećena je dobnoj strukturi i *demografskom starenju*, iz čega se može ustvrditi kako je starenje stanovništva u Hrvatskoj postalo dominantan demografski, socijalni, ali i ekonomski problem, koji se ne smije više ignorirati. Osim dobne, analizirane su i promjene u spolnoj, obrazovnoj, obiteljskoj, narodnosnoj i vjerskoj strukturi,

kao i promjene u strukturi aktivnog stanovništva.

Velik dio istraživačkoga prostora zaokupila je *regionalna demografija*. Tako su demografske dionice zauzele istaknuta mjesta u monografijama pojedinih grada ili općina: Kutine, Gospića, Bistre, Ivanic-Grada te u sociološko-demografskim studijama Kraljevice, Rijeke, Siska i Gospića. Također je obrađivana i demografska problematika širih područja, kao npr. Bjelovarsko-bilogorske, Istarske, Karlovačke, Ličko-senjske te Vukovarsko-srijemske županije. Upravo je potonja županija zbog nepovoljnih demografskih procesa detaljno razmatrana u nekoliko radova, studija i monografskih publikacija. Treba napomenuti i suradnju na projektima koje su finansirali gospodarski objekti, kao npr. u realizaciji projekta Hidroenergetski sustav Kosinj-Hidroelektrana Senj 2 ili projekta Centra za zbrinjavanje radioaktivnog otpada u bivšoj vojarni Čerkezovac na Banovini i drugi. Regionalno-demografska problematika Hrvatske u Institutu je ponajviše došla do izražaja provedbom znanstvenoistraživačkog projekta *Demografski aspekti urbano-ruralne polarizaci-*

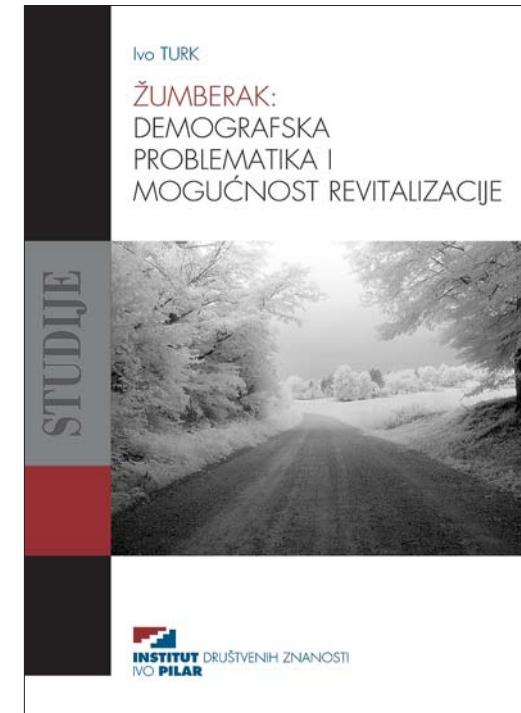
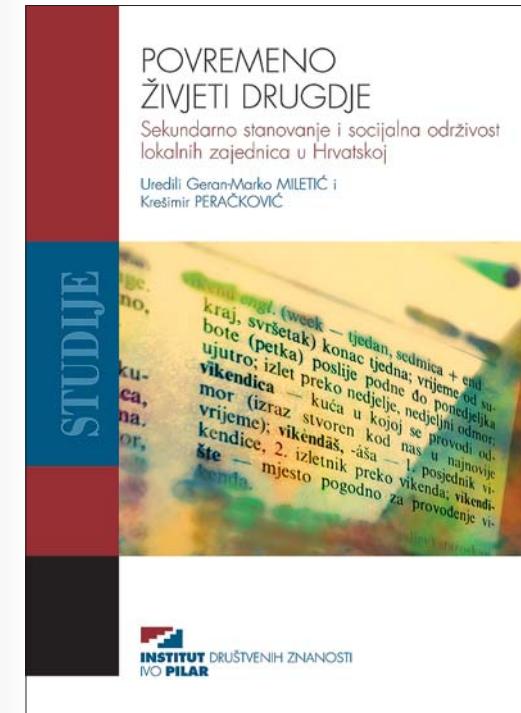
Zbog nacionalno-strateške važnosti i sve većeg javnoga interesa za hrvatska demografska pitanja, demografi Instituta Pilar bilježe i velik broj zapaženih medijskih istupa, ali i članstava u različitim nacionalnim tijelima koja su donosila ili donose relevantne strateške dokumente.

je Hrvatske (2008.—2013.), koji je rezultirao nizom vrlo zapaženih znanstvenih radova.

Nakon ulaska u članstvo Europske unije Hrvatska je suočena s drastičnim razmjerima *iseljavanja*, što je također adekvatno popraćeno s nekoliko znanstvenih radova i sudjelovanjem institutskih demografa na domaćim i međunarodnim znanstvenim skupovima koji su se bavili suvremenom migracijskom i demografskom problematikom. Zbog nacionalno-strateške važnosti i sve većeg javnoga interesa za hrvatska demografska pitanja, demografi Instituta Pilar bilježe i velik broj zapaženih medijskih istupa, ali i članstava u različitim nacionalnim tijelima koja su donosila ili donose relevantne

strateške dokumente, koji, među ostalim, zahvaćaju i demografsku problematiku. U tom smislu od osobite su važnosti članstva institutskih demografa u Radnoj skupini za izradu *Nacionalne razvojne strategije Republike Hrvatske do 2030.*, zatim u Radnoj skupini za izradu *Strategije demografske revitalizacije Hrvatske*, kao i u više Partnerskih vijeća na županijskoj razini, koji razmatraju i predlažu razvojne strateške dokumente. Posebno treba istaknuti sudjelovanje institutskih demografa na znanstveno-stručnim konferencijama koje su posvećene doprinosu jedinica lokalne i područne/regionalne uprave i samouprave demografskoj revitalizaciji Hrvatske.

Premještanjem fokusa sa stanovništva na naselja i mobilnost, u prvi plan dolazi međuodnos prostora i društva, koji je u Hrvatskoj i dalje pod snažnim utjecajem nedovršenih transformacijskih procesa, kako na razini naseljske mreže tako i na razini samih naselja. Na djelu su još uvijek procesi premještanja stanovništva na relaciji selo-grad, ali isto su tako prisutne i naznake kretanja u suprotnome smjeru. Kao posljedice tih premještanja, u nekim

dijelovima Hrvatske dolazi do smanjenja društvene gustoće, a u nekim pak do njena povećanja. Oba procesa se dakako reflektiraju na fizičku preobrazbu naselja te s tim procesom povezane promjene socijalne zbilje. Naznačene promjene i nadalje su dominantno pod utjecajem gospodarskih čimbenika: tu je znatan broj gradova čija postindustrijska preslagivanja još nisu dovršena te dijelovi ruralnih područja koji se ubrzano mijenjaju pod pritiskom postproduktivističke paradigmе. Na tom popisu čimbenika koji usmjeruju socio-prostornu transformaciju Hrvatske važno mjesto dakako ima i širenje turizma, kojemu je upravo prostor temeljni razvojni resurs.

Vec iz ovih kratkih napomena vidljivo je da je društveno korištenje prostora bilo i ostalo važnom odrednicom hrvatske modernizacije. Stoga ne čudi da ta tema, a i sama sociologija naselja, ima važno mjesto u razvoju Instituta od njegova osnutka. Institutska sociološka istraživanja međuodnosa prostora i društva u prvome su redu bila usredotočena na analiziranje toga kompleksnog aglomerata prostorno povezanih primarnih i sekundarnih grupa i

mreža, što u svojoj biti naselje i jest. Takav pristup poticajan je kako za razumijevanje razvojnih izazova karakterističnih za pojedine tipove naselja — od onih identitet-skih do onih nešto životnjih, koji neku sredinu definiraju kao više ili manje ugodnu za življenje — tako i za razumijevanje različitih društvenih fenomena nastalih u kontekstu specifičnih teritorijalizacijskih praksi, misleći pritom podjednako i na velike strategije i na male taktike svakodnevnog življenja u određenoj sredini.

Bavljenje stanovništvom i naseljima neizostavno je povezano i s temom *mobilnosti*, što je jedna od bitnih odlika suvremenog društva. Pritom mobilnost kao

Bavljenje stanovništvom i naseljima neizostavno je povezano i s temom mobilnosti, što je jedna od bitnih odlika suvremenog društva. Tematiziranje mobilnosti u okviru institutskih populacijskih i naseljskih studija bilo je usmjereni ponajprije na identificiranje osnovnih obilježja, zatim karakterističnih obrazaca prostorne pokretljivosti te čimbenika koji oblikuju takve obrasce.

oblik prostorne pokretljivosti pokriva cijeli spektar — od onih trajnijih migracijskih kretanja i promjene adrese stanovanja do povremenih, poput sekundarnog stanovanja ili pak dnevnog komutiranja. Tematiziranje mobilnosti u okviru institutskih populacijskih i naseljskih studija bilo je usmjereni ponajprije na identificiranje osnovnih obilježja, zatim karakterističnih

Raspon tema obuhvaćenih projektima širok je, od problema revitalizacije sela, socijalne održivosti u hrvatskim gradovima, suživota lokalne zajednice i tehnički rizične infrastrukture, kvalitete življenja na prostorima s posebnim režimima zaštite, participacije javnosti u planiranju lokalnog razvoja, obrazaca prostorne mobilnosti ili pak fenomena sekundarnoga stanovanja.

obrazaca prostorne pokretljivosti te čimbenika koji oblikuju takve obrasce.

Razumijevanje cjeline kompleksnoga fenomena kao što je *socioprostorna transformacija naselja*, ali i pojedinih njezinih aspekata, često traži suradnju više znanstvenih disciplina. Iz tog se razloga institutska istraživačka skupina fokusirana na tematiziranje odnosa društva i prostora često oslanjala na multidisciplinarni ili interdisciplinarni pristup. Pritom je stožerna disciplina bila *sociologija naselja*, a ovisno o temi, u istraživanja su uključivani i drugi stručnjaci, od geografa, demografa, ekonomista, preko psihologa i prometnih stručnjaka, do arhitekata i prostornih planera. Da se u Institutu sustavno pristupalo uspostavi istraživačke skupine fokusirane na naseljsku problematiku i da se dosta napora ulagalo u znanstveno posobljavanje i razvoj samostalnih istraživačkih karijera, pokazuje i podatak da su mladi znanstvenici iz ove istraživačke

skupine obranili šest doktorskih te dva magistarska rada.

O uspješnosti rada istraživačke skupine najbolje pak govori dug popis realiziranih projekata. Na tom je popisu šest znanstvenoistraživačkih projekata financiranih kroz razne nacionalne programe znanstvene potpore te njih još tridesetak realiziranih za potrebe javnih ustanova, državnih tijela ili gospodarskih subjekata. Raspon tema obuhvaćenih projektima širok je, od problema revitalizacije sela, socijalne održivosti u hrvatskim gradovima, suživota lokalne zajednice i tehnički rizične infrastrukture, kvalitete življenja na prostorima s posebnim režimima zaštite, participacije javnosti u planiranju lokalnog razvoja, obrazaca prostorne mobilnosti ili pak fenomena sekundarnoga stanovanja. Iza brojnih projekata ostao je i respektabilan fond znanstvenih i stručnih publikacija, uključujući i dvadesetak monografija, studija i zbornika, od kojih su za njih tri autora dobila i Državnu nagradu za znanost. Kod diseminacije rezultata vodilo se računa i o međunarodnoj vidljivosti te su članovi ove istraživačke skupine često sudjelovali na važnim međunarodnim stručnim skupovima, ali i objavljivali radove u inozemnim publikacijama te su uz brojna predavanja na domaćim sveučilištima održali i nekoliko gostujućih predavanja na inozemnim visokoškolskim i znanstvenoistraživačkim institucijama. Međunarodna suradnja ostvarila se i kroz studijske boravke u inozemstvu te kroz sudjelovanje u radu nekoliko COST-ovih akcija. Ne manje važno, doprinos institutskih istraživanja naseljske problematike te mobilnosti vidljiv je i kroz često korištenje njihovih rezultata kao podlogâ za izradu strateških dokumenata i planova razvoja kako na nacionalnoj tako i na regionalnoj te lokalnoj razini. ♦

IV.

MEĐUNARODNA SURADNJA I EUROPSKI ISTRAŽIVAČKI PROSTOR

— Inga TOMIĆ-KOLUDROVIĆ i Benjamin PERASOVIĆ

Globalizacija, sve veća raširenost informacijskih i komunikacijskih tehnologija, promjene u sadržaju i organizaciji rada, kao i brzina kojom se te promjene šire, duboko su transformirale značajke različitih društvenih kontekstâ u kojima se krećemo. Kao i u mnogim drugim zemljama, i u Hrvatskoj je porasla svijest o tome da su znanost i znanstvena istraživanja pokretači suvremenih gospodarstava. Tijekom posljednjih desetljeća sposobnost upravljanja, razvoja, transformacije i širenja znanja osobito je jasno postala mjerilom konkurentnog sudjelovanja na globalnom tržištu. No, znanstvena je djelatnost u istom razdoblju prepoznata i kao ključni razvojni potencijal i čimbenik društvenih promjena, pri čemu su znanstvena istraživanja postala ne samo temelj gospodarskih strategija nacionalnih vlada nego i važan element u procesu političkog odlučivanja. U područjima poput zdravstva, obrazovanja i kulture, ali i mnogim drugim povezanim s održivim gospodarskim razvojem, političke izbore i odluke nužno je temeljiti na čvrstim znanstvenim spoznajama.

Važnost znanosti odavno je prepoznata na prostoru današnje Europske unije. S ciljem poticanja znanstvene suradnje u Europi, ali i suradnje sa znanstvenicima iz zemalja izvan nje, tadašnja Komisija europskih zajednica pokrenula je 1984. godine tzv. okvirne programe za istraživanje i tehnološki razvoj (engl. *The Framework Programmes for Research and Technological Development*, skraćeno FP). Od tog

prvog okvirnog programa (FP1) do još aktivnog Obzora 2020 (FP8, pokrenut 2014. godine) te najnovijeg Obzora Europa (FP9, pokrenut 2020. godine), svaki novi okvirni program imao je nove ciljeve i poticao znanstvene djelatnosti usmjerenе rješavanju novih društvenih i gospodarskih problema. Primjerice, fokus FP6 i FP7 bila su tehnološka istraživanja, dok je program Obzor 2020 (FP8) bio usmjeren poticanju inovacija, bržem ekonomskom rastu i učinkovitijoj isporuci rješenja krajnjim korisnicima. Naravno, unutar spomenutih okvirnih programa EU-a našlo se mesta i za mnoga važna istraživanja u području društvenih i humanističkih znanosti, u kojima interdisciplinarnost doista nije bila puka fraza nego stvarna praksa. To pokazuju i brojni europski financirani projekti, u kojima su značajnu ulogu odigrali znanstvenici Instituta Ivo Pilar.

Europski istraživački prostor (ERA)

Osim okvirnim programima, promišljanje znanosti i znanstvenih istraživanja u EU-u rezultiralo je 2000. godine osmišljavanjem Europskoga istraživačkog prostora (ERA). Temeljna ideja toga projekta jest da sve države članice EU-a trebaju djelovati zajednički u području znanosti i različitih istraživačkih djelatnosti, jer je to jedini način da se Europa suoči s izazovima globalizacije. Kako bi se odgovorilo na te izazove i poticao razvoj ne samo pojedinih zemalja članica nego i EU-a u globalnim razmjerima, očekivalo se da sve države daju

svoj doprinos u promicanju politikâ i ulaganju u razvoj istraživanja i inovacija.

Prema službenom portalu Europske unije, Europski istraživački prostor (ERA) pomaže zemljama članicama snažnije povezati javne politike i programe znanstvenih istraživanja, te tako učinkovitije djelovati u tome području. Pritom bi slobodno kolanje istraživača i znanja trebalo omogućiti bolju prekograničnu suradnju, a ujedno stvarati kritičnu masu i kompetitivnost na razini cijelog kontinenta.

U prvom razdoblju (2000.—2007.) ERA je bila usmjerena boljoj organizaciji znanstvenih djelatnosti u EU-u, odnosno onome što se vidjelo kao fragmentiranost i izoliranost nacionalnih sustava znanstvenih istraživanja i nedostatak koordinacije javnih politika zemalja članica i EU-a. U tom su razdoblju najvažniji prioriteti bili stvaranje velikih istraživačkih infrastruktura, usklađenost provedbe nacionalnih i europskih znanstvenih istraživanja, s posebnim naglaskom na mobilnost istraživačâ, privlačnost europskih sustava znanosti i inovacije te razvoj zajedničkih društvenih i etičkih vrijednosti.

Najvažniji prioriteti u drugom razdoblju (2007.—2012.) bili su i dalje mobilnost istraživača te stvaranje infrastrukture svjetske razine, ali i uspostava povezanih skupina izvrsnih istraživačkih ustanova te javno-privatnih partnerstava u području. Pozornost je, nadalje, posvećivana učinkovitosti dijeljenja znanja, koordinaciji prioriteta znanstvenih istraživanja kroz stvaranje zajedničkih programa te otvaranju Europskoga istraživačkog prostora svjetu.

Treće razdoblje ERA-e (2012.—2020.) usmjerilo se, pak, na stvaranje »istinski jedinstvenog tržišta znanja, istraživanja i inovacija«, s idejom da je potrebno daljnje jačanje partnerstva između Europske komisije, zemalja članica i dionika. U tom su smislu kao prioritet postavljeni učinkovitiji nacionalni sustavi znanstvenih istraživanja te optimizacija transnacionalne su-

radnje. Kao naglasci ovog razdoblja javili su se i otvoreno istraživačko tržište rada, rodna jednakost, kao i jednakost pristupa znanju i njegovu prenošenju.

Koncem 2018. godine započela je i tzv. »Nova ERA«, čija je temeljna ideja da je potrebno još snažnije poticati mobilnost istraživačâ i protok znanja, ulaganja u istraživanje i inovacije, rodnu ravnopravnost i raznovrsnost u znanosti. Isto vrijedi i kad je riječ o jačanju suradnje između sveučilišta i poslovnih te drugih aktera u istraživanju i inovacijama. Za tu su svrhu istaknuta četiri strateška cilja:

1. davanje prioriteta ulaganjima i reformama u području znanstvenih istraživanja i inovacija, potpora digitalnoj i zelenoj tranziciji te oporavku Europe;

2. unapređenje pristupa izvrsnim istraživanjima i inovacijama diljem EU-a;

3. prenošenje rezultata znanstvenih istraživanja u gospodarstvo, da bi se osigurala njihova tržišna apsorpcija i kompetitivno vodstvo Europe u području tehnologije;

4. postizanje napretka u području slobodnog kolanja znanja, istraživača i tehnologije snažnjom suradnjom između zemalja EU-a.

Ukratko, cilj »Nove ERA-e« jest *povećati mobilnost znanja i rada te intenzivirati multilateralnu suradnju između istraživačkih organizacija diljem Europe*. Pretpostavka ovog programa jest da bi Europa trebala biti globalno konkurentnija i da se to može postići boljom koordinacijom znanstvenih resursa, odnosno umrežavanjem istraživačkih djelatnosti na regionalnoj, nacionalnoj i europskoj razini.

Međunarodna suradnja u Institutu Pilar

Institut Pilar ima sada već tridesetogodišnju tradiciju izvrsnosti u istraživanju i inovacijama, ali ta je izvrsnost u početcima njegova djelovanja često bila fragmentirana

na i usmjerena na međunarodnu suradnju u okruženju. Istraživačke inicijative u prvom desetljeću djelovanja uglavnom su se odvijale na nacionalnoj razini, uz ograničenu suradnju među zemljama. To je razumljivo s obzirom na društveni kontekst obilježen ratom i poslijeratnom tranzicijom. U tom početnom razdoblju istraživanja su bila većinom usmjerena na nacionalni istraživački prostor te na izgradnju multiparadigmatskih i interdisciplinarnih istraživačkih kapaciteta. I u tim je okolnostima Institut imao ideju i praksu međunarodne suradnje, ali je realizacija tih ideja bila uglavnom inicirana pojedinačnim djelovanjima istraživača zaposlenih u Institutu, koji su se javljali na različite međunarodne stipendije, sudjelovali u radu međunarodnih tijela i »pripremali teren« za organiziranjem nastup istraživačâ na međunarodnoj akademskoj sceni.

Pojedinačna suradnja proizašla iz stipendija i međunarodnih konferencija na koje su odlazili istraživači iz Instituta iznimno se brzo pretočila u *institutionalnu suradnju*. To je rezultiralo najprije nizom potpisanih sporazuma o suradnji s međunarodnim znanstvenim institucijama, a zatim i uključivanjem izrazito velikog broja mlađih istraživača u istraživačke mreže u okviru akcija europske suradnje u znanosti i tehnologiji, poznatih pod kraticom COST (*European Cooperation in Science and Technology*). Riječ je o umrežavanjima financiranim sredstvima EU-a, koja su omogućila uspostavljanje sve većeg broja interdisciplinarnih istraživačkih mreža diljem Europe. U okviru COST-ovih akcija održane su brojne konferencije, sastanci, radionice, kratke znanstvene razmjene i niz drugih aktivnosti u širokome spektru odabranih znanstvenih tema. Sve to omogućilo je izgradnju brojnih vještina potrebnih za uključivanje u Europski istraživački prostor.

Opisano umrežavanje rezultiralo je zajedničkom suradnjom istraživača Instituta Pilar s istraživačima iz drugih europskih znanstvenih institucija te tako potaknulo koherentniju zajedničku suradnju na uspostavljanju međunarodnih konzorcija, a onda i zajedničke prijave na velike kompetitivne međunarodne projekte.

Institut Pilar svojim se istraživačkim djelatnostima aktivno uključio u okvirne programe za znanost EU-a (FP), osmišljene radi potpore i poticanja istraživanja u Europskom istraživačkom prostoru. Znanstvenici Instituta tako danas tvore važnu kariku u lancu nekoliko velikih istraživačkih mreža, koje su zajednički prijavile, dobile i provele više velikih projekata u sklopu okvirnih programa FP6, FP7 i Obzor 2020. Znanstvenici Instituta Pilar sudjelovali su tako u međunarodnim projektima FP6 programa DIOSCURI (*Eastern Enlargement — Western Enlargement*) i INNO-PRO (*Trendchart*). U okviru FP7 uspješno su provedeni projekti WBC-INCO NET (*Co-ordination of Research Policies with the Western Balkan Countries*), METRIS (*Monitoring European Trends in Social Sciences and Humanities*), ERA-WATCH (*International Monitoring and Analysis*), MYPLACE (*Memory, Youth, Political Legacy and Civic Engagement*) i MYWEB (*Measuring Youth Well-Being*).

Nakon uspješnog i aktivnog razdoblja programa FP7, znanstvenici Instituta — obogaćeni iskustvom i stvorenim mrežama suradnje unutar EU-a i izvan njega — uključili su se u natjecanje za projekte okvirnog programa Obzor 2020. i uspjeli ostvariti šest projekata, od kojih su neki još u tijeku. Riječ je o projektima DARE (*Dialogue About Radicalisation and Equality*, 2017.—2021.), PROMISE (*PROMoting youth Involvement and Social Engagement: Opportunities and Challenges for »Conflicted« Young People across Europe*, 2016.—2019.), ECDP (*European Cohort*

Development Project, 2018.—2020.), CHIEF (Cultural Heritage and Identities of Europe's Future, 2018.—2021.), INVENT (European Inventory of Societal Values of Culture as a Basis for Inclusive Cultural Policies in the Globalizing World, 2020.—2023.) i COORDINATE (COhortCommunity Research and Development Infrastructure Network for Access Throughout Europe, 2021.—2024.).

Europski istraživački prostor sastoji se i od niza drugih programa financiranja, poput Erasmusa+ te različitih transeuropskih organizacija koje finansiraju znanstvena istraživanja, poput IPA-e, Svjetske banke ili UNICEF-a. Važne projekte finansiraju i nacionalne znanstvene zaklade, poput švicarske (SNSF), britanske (AHRC) ili nizozemske (NWO), kao i brojne zaklade (primjerice, Konrad Adenauer Stiftung), koje takvom svojom djelatnošću dodatno obogaćuju Europski istraživački prostor.

Kod svih navedenih institucija i njihovih natječaja znanstvenici Instituta Pilar uspješno su prošli selekciju i dobili zapožene znanstvenoistraživačke projekte. Primjerice, kad je riječ o IPA-projektima, u Institutu se provodio projekt *Quality-watch (Croatian Higher Education Quality Watchdog)*. Švicarska nacionalna zaklada za znanost finansirala je projekt *Life-Strategies and Survival Strategies of Households and Individuals in South-East European Societies in the Times of Crisis*, kao i projekt *Exploring Homelessness and Pathways to Social Inclusion: A Comparative Study of Con-Texts and Challenges in Swiss and Croatian Cities*.

Unutar programa Erasmus+ u okviru Instituta Pilar provodi se nekoliko istraživanja: IMPROVET (*Improving Skills in Vocational Education and Training*), HIGH-FLIERS (*Highly Interactive Guidance Helpful For Leadership In Educationally Relevant Skills*), ADD-FREE (*Pre-*

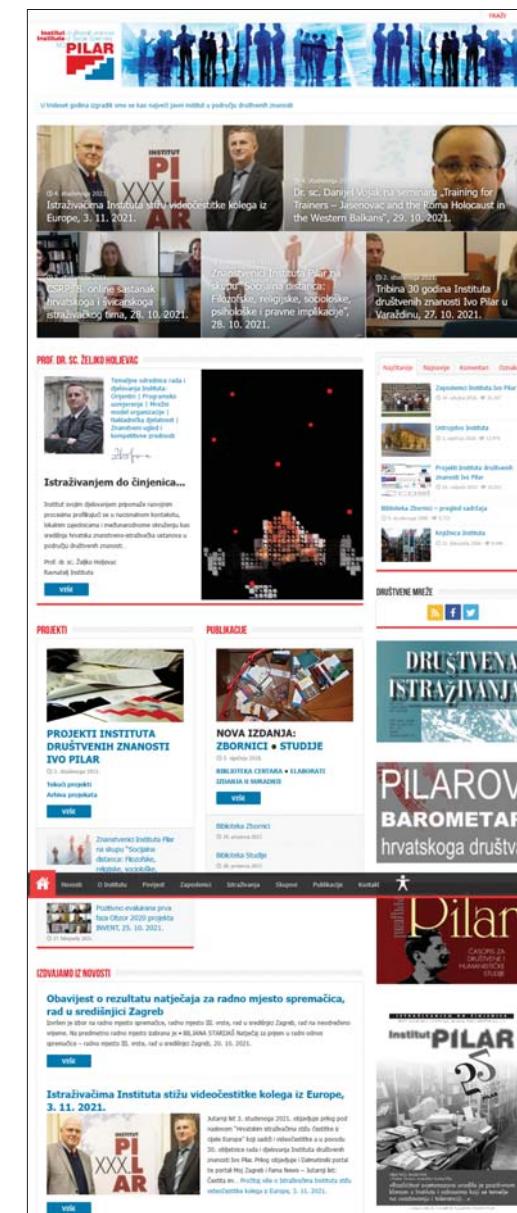
venting Smoking, Alcohol and Internet Addictions among Children and Adolescents: A Family-oriented Training Approach for Adult Learners and Educators), Under the Loupe (*Rural Youth Work*). Također, znanstvenici Instituta natjecali su se i uspješno prošli selekciju Interreg-projekata, poput INNO-WISES (*Technologies, Competences and Social Innovation for Work Integration Social Enterprises*), dok su kod zaklade Eurofound uspješno prošli selekciju i provodili istraživanja u dva projekta (*Monitoring Quality of Life in Europe te 3rd EQLS-Country Analysis: Report on Trends in Quality of Life in Croatia*). Također, britanska zaklada (Arts and Humanities Research Council) finansirala je projekt *Post-Socialist Punk: Beyond the Double Irony of Self-Abasement*, ISRF (International Social Research Foundation) finansirala je istraživanje *Comparing Croatian and Slovenian Prostitution Regimes: Surpassing Exclusions and Securing Human Rights*, a taj bi se popis mogao još dugo nastaviti. Također treba reći kako su u projekte koje je finansiralo hrvatsko Ministarstvo znanosti i obrazovanja ili naša nacionalna Zaklada za znanost često bili uključeni stručnjaci iz drugih zemalja, pa i te projekte možemo dijelom smatrati primjerima uključivanja u Europski istraživački prostor.

Već spomenuta interdisciplinarnost posebno je došla do izražaja u teorijsko-metodološkoj inovativnosti, zbog koje su međunarodni konzorciji (u kojima sudjeluju znanstvenici Instituta Pilar) u svojim prijavama uspjeli biti najbolji i dobiti projekte u jakoj i brojnoj konkurenciji drugih predlagatelja. Bez obzira na udžbeničku istinu o tome da su sve znanstvenoistraživačke metode ravnopravne i legitimne te da njihovu upotrebu određuje sam predmet istraživanja, znamo da u stvarnosti često nije tako, a posebno u prošlosti nije bilo tako. Generacije su završavale fakultete i radile u struci a da stvarne interdis-

cipinarnosti nije bilo, čak unutar iste discipline nije postojala praksa kombiniranja kvantitativnih i kvalitativnih metoda. No, Europski istraživački prostor danas definitivno je obilježen mješovitim metodama, odnosno plodnom suradnjom različitih disciplina i zajedničkom upotrebom kvantitativnih i kvalitativnih metoda.

Primjerice, unutar projekta *Life-Strategies and Survival Strategies of Households and Individuals in South-East European Societies in the Times of Crisis* već su korištene mješovite metode, a unutar jednog od većih FP7-projekata, MYPLACE, anketu, fokus grupe, polustrukturirani intervju, dubinski intervju, etnografije. Nakon terenskog istraživanja izvršena je komparativna analiza i triangulacija, kako između različitih zemalja tako i između različitih radnih paketa, što je navelo jednog od predstavljača knjige u kojoj je objavljen dio tih analiza da ustvrdi kako je »o triangulaciji lako pisati, ali ju je teško provesti u praksi, zbog čega bi knjiga proizašla iz projekta MYPLACE trebala biti obvezno štivo na svim metodološkim predmetima«. Mješovite metode, koje danas sve više postaju standard u društvenim znanostima, uspješno su korištene i u drugim međunarodnim projektima u kojima su sudjelovali znanstvenici Instituta Pilar.

Nadalje, nije nimalo slučajno da su znanstvenici iz dviju u Institutu Pilar najzastupljenijih disciplina (sociologije i psihologije) u velikim evropskim projektima radili zajedno, uključujući u istraživanja i kolege/kolege iz područja povijesti, demografije, antropologije i drugih disciplina. Popis znanstvenih doprinosa istraživačkih projekata koje su, zajedno s drugima, kreirali znanstvenici Instituta Pilar bio bi predugačak za ovaj tekst. O značenju postignutih rezultata svjedoči i podatak da su objavljivani u prestižnim međunarodnim časopisima (uz druge, nedavno i u *British Journal of Sociology*) te kod uglednih izdavača u tom području (Rou-

www.pilar.hr
— više od 750.000 posjetitelja
— više od 1.000.000 ukupnih posjeta
— više od 8.000.000 pregleda stranica

Javna predavanja i tribine Talking Europe

Institut Pilar organizirao je s Talking Europe niz od pet javnih predavanja i tribina u 2010. i 2011. godini uoči pristupanja Hrvatske Europskoj uniji. Serija predavanja i tribina održana je u partnerstvu s hrvatskim uredom Zaklade Konrad Adenauer. Cilj je bio potaknuti međunarodnu i interdisciplinarnu stručnu raspravu o raznovrsnim temama, od proširenja EU-a, demografskog razvoja, europskih društvenih sustava, do europskog identiteta, središta i periferija, krize eura i procesa proširenja Europske unije. Prilikom svakog događaja inozemni gost (iz akademske zajednice, svijeta politike ili istraživačkih centara) bio je pozvan sudjelovati kao glavni govornik (*keynote*), a zatim raspravljati s panelistima iz različitih hrvatskih znanstvenih i javnih institucija. Rasprave je moderirao netko od znanstvenika Instituta Pilar.

Talking Europe ponovno je pokrenut 2019. i 2020. s panel raspravama o trenutačnim izazovima i perspektivama Europske unije. Serija predavanja i tribina započela je uoči hrvatskog predsjedanja Vijećem EU-a. Održana je u partnerstvu s hrvatskim uredom Zaklade Konrad Adenauer, a ovaj put i s Institutom za razvoj i međunarodne odnose (IRMO). Svaki panel osmislio je i vodio neki od znanstvenika Instituta Pilar koji je pozvao predavače iz međunarodnih akademskih i javnih institucija, uključujući dionike iz *think tankova* ili industrije, kao i paneliste iz Hrvatske. Serija se bavila temama značajnim na nacionalnoj i na nadnacionalnoj/europskoj razini te potaknula raspravu iz više stručnih perspektiva.

26th May 2010:

Croatia's Accession and further EU Enlargement

Keynote: Dr. h.c. Doris Pack, Member of the European Parliament

Panel: H. E. Vladimir Drobnjak, Ambassador, Chief Negotiator of Croatia for Accession Negotiations with the European Union, and Dr. sc. Sandra Švaljek, Director Institute of Economics

16th June 2010:

Europe: Identity and Alterity

Keynote: Prof. Dr. Werner Schiffauer, Chair for Comparative Cultural and Social Anthropology, Europe University Frankfurt/Oder

Panel: Prof. Dr. Siniša Zrinščak, Faculty of Law / Social Work Study Centre, Zagreb University, and Dr. sc. Gordan Črpic, Centre for the Promotion of Social Teaching of the Church of the Croatian Bishop's Conference

3rd November 2010:

Demographic Developments in the European Union

Keynote: Prof. Dr. Rainer Münz, Head of Research & Development at ERSTE Group/Vienna, Senior Fellow at the Hamburg Institute of International Economics

Panel: Prof. Dr. Alica Wertheimer-Baletić, Croatian Academy of Sciences and Arts, and Dr. sc. Ivan Ćipin, Faculty of Economics / Department for Demography, Zagreb University

December 2010:

The Generation Contract: Challenges for European Social Systems

Keynote: Philip Mißfelder, Member of the German Federal Parliament, Berlin

Panel: Prof. Dr. Maja Vehovec, Institute for Economics, and Dr. sc. Predrag Bejaković, Institute of Public Finance

9th March 2011:

Europe between Modernization and Traditionalization: Historical Regions, Cores, Peripheries

Keynote: Prof. Dr. Christian Giordano, Chair for Social Anthropology, University of Fribourg

Panel: Prof. Dr. Željko Tanjić / Catholic Faculty of Theology, Dr. sc. Zdenko Zeman, Ivo Pilar Institute

26 May 2010:

Croatia's Accession and further EU

Enlargement

Keynote: Dr. h.c. Doris Pack, Member of the European Parliament

Panel: H. E. Vladimir Drobnjak, Ambassador, Chief Negotiator of Croatia for Accession Negotiations with the European Union, and Dr. sc. Sandra Švaljek, Director Institute of Economics

16th June 2010:

Europe: Identity

Keynote: Prof. Dr. Werner Schiffauer, Chair for Comparative Cultural and Social Anthropology, Europe University Frankfurt/Oder

Panel: Prof. Dr. Siniša Zrinščak, Faculty of Law / Social Work Study Centre, Zagreb University, and Dr. sc. Gordan Črpic, Centre for the Promotion of Social Teaching of the Church of the Croatian Bishop's Conference

3rd November 2010:

Demographic Developments in the European Union

Keynote: Prof. Dr. Rainer Münz, Head of Research & Development at ERSTE Group/Vienna, Senior Fellow at the Hamburg Institute of International Economics

Panel: Prof. Dr. Alica Wertheimer-Baletić, Croatian Academy of Sciences and Arts, and Dr. sc. Ivan Ćipin, Faculty of Economics / Department for Demography, Zagreb University

December 2010:

The Generation Contract: Challenges for European Social Systems

Keynote: Philip Mißfelder, Member of the German Federal Parliament, Berlin

Panel: Prof. Dr. Maja Vehovec, Institute for Economics, and Dr. sc. Predrag Bejaković, Institute of Public Finance

9th March 2011:

Europe between Modernization and Traditionalization: Historical Regions, Cores, Peripheries

Keynote: Prof. Dr. Christian Giordano, Chair for Social Anthropology, University of Fribourg

Panel: Prof. Dr. Željko Tanjić / Catholic Faculty of Theology, Dr. sc. Zdenko Zeman, Ivo Pilar Institute

1 Croatia's Accession and further EU Enlargement
26 May 2010

Official Opening of the lecture series:
Prof. Dr. Vlado ŠAKIĆ, Director Ivo Pilar Institute & Reinhard WESSEL, Director Konrad-Adenauer-Stiftung
Greeting: H.E. Dr. Bernd FISCHER, Ambassador of the Federal Republic of Germany to Croatia & H.E. Prof. Dr. Radovan FUCHS, Croatian Minister of Science, Education and Sports
Lecturer: Dr. h.c. Doris PACK, Member of the European Parliament
Discussants: H.E. Vladimir DROBNJAK, Ambassador, Chief Negotiator of Croatia for Accession Negotiations with the European Union & Dr. sc. Sandra ŠVALJEK, Director Institute of Economics
Moderator: Dr. sc. Caroline HORNSTEIN TOMIC, Ivo Pilar Institute

The Institute of Social Sciences IVO PILAR and the regional office of KONRAD-ADENAUER-STIFTUNG in Zagreb are jointly organizing a series of lectures and panel debates to reflect on the EU accession and enlargement process as well as on future key challenges for European states and societies.

2 Europe: Identity and Alterity
16 June 2010

Lecturer: Prof. Dr. Werner SCHIFFAUFER, Chair for Comparative Cultural and Social Anthropology, Europe University Frankfurt/Oder
Discussants: Prof. Dr. Siniša ZRINŠČAK, Faculty of Law / Social Work Study Centre, Zagreb University & Dr. sc. Gordan ČRPIC, Centre for the Promotion of Social Teaching of the Church of the Croatian Bishop's Conference
Moderator: Prof. Dr. Renata FRANC, Ivo Pilar Institute

Place:
Institute Ivo Pilar, Marulićev trg 19, Conference Hall, 1. floor
Time:
Lectures and panel debates start at 18 h c.t.

The lectures and debates will be held in English language.
Sve rasprave simultano se prevede na engleski odnosno hrvatski jezik.

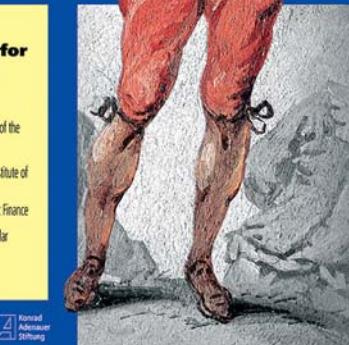
3 Demographic Developments in the European Union
3 November 2010

Lecturer: Prof. Dr. Rainer MÜNZ, Head of Research & Development at ERSTE Group/Vienna, Senior Fellow at the Hamburg Institute of International Economics
Discussant: Mr. Stjepan ŠTERC, University of Zagreb & Dr. sc. Ivan ĆIPIN, Faculty of Economics / Department for Demography, Zagreb University
Moderator: Mr. sc. Ivo TURK, Ivo Pilar Institute

PILAR Executive Board Ivo Pilar Institute: Dr. sc. Caroline Hornstein-Tomic (Head), Tel +385 1 4886 834, Caroline.Hornstein-Tomic@pilar.hr
Prof. Dr. sc. Drago Čengić, Drago.Cengic@pilar.hr & Dr. sc. Šaka Poljanec-Borić, Šaka.Boric@pilar.hr
Responsible for organization on behalf of Konrad-Adenauer-Stiftung: Elma Lakić, Tel +385 1 4882 650, elma.k@kastnet.hr

4 The Generation Contract: Challenges for European Social Systems
November or December 2010

Lecturer: Philip MIßFELDER, Member of the German Federal Parliament, Berlin
Discussants: Prof. Dr. Maja VEHOVEC, Institute of Economics & Dr. sc. Predrag BEJAKOVIĆ, Institute of Public Finance
Moderator: Prof. Dr. Drago ČENGİC, Ivo Pilar Institute

5 Europe between Modernization and Traditionalization: Historical Regions, Cores, Peripheries
9 March 2011

Lecturer: Prof. Dr. Christian GIORDANO, Chair for Social Anthropology, University of Fribourg
Discussants: Prof. Dr. Željko TANJIĆ, Catholic Faculty of Theology & Dr. sc. Zdenko ZEMAN, Ivo Pilar Institute
Moderator: Dr. sc. Boris MLAČIĆ, Ivo Pilar Institute

Design: Štefka KERVENICA • Photo: FORMA ARTNA
Illustration: Štefka KERVENICA, detail of fresco by E. Renger in the Miljeva palace, Croatia, 18th C.

3rd April 2019:

Croatia as the youngest member of the European Union: partners, alliances, communication lines.

Host: Dr. Caroline Hornstein Tomic, Senior Researcher, Institute of Social Sciences Ivo Pilar
Keynote: Almut Moeller, Head of Berlin Office and Senior Policy Fellow, European Council on Foreign Relations (ECFR)

Panel: Dr. Miro Kovač, President of the Foreign Affairs Committee of the Croatian Parliament, Antun Buklijaš, Director, Directorate of Analysis and Policy Planning, Ministry of Foreign and European Affairs of the Republic of Croatia (MVEP), Mirjana Hrga, Advisor of the President of the Republic of Croatia for Strategic Policy, Relations with the Croatian Parliament and the Government of the Republic of Croatia

30th September 2019:

Bridging the Gap Between Education Policy and Challenges: Employability, Educational improvement and Skills Agenda in the Digitized World

(In partnership with the foundation Znanje na djelu)

Host: Prof. Dr. Josip Burušić, Senior Research Fellow, Institute of Social Sciences Ivo Pilar

Keynote: Prof. Dr.-Ing. habil. Dagmar Schipanski, Rector of the Studienkolleg in Berlin, Former Minister of Science, Research and Arts of Thuringia

Panel: Dr. Tome Antić, State Secretary, Ministry of Education and Science of the Republic of Croatia, and Mr. Bozo Pavićin, Department for Education, Croatian Chamber of Economy

11th November 2019:

Re- and circular migration as cohesion strategy

Host: Dr. Caroline Hornstein Tomic, Senior Researcher, Institute of Social Sciences Ivo Pilar

(In partnership with the Embassy of Ireland in Croatia)

Keynote: Martin Russels, PhD, UCD Clinton Institute, Dublin

Panel: Croatiana Orešković, Counselor with a special position on the issue of Croatian

6 After Croatia's EU accession
— how to finalize SOE integration?
19 October 2011

Lecturer: Gerald KNAUSS, Director of the European Stability Initiative (ESI), Berlin/Istanbul
Discussants: Doc. Dr. Andrea FELDMAN, Faculty of Teacher Education, University of Zagreb
Prof. Dr. Dejan JOVIĆ, Faculty of Political Science, University of Zagreb
Dr. Sc. Neven ŠIMAC, Vice-President of the Center for European Documentation and Research
Robert Schuman, Split
Moderator: Dr. sc. Saša POLJANEĆ BORIĆ, Ivo Pilar Institute, Zagreb

7 Euro-crisis, governance, social cohesion
— what are European values worth today?
2 November 2011

Lecturer: Prof. Dr. Bengt BEUTLER
Discussants: Dr. Caroline HORNSTEIN TOMIĆ, Ivo Pilar Institute, Zagreb
Dr. Predrag BEJAKOVIĆ, Institute of Public Finance, Zagreb
Moderator: Prof. Dr. Drago ČENGIĆ, Ivo Pilar Institute, Zagreb

Lectures and debates organized by the Institute of Social Sciences Ivo Pilar in cooperation with the regional office of Konrad-Adenauer-Stiftung in Zagreb.

Talking Europe lectures and panel debates reflect on the EU accession and enlargement process as well as on future key challenges for European states and societies

Place:
Institute Ivo Pilar, Marulicev trg 19,
Conference Hall, 1. floor

Time:
Lectures and panel debates start at 18 h c.t.
The lectures and debates are held in English or German or Croatian language.
Simultaneous translation is been provided.

PILAR Konrad Adenauer Stiftung

Executive Board Ivo Pilar Institute:
Dr. sc. Neven ŠIMAC, Dr. sc. CAROLINE HORNSTEIN TOMIĆ (Head)
Tel +385 1 488 4888; e-mail: hornstein@pilar.hr
Prof. Dr. sc. Drago ČENGIĆ, drago.cengic@pilar.hr &
Dr. sc. Saša POLJANEĆ BORIĆ, sasa.borovic@pilar.hr

Responsible for organization on behalf of Konrad-Adenauer-Stiftung:
Elma LAKŠIĆ, Tel +385 1 488 450, elma.laksic@pilar.hr

Design: Zlatko REBERNICKA / Photo: STIPHAN SUDAR
Source: Manuscript detail of fresco by L. Ritter in the Miljević palace, Croatia, 18th C.

Diaspora, Central State Office for Croats abroad, Alida Vračić, Visiting Fellow, Europe's Futures fellow of IWM and ERSTE Foundation, Vienna, and Remus Gabriel Anghel, PhD, Senior Researcher, Romanian Institute for Research on National Minorities Issues, Cluj-Napoca

27th February 2020:
Sharing Economy in Croatia and other European countries

(In partnership with the Embassy of Switzerland in Croatia)

Host: Dr. Filip Majetić, Research Associate, Institute of Social Sciences Ivo Pilar

Keynote: Prof. Christoph Lutz, PhD, BI Norwegian Business School (Oslo), Department of Communication and Culture and at the Nordic Centre for Internet and Society, Associate Professor

Panel: Prof. Kosjenka Dumančić, PhD, University of Zagreb, Faculty of Economics, Department of Law, Associate Professor, and Antonija Bilić Arar, »Pago plătește« & »CROZ«, Marketing and Communications Manager

Daljnji paneli otkazani su zbog pandemije COVID-a 19. Umjesto toga, snimljen je i objavljen niz web-videoa o Ciljevima održivog razvoja. Niz videoa uključuje intervjuje sa znanstvenicima Instituta Pilar:
<https://www.facebook.com/kas.zagreb/videos/111682997424548>

V.

PODRUČNI CENTRI INSTITUTA I LOKALNI RAZVOJ

— Dražen ŽIVIĆ

Mrežni ustroj u *Strategiji Instituta Pilar*

U uvodnim rečenicama aktualne *Strategije Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar 2020.–2025.* naglašava se da je posebnost Instituta »njegov mrežni ustroj kroz područne centre, čime pridonosi ravnomjernom društvenom razvoju Republike Hrvatske, stvaranjem uvjeta koji će svim dijelovima zemlje omogućiti jačanje konkurentnosti i realizaciju lokalnih i regionalnih razvojnih potencijala«. Polazeći od dosadašnjih rezultata znanstveno-istraživačkoga rada Instituta u cjelini te imajući na umu potencijale razvoja područnih centara u budućnosti, mrežni se ustroj ističe kao jedan od najznačajnijih istraživačkih potencijala Instituta, koji uz lokalnu dimenziju ima i višestruknu nacionalnu i međunarodnu važnost. Naime, u područnim se centrima Instituta, kao i u Institutu u cjelini, provode multidisciplinarna i interdisciplinarna znanstvena istraživanja s osnovnim ciljem, pojednostavljeno rečeno, podizanja razine znanja o hrvatskome društvu kao i posredovanjem toga znanja u akademskoj i široj javnosti kroz različite oblike diseminacije i transfera rezultata istraživanja (osobito gospodarstvu i visokome obrazovanju). U protekla su tri desetljeća područni centri Instituta Pilar, u sinergiji s administrativnim sjedištem u Zagrebu, vrlo uspješno i prepoznatljivo gradili svekolik akademski ugled Instituta, znanstvenim postignućima snažno pridonosili njegovu statusu te domaćoj i međunarodnoj afirmaciji lokal-

nih/regionalnih istraživačkih tema. Time se Institut postupno i ustrajno razvijao kao moderna nacionalna znanstvena institucija po uzoru na srodne znanstvene ustanove u najrazvijenijim zemljama zapadnoga svijeta. Obilježavanje 30. obljetnice osnutka Instituta Pilar izvanredna je prigoda da se ukratko osvrnemo na dosadašnji dinamični razvoj područnih centara,

Posebnost Instituta jest njegov mrežni ustroj kroz područne centre, čime pridonosi ravnomjernom društvenom razvoju Republike Hrvatske, stvaranjem uvjeta koji će svim dijelovima zemlje omogućiti jačanje konkurentnosti i realizaciju lokalnih i regionalnih razvojnih potencijala.

koji je ne samo zrcalo nego i realna slika razvoja i djelovanja Instituta Pilar u cjelini.

Dakle, jedno od najvažnijih i trajnih strateških usmjerenja Instituta Pilar kao nacionalne znanstvene institucije, u protekla tri desetljeća postojanja i rada, jesu područni centri, kao regionalne sastavnice mrežnoga ustroja, koje ne samo na lokalnoj i nacionalnoj nego i na međunarodnoj razini ispunjavaju i ostvaruju misiju i viziju Instituta, kao i strateške ciljeve, odnosno istraživačke prioritete.

Kronologija osnivanja područnih centara

Od prvih mjeseci svojega postojanja, u najtežim ratnim vremenima moderne hrvatske države, Institut Pilar nastojao je os-

Svojim mrežnim ustrojem Institut je obgrlio i prožeo Hrvatsku: omogućio je da znanje prikupljeno »istraživanjem do činjenica«, o hrvatskom društvu i hrvatskom kulturnom i nacionalnom identitetu, kao i o drugim važnim, aktualnim i relevantnim znanstvenim temama, postane sastavnicom života i rada hrvatskoga čovjeka i svih građana Republike Hrvatske u svim njezinim krajevima — »od zlatne ravnice do plavoga Jadrana«.

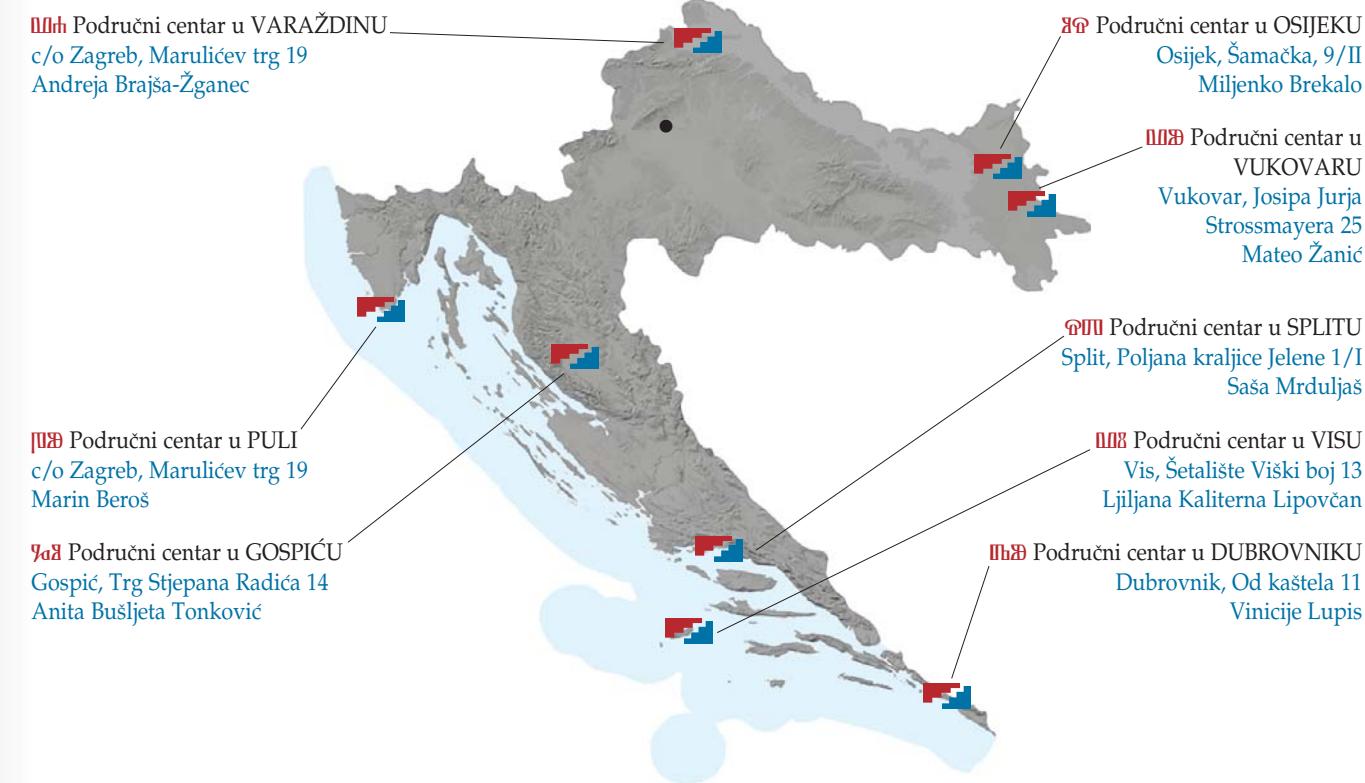
misliti mrežni ustroj i pokrenuti procedure osnivanja područnih centara, koje su u razdoblju od 1992. godine do danas (2021.) rezultirale osnivanjem i pokretanjem znanstvenoga rada osam područnih centara u različitim dijelovima Hrvatske, od zapadnoga Srijema i Slavonije, preko sjeverozapadne Hrvatske, Istre i Like, sve do Dalmacije i hrvatskoga juga. Tako su 1992. godine osnovani područni centri u Splitu i u Puli, 1994. u Osijeku, 2006. u Vukovaru, 2007. u Gospiću i Dubrovniku, 2011. u Varaždinu te početkom ove obljetničke 2021. godine u Visu. Osnivanje centara, njihovo kadrovsko i infrastrukturno opremanje i afirmacija u znanstvenoj zajednici nisu bili jednostavni niti lagani putovi, jer ni vrijeme u kojima se stvarala osnovna mrežna »konstrukcija« Instituta nije bilo povoljno za znanstveni razvoj. No, s vremenom, entuzijazmom i upornošću, stvorili smo prepoznatljivu mrežnu (regionalnu) sliku Instituta, jer su znanstvena postignuća područnih centara i njihovih znanstvenika u različitim područjima djelovanja (projektne aktivnosti, znanstvena produkcija, nakladništvo, diseminacija rezultata istraživanja, popularizacija znanosti, nagrade i priznanja te visokoškolska nastavna aktivnost) zamjetno pridonijeli ukupnom ugledu i poziciji Instituta Pilar u domaćoj i međunarodnoj akademskoj zajednici, kao i u široj javnosti.

S obzirom na dosadašnja postignuća, kao i raspoloženje u lokalnim sredinama, sigurni smo da osnivanjem i djelovanjem postojećih područnih centara nije definitivno zaokružen mrežni ustroj Instituta, jer inicijativā iz lokalnih zajednica za osnivanjem novih područnih centara (Virovitica, Senj, Požega, Sisak i drugi) ima više nego što je u ovome trenutku moguće realizirati. To u isto vrijeme pokazuje da su potencijali i perspektive još veće prisutnosti Instituta Pilar na lokalnoj razini povoljne i da je u doglednoj budućnosti moguće očekivati daljnje proširenje i obogaćenje institutskog mrežnog ustroja. Za to se, naravno, moraju ispuniti odgovarajuće infrastrukturne pretpostavke, što podrazumijeva ne samo dobru volju lokalnih zajednica i Instituta kao osnivača područnih centara nego i još bolje razumijevanje i potporu mrežnoga koncepta razvoja Instituta Pilar od resornoga ministarstva.

Načela i ciljevi mrežnoga ustroja Instituta

Mrežni ustroj Instituta Pilar koji trenutno čini osam područnih centara, formalno je utemeljen na institutskim strateškim dokumentima, od kojih posebno treba izdvajati *Strategiju razvoja područnih centara Instituta Pilar* iz 2006., kao i *Strategiju razvoja Instituta Pilar za razdoblje 2020.—2025.* U ovim je dokumentima konkretno, jasno i precizno istaknuto da Institut Pilar, kao nacionalni institut, na ustrojbenoj i funkcionalnoj razini čini mrežu područnih centara, s ciljem podizanja kvalitete znanstvene djelatnosti kao i snažnije tržišne orientacije Instituta. Iz toga općeg okvira proizlaze ključna načela i specifični ciljevi mrežnoga ustroja, koji se trebaju postići kadrovskim i infrastrukturnim jačanjem kao i proširenjem postojeće mreže područnih centara. Ukratko, područni centri Instituta Pilar trebaju:

Područni centri Instituta Pilar, adrese i voditelji

- pridonijeti decentralizaciji znanstvenih potencijala koji se sustavno i više desetljeća uglavnom koncentriraju u Zagrebu;
- pridonijeti bržem i učinkovitijem korištenju svih znanstvenih postignuća i potencijala Instituta u svim hrvatskim područjima i regijama;
- pridonijeti razvoju suradnje i znanstvenome umrežavanju institutskih potencijala i postignuća s postojećim visokoškolskim i kulturnim institucijama u područnim, odnosno regionalnim središtima;
- osnaživati provedbu lokalnih, nacionalnih i međunarodnih znanstvenih projekata važnih za lokalnu zajednicu;
- uspostavljati različite oblike i modele znanstvene suradnje u pograničnim područjima, osobito s ustanovama i institucijama Hrvata u Bosni i Hercegovini te hrvatskih manjina u susjednim i

okolnim zemljama (Srbija, Mađarska, Austrija, Slovenija, Italija, Crna Gora i druge);

- pridonijeti razvoju znanstvenih potencijala sposobnih za samostalnu znanstvenu djelatnost.

Potrebno je napomenuti da je ideja o osnivanju i razvoju područnih centara motivacijski potekla iz želje i znanstvenoga

interesa da se u njima, uz redoviti znanstvenoistraživački, znanstveno-popularizacijski i nakladnički rad na globalnim (međunarodnim) i nacionalnim temama, posebno potiču i realiziraju teme od regionalnoga i lokalnoga karaktera i važnosti koje imaju jaku orijentiranost na primijenjena znanstvena istraživanja kao i usmjerenost prema tržištu/tržišnim projektima,

Područni su centri ključni institutski akteri posredovanja znanstvenih činjenica i spoznaja u lokalnoj zajednici, što značajno povećava njezine ljudske i socijalne kapacitete, a time jačaju društvene, ekonomске i demografske komponente njihovoga održivoga razvoja.

odnosno prema širokom rasponu tema koje su na različite načine relevantne za lokalnu upravu i samoupravu te za lokalno i nacionalno gospodarstvo.

Dakako, primarna i najvažnija djelatnost područnih centara jest znanstvenoistraživački rad u području društvenih, humanističkih i interdisciplinarnih znanosti te pripadajućih znanstvenih polja koja su »pokrivena« znanstvenicima u okviru Instituta kao cjeline. Gotovo sva znanstvena polja unutar Instituta formalno su zastupljena, u većoj ili manjoj mjeri, i u područnim centrima. No važnija od toga jest činjenica da područni centri ne djeluju kao posebni i samostalni administrativni odjeli, nego kao ustrojbene, funkcionalne i integrirane sastavnice, koje mogu provoditi najkompleksnija multidisciplinarna i interdisciplinarna znanstvena istraživanja, jer su u istraživačkom kontekstu svi znanstvenici Instituta pozvani surađivati na temama i aktivnostima koje u organizacijskom smislu pokreću i provode područni centri. Na taj su način područni centri ključni institutski akteri posredovanja znanstvenih činjenica i spoznaja u lokalnoj zajednici, što značajno povećava njezi-

ne ljudske i socijalne kapacitete, a time jačaju društvene, ekonomski i demografske komponente njihovoga održivoga razvoja.

Nije nevažno naglasiti da u područnim centrima svoja znanstvena i druga istraživanja provodi približno petina svih zaposlenika u Institutu Pilar: većina ih je u formalnom smislu u područne centre zaposlena u statusu znanstvenih novaka i asistenata, a dio kao ugledni i već afirmirani znanstvenici. I jedni i drugi svoj su osobni znanstveni razvoj i status u akademskoj zajednici ostvarivali kroz rad u područnim centrima, ali i kroz ostanak u lokalnim sredinama, što je, nema sumnje, pridonijelo stvaranju novih i/ili učvršćenju starih kontakata i veza u lokalnoj zajednici, a to je nužan preduvjet lokalnom i re-

Područni su centri zamišljeni i razvijaju se kao važna znanstvena i intelektualna središta lokalnih zajednica u kojima formalno djeluju, ali svojom važnošću premašuju lokalne i regionalne okvire.

gionalnom pozicioniraju Institutu kao cjeline. Premda je, dakle, uloga znanstvenikâ u područnim centrima, zbog njihovih znanstvenih postignuća i kompetencija, ponajprije vezana uz provedbu izvornih znanstvenih istraživanja, nikako nije zanemariva ni okolnost da oni zbog svoje umreženosti u lokalnoj zajednici značajan dio svoje znanstvene misije posvećuju osvjećivanju lokalne zajednice prema planiranju vlastitoga razvoja, koji će biti utemeljen na znanstvenim istraživanjima i strateškim projektima, a to znači na objektivnim činjenicama i argumentiranim spoznajama. Drugim riječima, područni su centri zamišljeni i razvijaju se kao važna znanstvena i intelektualna središta lokal-

nih zajednica u kojima formalno djeluju, ali svojom važnošću premašuju lokalne i regionalne okvire.

Uz provedbu znanstvenih istraživanja i projektnu aktivnost, važna i nezaobilazna djelatnost svakog područnog centra jest znanstveno-popularizacijska, i to u dva osnovna aspekta: javno-manifestacijskom (domaći i međunarodni znanstveni skupovi, tribine, okrugli stolovi, tematska predavanja, predstavljanje knjiga i sl.) i nakladničkom (znanstvene autorske i uredničke monografije, zbornici radova sa skupova, tematski brojevi časopisa *Društvena istraživanja* i *Pilar* i sl.). Ujedno, znanstvena postignuća i kompetentnost znanstvenikâ u područnim centrima izvrsna su pretpostavka transfera znanja u visokoškolski sustav na regionalnoj razini, koji se ogleda u zamjetnoj prisutnosti znanstvenikâ područnih centara Instituta Pilar u preddiplomskoj i diplomskoj nastavi na gotovo svim hrvatskim sveučilištima.

Istraživačke posebnosti područnih centara

Pri osnivanju i razvoju područnih centara, uz razloge koji su vezani uz ostvarivanje osnovne vizije i misije Instituta Pilar te realizaciju strateških ciljeva i istraživačkih prioriteta (»Kulture i identiteti«; »Društvena kohezija i društvena promjena«; »Društvene inovacije, upravljanje i razvoj«; »Kvaliteta života i individualne razlike«; »Obitelj, djeca i mladi«; »Obrazovanje« te »Stanovništvo, naselja i mobilnost«), pomno se vodilo računa i o regionalnim, odnosno lokalnim istraživačkim posebnostima područja koja teritorijalno »pokrivaju« pojedini centri.

U potonjem je kontekstu *Područni centar u Splitu* istraživački usmjerjen prema jadranskoj i mediteranskoj povjesnoj, društvenoj, kulturnoj i identitetskoj orientaciji Hrvatske, napose Dalmacije, njezinih

otoka i zaleđa kao i susjedstva, što se po najprije odnosi na Bosnu i Hercegovinu i Hrvate koji žive u njoj.

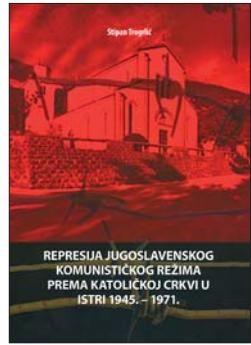
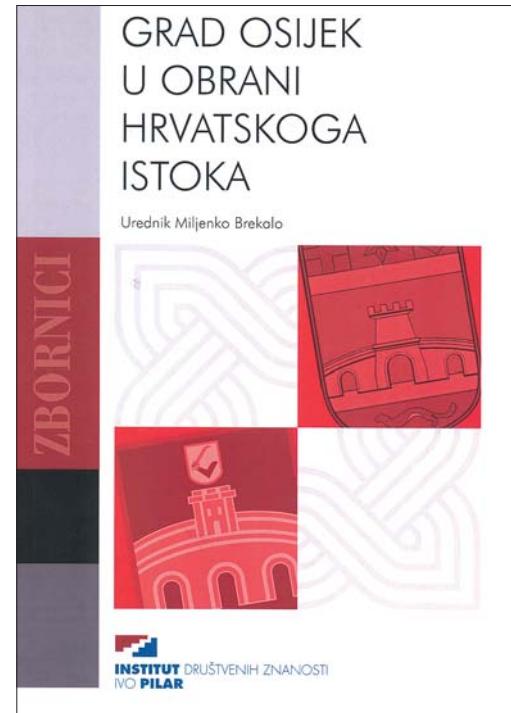
Područni centar u Puli tematski je usmjerjen prema istraživanjima susretanja i prožimanja različitih nacionalnih, kulturnih i jezičnih identiteta, s posebnim naglaskom na teme vezane uz istarske Hrvate i Hrvate u Italiji.

Osječki područni centar osnovan je radi trajnoga znanstvenoga interesa Instituta prema hrvatskom istoku, podunavskoj orientaciji Hrvatske, povjesnoj i kulturnoj srednjoeuropskoj baštini istočnohrvatskoga, ravnicaškoga prostora, identitetu Slavonije, održivom razvoju hrvatskoga *rurisa* te nacionalnim manjinama koje žive u Hrvatskoj.

Zbog svoje stvarne i simboličke uloge u Domovinskom ratu i obrani demokratske i neovisne hrvatske države, osnovan je *Područni centar u Vukovaru*. Stoga je njegova temeljna znanstvenoistraživačka djelatnost usmjerena prema istraživanju kompleksnih aspekata hrvatskoga Domovinskog rata i unutar njega na poseban način fenomena i načela *Vukovar '91.*, kao i kompleksnim povjesnim, društvenim, ekonomskim, demografskim i identitetskim temama vezanim uz podunavsku Hrvatsku i Hrvate u Srbiji, kao i održivom razvoju istočnoga hrvatskoga pogranicja.

Slično vukovarskom područnom centru, u motivacijskom ishodištu osnivanja *Područnoga centra u Dubrovniku* također se nalazila stvarna i simbolička uloga Dubrovnika i dubrovačkoga područja u Domovinskom ratu, ali i posebna dimenzija Dubrovačke Republike kao jedine međunarodno priznate hrvatske države tijekom mnogih stoljeća, čija povjesna sastavnica zauzima značajno mjesto u formiranju modernoga hrvatskoga nacionalnoga i kulturnoga identiteta. Stoga su znanstveni i istraživački interesi dubrovačkoga područnoga centra usmjereni prema temama

iz povjesne, kulturne, arhitektonske i ur-

bane baštine Dubrovnika, iz bogate crkvene povijesti i sakralne baštine Dubrovačke biskupije, iz obnove i održivoga razvoja ruralnog i otočnog područja kao i prema drugim temama vezanim uz jug Hrvatske, osobito Hrvate u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori.

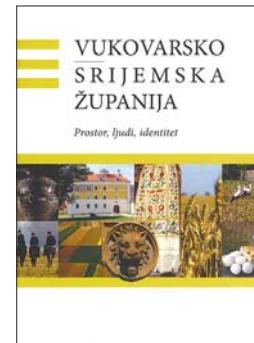
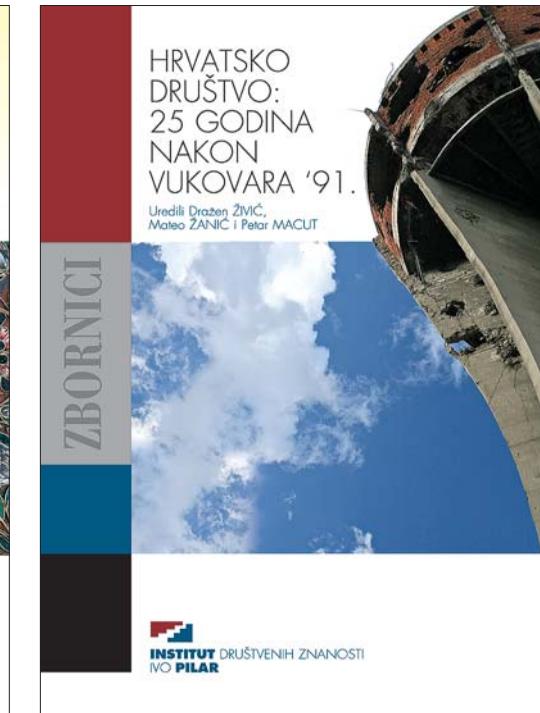
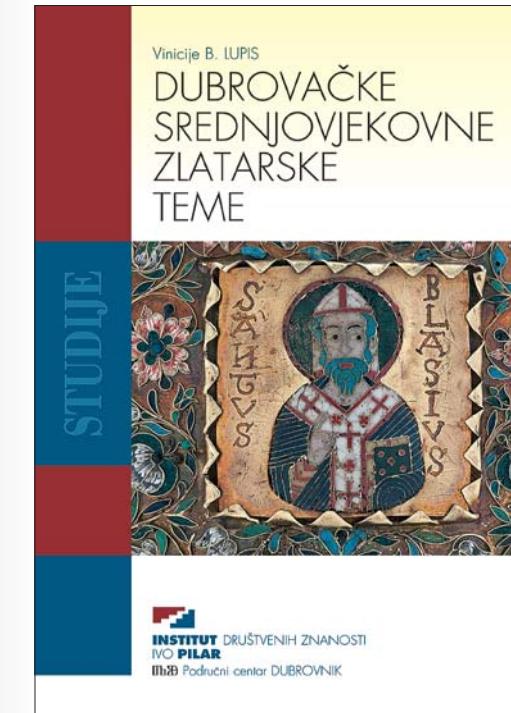
Iste godine kada je osnovan dubrovački područni centar, započeo je s radom i *Područni centar u Gospicu*. Njegovo je osnivanje na osobit način povezano uz nastojanja oko svekolike revitalizacije gorske Hrvatske, poglavito silno zapuštene Like. Znanstvena istraživanja hrvatskoga krša u kontekstu održivoga razvoja i ekološke budućnosti u središtu su znanstvenoga interesa i projektnih aktivnosti gospičkog područnog centra.

Područni centar u Varaždinu, uz redovitu znanstvenoistraživačku djelatnost na nacionalnim i međunarodnim projektima, posebnu pozornost usmjeruje prema temama važnim za identitet i održivi razvoj sjeverozapadne Hrvatske, a to znači istraživanjima srednjoeuropske povijesti, barokne kulture i secesijske baštine toga područja, ali i društvenim, demografskim i

gospodarskim temama koje su važne za njegovu budućnost.

Najmlađi institutski područni centar, osnovan u siječnju 2021. godine, jest *Područni centar u Visu*. Temeljni razlozi njezina osnutka leže u potrebi i trajnom interesu Instituta prema istraživanju hrvatskoga društva u cjelini, a na poseban način hrvatskih otoka, kojima treba pomoći u stvaranju preduvjjeta održivoga razvoja — demografskog, društvenog, ekonomskog i ekološkog. U tom smislu uloga ovoga područnoga centra ne ogleda se samo u prostornom okviru užeg viškog arhipelaga nego, u sinergiji sa splitskim i dubrovačkim područnim centrom, u kontekstu hrvatskoga otočja u cjelini.

Uz niz projektnih i drugih znanstvenih aktivnosti koje su područni centri provodili i provode, posebno treba istaknuti organizaciju tradicionalnih i u najširoj javnosti prepoznatljivih znanstveno-stručnih skupova posvećenih Domovinskom ratu, u čemu su prednjačili područni centri Instituta u Vukovaru i Osijeku. Iza tih je skupova ostala iznimno bogata bibliografija znanstvenih publikacija i pojedinačnih radova o različitim aspektima, uzrocima i

posljedicama Domovinskog rata i srbijske oružane agresije na Hrvatsku, bez čijega poznавanja i razumijevanja nije moguć cijelovit i ispravan pogled na prijeđeni put hrvatskoga osamostaljenja.

U protekla gotovo tri desetljeća od osnutka prvoga centra u Splitu 1992. godine, znanstvenici zaposleni u područnim centrima ostvarili su zapažena znanstvena postignuća koja se ogledaju u bogatoj i referentnoj znanstvenoj produkciji, u provedbi brojnih i vrlo značajnih međunarodnih, nacionalnih i lokalnih (tržišnih i drugih) znanstvenih i stručnih projekata, u organizaciji i sudjelovanju na velikom broju domaćih i međunarodnih znanstvenih i drugih konferencija, u sudjelovanju u visokoškolskoj nastavi, u dobivanju uglednih znanstvenih i drugih nagrada i priznanja, u značajnoj prisutnosti u javnom i medijskom prostoru, u zamjetnoj zastupljenosti u različitim znanstvenim i drugim tijelima na nacionalnoj i osobito na lokalnoj razini. U potonjem se snažno očituje vidljivost i prepoznatljivost Instituta Pilar u cjelini, a na osobit način njegovih područnih centara, koji sve više postaju nezaobilazne uporišne točke znanstvenoistraživačkih, doku-

mentacijskih, nakladničkih, konzultativnih i obrazovnih usluga akademskoj, upravljačkoj i gospodarskoj zajednici na nacionalnoj i osobito na lokalnoj razini.

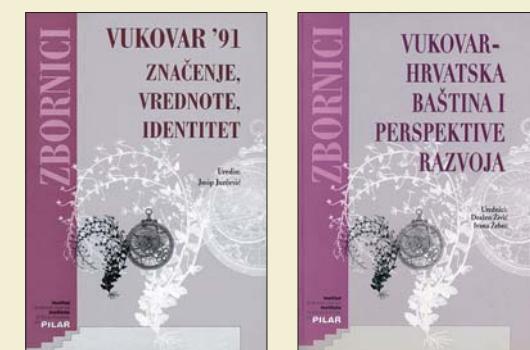
Zaključna misao

Područni centri važna su odrednica afirmacije Instituta Pilar u cjelini i bez njih bi realizacija znanstvenoistraživačkih prioriteta i strateških ciljeva Instituta bila otežana. Bez funkcionalne i infrastrukturne integriranosti područnih centara i administrativnoga sjedišta u Zagrebu, mrežni ustroj Instituta ne bi imao puno smisla i ne bi postigao respektabilne rezultate, koji se zorno vide u godišnjim poslovnim izvješćima. Svojim mrežnim ustrojem Institut je obogrio i prožeo Hrvatsku: omogućio je da znanje prikupljeno »istraživanjem do činjenica«, o hrvatskom društvu i hrvatskom kulturnom i nacionalnom identitetu, kao i o drugim važnim, aktualnim i relevantnim znanstvenim temama, postane sastavnicom života i rada hrvatskoga čovjeka i svih građana Republike Hrvatske u svim njezinim krajevima — »od zlatne ravnice do plavoga Jadrana«. ♦

Znanstveno-stručni skup Vukovar '91.

Stožerno mjesto u manifestacijskom i izdavačkom smislu tema Vukovara 1991. godine i povijesti Domovinskog rata pripada tradicionalnom znanstveno-stručnom skupu Vukovar '91. i zbornicima radova koji se gotovo kontinuirano objavljaju nakon održanih skupova. Institut Pilar je do studenog ove godine organizirao ukupno 24 znanstveno-stručna skupa, prvi već daleke 1998. godine u Zagrebu. Do 2005. godine skupovi su se održavali u Zagrebu i Vukovaru, a od 2006. godine isključivo se održavaju u Vukovaru.

Dva su osnovna institutska motivacijska ishodišta organiziranja znanstveno-stručnih skupova posvećenih Vukovaru i vukovarskoj drami 1991. godine. Prvi, kao akademski građani i znanstvenici dužni smo učiniti sve kako bi se istražila i promicala istina o uzrocima, tijeku i posljedicama Domovinskoga rata i unutar njega Vukovara '91.; drugi, da upravo tim nastojanjima iskažemo iskreni, duboki i dostonstveni pijetet prema vukovarskim i hrvatskim žrtvama stradalima u obrani Vukovara i Republike Hrvatske. Tijekom protekle 24 godine stalno smo isticali i argumentirano dokazivali da Vukovar '91. na simboličkoj, paradigmatskoj i fenomenološkoj razini ima prijelomno ili sudbonosno mjesto u povijesti moderne hrvatske države, s velikim utjecajem na unutarhrvatske, ali i međunarodne odnose i prilike.

24. znanstveno-stručni skup s međunarodnim sudjelovanjem VUKOVAR '91. — trideseta godina poslije

»Vukovar '91.: uzdarje slobodi: identiteti, sjećanja, povijest«
(Vukovar, 2021.)

23. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91. — dvadeset i deveta godina poslije

»Europska unija između izazova suverenizma i hrvatskog zaloga europskom miru«
(Vukovar, 2020.)

22. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91. — dvadeset i osma godina poslije

»Suvremene migracije u Republici Hrvatskoj: uzroci, posljedice i aktualni trendovi«
(Vukovar, 2019.)

21. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91. — dvadeset i sedma godina poslije

»Gradovi u ratovima — kroz povijest do suvremenosti«
(Vukovar, 2018.)

20. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91. — dvadeset i šesta godina poslije

»Vukovar '91.: javni diskursi i pozicije moći«
(Vukovar, 2017.)

19. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91. — dvadeset i peta godina poslije

»Hrvatsko društvo: 25 godina nakon Vukovara '91.«
(Vukovar, 2016.)

18. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91. — dvadeset i četvrta godina poslije

»Vukovar '91.: domovinska i europska sigurnost. Kriza sigurnosti i politike manipuliranja suverenitetom«
(Vukovar, 2015.)

17. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91. — dvadeset i treća godina poslije

»Što je Vukovar Hrvatskoj i Europi?«
(Vukovar, 2014.)

16. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91. — dvadeset i druga godina poslije

»Genocid i memoricidna baština Europske unije«
(Vukovar, 2013.)

15. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91. — dvadeset i prva godina poslije

»Vukovar '91. — istina i/ili osporavanje (između znanosti i manipulacije)«
(Vukovar, 2012.)

14. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91. — dvadeseta godina poslije

»Dva desetljeća hrvatskoga pamćenja i razvoja«
(Vukovar, 2011.)

13. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91. — devetnaesta godina poslije

»Victor Quia Victima — Nada za Hrvatsku«
(Vukovar, 2010.)

12. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91. — osamnaesta godina poslije

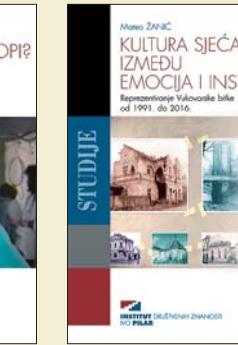
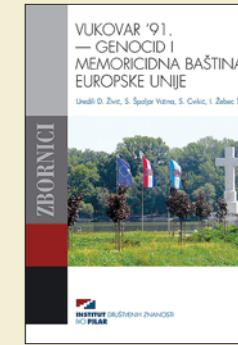
»Vukovarska bitka — bitka za Hrvatsku«
(Vukovar, 2009.)

11. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91. — sedamnaesta godina poslije

»Mirna reintegracija Hrvatskoga Podunavlja: očekivanja, učinci, perspektive«
(Vukovar, 2008.)

10. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91. — šesnaesta godina poslije

»Demografski i sociokulturni kontekst

Hrvatskoga domovinskog rata«
(Vukovar, 2007.)

9. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91.

— petnaesta godina poslije
»Vukovar — hrvatska baština i perspektive razvoja«
(Vukovar, 2006.)

8. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91.

— četrnaesta godina poslije
»Haški sud — djelovanje Međunarodnoga kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju«
(Zagreb, 2005.)

7. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91.

— trinaesta godina poslije
»Hrvatske oslobođiteljske akcije — činjenice i predrasude«
(Vukovar, 2004.)

6. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91.

— dvanaesta godina poslije
»Dragovoljstvo«
(Zagreb, 2003.)

5. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91.

— jedanaesta godina poslije
»Ljudska prava i logoraška iskustva«
(Zagreb, 2002.)

4. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91.

— deseta godina poslije
»Međunarodni odjeci Vukovara '91.«
(Zagreb — Vukovar, 2001.)

3. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91.

— deveta godina poslije
(Zagreb, 2000.)

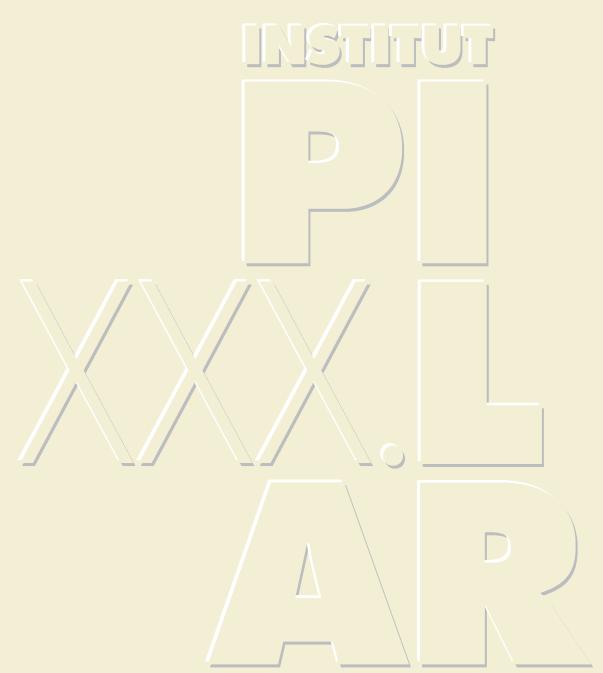
2. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91.

— osma godina poslije
»Vukovar — Hrvatska — svijet«
(Zagreb, 1999.)

1. znanstveno-stručni skup VUKOVAR '91.

— sedma godina poslije
»Vukovar '91. — značenje i identitet«
(Zagreb, 1998.)

VI.

UPRAVA I ZAPOSLENICI INSTITUTA

Predsjednici Upravnog vijeća

1992. Šakić, Vlado
1992.—1994. Čović, Ante
1994.—1995. Šterc, Stjepan
1995.—2000. Pavličević, Dragutin
2000.—2004. Polšek, Darko
2004.—2012. Šetić, Nevio
2012.—2016. Štulhofer, Aleksandar
2016.—2020. Rogić, Ivan
2020. do danas Šetić, Nevio

Ravnatelji

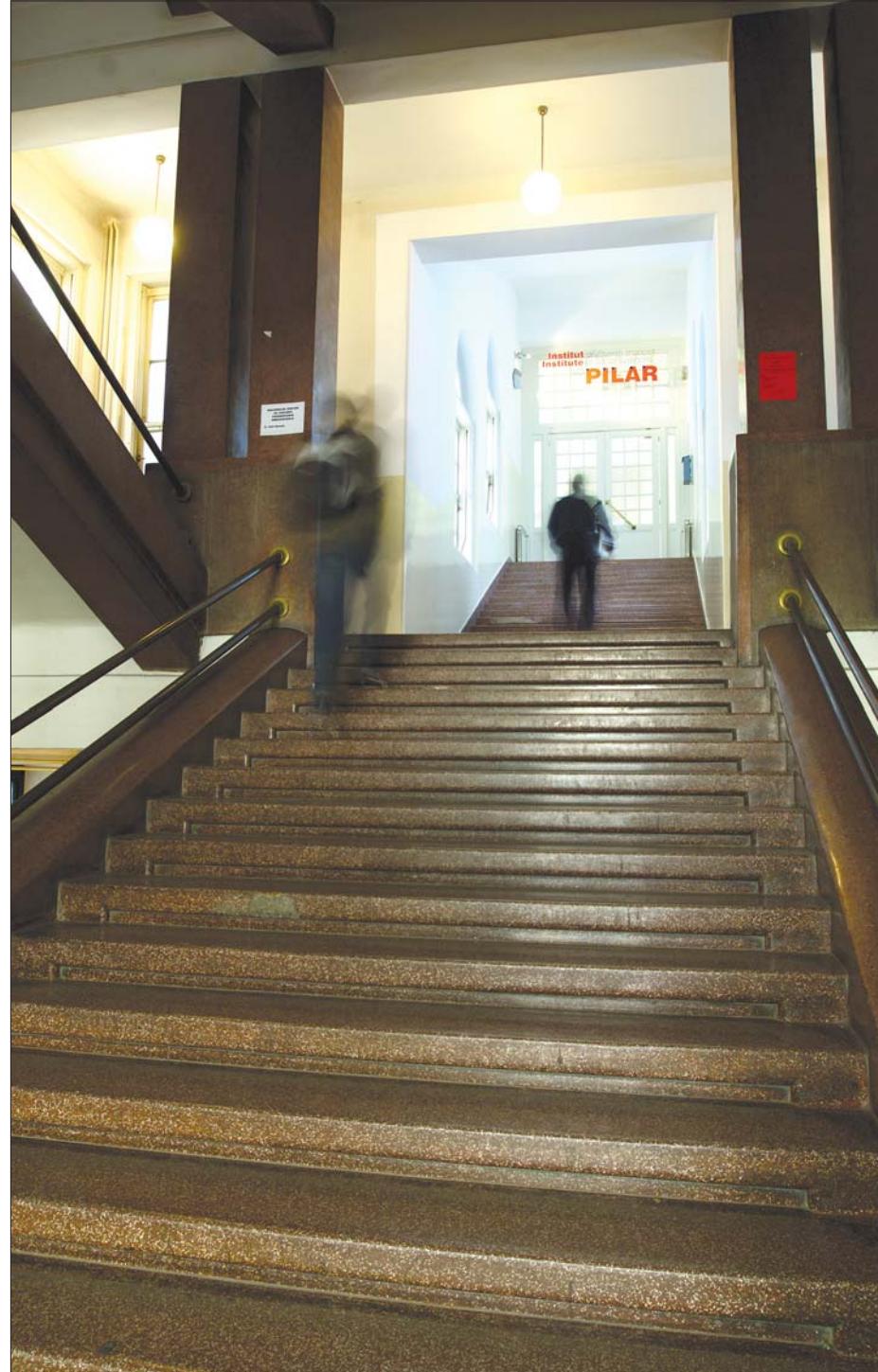
1992. Rogić, Ivan
1992.—1994. Šakić, Vlado
1994.—1995. Ćimić, Esad
1995.—1998. Rogić, Ivan
1998.—2019. Šakić, Vlado
2019. do danas Holjevac, Željko

Pomoćnici ravnatelja

1999.—2019. Kaliterna Lipovčan,
Ljiljana
2019. do danas Živić, Dražen

Predsjednici Znanstvenog vijeća

1992.—1993. Rogić, Ivan
1994.—1995. Ćimić, Esad
1996.—2000. Čizmić, Ivan
2000.—2003. Raboteg-Šarić, Zora
2004. Lamza Posavec, Vesna
2005.—2012. Milas, Goran
2013.—2021. Pokos, Nenad
2021. do danas Franc, Renata

Zaposlenici Instituta Pilar (1991. — 2021.)

Altić, Mirela
Anić, Jadranka Rebeka
Antić, Ljubomir
Antić, Marija
Babarović, Toni
Balabanić, Ivan
Barić, Marijan
Bartolić Sirotić, Klaudia
Bašić, Ema
Batarelo, John Vice
Bendra, Ivana
Beroš, Marin
Bertoša, Slaven
Blažev, Mirta
Bošnjaković, Neven
Brajša-Žganec, Andreja
Brekalo, Miljenko
Brkljačić, Tihana
Brlić, Ivan
Burušić, Josip
Bušić, Krešimir
Bušljeta Tonković, Anita
Cavrić, Rosa
Crljen, Mirela
Cvikić, Sandra
Cvjetičanin, Ana
Čengić, Drago
Čizmić, Ivan
Čolić, Snježana
Čubelić-Pilija, Ida
Čulo, Tanja
Ćimić, Esad
Derado, Augustin
Dergić, Vanja
Devčić, Mario

Crnim slovima navedeni
su sadašnji zaposlenici
Instituta Pilar
(stanje na dan
26. studenoga 2021.)

Dević, Ivan
Didak, Iva
Dobrovšak, Ljiljana
Dodigović, Lucija
Dragun, Antonio
Drašković, Tatjana
Duvnjak, Neven
Džida, Marija
Džin, Kristina
Esih, Bruna
Ferić, Ivana
Filipač, Suzana
Fonić, Željko
Franc, Renata
Franeš, Maja
Gabelica, Mislav
Geiger Zeman, Marija
Glavak Tkalić, Renata
Greiner, Paula
Grubišić, Ivan
Hasanbegović, Zlatko
Hazdovac Bajić, Nikolina
Holjevac, Željko
Hornstein-Tomić, Caroline
Hrgović, Josip
Hrstić, Ivan
Ivanišin-Barać, Ana
Jagić, Sonja
Jakovina, Tvrtko
Jelkić, Vladimir
Josipović, Vedrana
Jukić, Marijan
Jurčević, Ivana
Jurčević, Josip
Jurčević, Katica
Jurić, Daniel
Jurić, Mirjana

Kale, Slaven
Kaliterna Lipovčan, Ljiljana
Kolman, Maja
Kotrla Topić, Marina
Krnić, Rašeljka
Krpanec, Eta
Kukoč, Mislav
Lamza Posavec, Vesna
Lay, Vladimir
Lesičak, Marija
Lipovčan, Srećko
Lučić, Lana
Lukić, Anamarija
Lupis, Vinicije
Lušićić, Snježana
Macut, Petar
Maglić, Marina
Majetić, Filip
Malčić, Hrvoje
Mandić, Maja
Manea-Grgin, Castilia
Maras, Ivica
Margeta, Antonija
Maričić, Jelena
Marinić, Marko
Marinić, Silvana
Marinović-Golubić, Marica
Markoš, Blaženka
Marković, Ivan
Markotić, Josip
Matijević, Hrvoje
Međugorac, Vanja
Merkaš, Marina
Mesarić Žabčić, Rebeka
Mihaljević, Vine
Mijić, Ivana
Mikloušić, Igor

Milak, Matea
Milanja, Cvjetko
Milas, Goran
Miletić, Geran-Marko
Mišetić, Anka
Mlačić, Boris
Mrduljaš, Saša
Mustapić, Marko
Obradović, Josip
Okmaca, Ivan
Olujić, Marija
Osmak, Vesela
Paić, Aleksandra
Paić-Jurinić, Mirjana
Pavić, Željko
Pavličević, Dragutin
Pavlović, Tomislav
Peračković, Krešimir
Perasović, Benjamin
Perić, Katarina
Perković, Juraj
Petričević, Mirna
Petrić, Mirko
Pintarić, Jadranka
Plačko, Ljudevit
Plenković, Antun
Pokos, Nenad
Polšek, Darko
Poljanec-Borić, Saša
Poljičak, Ivica
Popović, Dora
Posavec, Stanko
Prendža, Gianni
Prizmić, Zvjezdana
Puđak, Jelena
Raboteg-Šarić, Zora
Radačić, Ivana

Razum, Josip
Relja, Renata
Ribar, Maja
Rihtar, Stanko
Rimac, Ivan
Rogić, Ivan
Rožman, Ivana
Sabol, Gabrijela
Sabotić, Ines
Sakić, Suzana
Sakoman, Slavko
Sedlar, Slavenka
Selihar, Jelena
Smerić, Tomislav
Sokol, Ivica
Starijaš, Biljana
Stelko, Stephanie
Sučić, Ines
Sunić, Tomislav
Sviben, Ivana
Šakić, Iva
Šakić, Ivana
Šakić, Vlado
Šakić Velić, Marija
Šeperac, Mara
Šerić, Marija
Šikić, Luka
Šikić-Mićanović, Lynette
Šimleša, Dražen
Šimunić, Nikola
Šimunović, Mara
Škorić, Dragoslava
Špoljar Vržina, Sanja
Štambuk, Maja
Štojs Brajković, Tihana
Šutalo, Branimir
Švarc, Jadranka
Šverko, Iva
Tadić, Stipan
Tadić Vujčić, Maja
Tandara, Marin-Tin
Tomač, Tatjana
Tomić-Koludrović, Inga
Tomić, Filip
Topolčić, Davor
Trbojević, Filip
Trepšić, Zoran
Trogrlić, Stipan
Turk, Ivo
Turković, Jasna
Ursić, Sara
Užarević, Filip
Valkovac, Zumra
Valjevac, Asja
Vaupotić Murati, Mirna
Vedriš, Marlena
Venos, Vlatka
Verić, Monika
Vince Pallua, Jelka
Vojak, Danijel
Vojnović, Franka
Vukušić, Dino
Wertag, Anja
Zdravković, Željka
Zejnilhodžić, Elvin
Zeman, Zdenko
Zlomislić, Marko
Zrinščak, Siniša
Žanić, Mateo
Žebec, Mislav-Stjepan
Žebec Šilj, Ivana
Živić, Dražen

